

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

Univerzitetska misao

asopis za nauku, kulturu i umjetnost

GODINA 2015, BROJ 14

Novi Pazar, 2015. godine

UNIVERZITETSKA MISAO

časopis za nauku, kulturu i umjetnost
Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

- Izdava : **Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru**
Za izdava a: **Suad Beirovi** , Rektor IUNP
- Redakcija: Suad Beirovi , glavni i odgovorni urednik
Amela Luka Zorani , zamjenik glavnog i odgovornog urednika
Dženis Bajramovi , sekretar redakcije
Edin Korićanin, tehnički urednik
- Urednički odbor: Muzafer Saraević , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Biserka Kalašević , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Mustafa Fetić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Jahja Fehratović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Elma Elfić-Zukorlić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Fehim Husković , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Aleksandar Ivanović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Samina Džadarević , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Šefket Krčić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
- Izdavački savjet: Tarik Obralić , Univerzitet u Travniku
Amil Sukić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Marija Krivokapić , Univerzitet Crne Gore
Tibor Petreš , University of Szeged
Julijana Vučković , Univerzitet u Beogradu,
Tomaž Onažič , Univerzitet u Mariboru,
Dragana Mašović , Univerzitet u Nišu,
Miodrag Jović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Halid Kurtović , Univerzitet u Zenici
Sanjin Kodrić , Univerzitet u Sarajevu,
Lars Petter Soltvedt, Buskerud University
Šemsudin Plojović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Enes Osmanović , Univerzitet u Tuzli
Emina Avdić , Univerzitet Cirilo i Metodije
Senađ Bušatlić , Internacionalni Univerzitet u Sarajevu
- Lektor: Adnan Hasanović , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Korice: Elvis Nokić , Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru
Tiraž: 200 primjeraka
Štampa: GrafiColor, Kraljevo
- ISSN: **1451-3870**

Adresa redakcije: Univerzitet u Novom Pazaru
Ul. Dimitrija Tucovi a bb
36300 Novi Pazar
Telefon: +381 20 316 634
E-mail: um@uninp.edu.rs

Sajt asopisa: <http://um.uninp.edu.rs/>

Bibliografska baza:

- **Repozitorijum NBS**
- **Kobson - Spisak asopisa iz Srbije dostupnih u e-formi**
- **Central and Eastern European Online Library (CEEOL)**
- **University Library of Regensburg**

UNIVERZITETSKA MISAO
asopis za nauku, kulturu i umjetnost
Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru

SADRŽAJ

Mustafa Feti	Nezamjenljiva uloga igre u procesu učenja	5-14
Sanela Lutvi	Razvoj fonologije engleskog jezika kroz historiju	15-32
Elma Ujkanovi	Motivisanje zaposlenih u institucijama odgoja i obrazovanja	33-45
Hasim Luboder Edin Korić Muzafer Sarać Hamza Kamberovi	Tehnologije i alati za razvoj web i mobilnih aplikacija i njihova primena u nastavi	46-61
Adela Karišik Nikuli	Značaj igre u razvoju predškolskog djeteta	62-90
Fahreta Fijuljanin Adnan Hasanovi Aldin Rasti	22 milje do nade: Aleksijev prikaz života u rezervatu i van njega	91-107
Mahmut Suljovi	Kulturalno pamćenje u romanu „Bedova“	108-118
Branimir Vuković	Ozbiljne igre u obrazovnom i vaspitnom procesu	119-128
Emruš Azizovi Kamila Muljaim Melisa Azizovi	Plan online kursa pedagoškog obrazovanja asistentata na fakultetima	129-142
Melida Župljanin Mustafa Feti Fatima Kriještorac	Uloga nastavnika u vaspitno-obrazovnom procesu	143-149
Mirza Toti	Krivično-pravna zaštita životne sredine	150-173
Mediha Rić Nusreta Omerdi Samira Beba	Obrazovne mogućnosti osnovnih škola na području SBK-a u eri informacionih tehnologija	174-186
Zlatka Pavlić	Osnovne primene računara u nastavi matematike	187-198
Branka Turkić	Proces učenja i informacione tehnologije	199-204
Prilog: Šefket Krčić - Smisao djelovanja individue u informativnom vremenu (filozofsko-pedagoški pristup)		205-219

MUSTAFA FETI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

mustafa.fetic@uninp.edu.rs

UDK: 159.922.72-053.4

371.382-053.4

NEZAMJENLJIVA ULOGA IGRE U PROCESU UČENJA

AN INDISPENSABLE ROLE OF GAMES IN THE LEARNING PROCESS

Apstrakt - Igra je, bez sumnje, kompleksna ljudska aktivnost i može se posmatrati sa više aspekata. Fenomen igre se još uvijek izužava, a nova otkrića o značenju i ulozi igre, ovo područje je i njenu problematiku i složenijom, ponekad, sa mnogo neusaglašenosti i protivurječnih rezultatima istraživanjima. Igrivne aktivnosti se ne mogu odrediti i objasniti jednim mehanizmom, niti ih sve određuje isti skup uslova. "Termin "igra" je dugo vremena bio lingvistička korpa za otpatke, za ponašanje koje izgleda dobrovoljno, ali se ne vidi da ima jasnu biološku ili socijalnu upotrebu." (Millar, 1972, 11.)

injenica je da neuhvatljivost igre potiče najviše otuda što se ona, s jedne strane, pojavljuje na specifičnim i neuhvatljivim i utkana u sve ljudske aktivnosti, a s druge strane kada pokušamo da dođemo do bitne njene specifičnosti, da oblik igre razlučimo od drugih životnih aktivnosti i oblika, tada do izražaja dolazi njena dalekosežna samostalnost." Igra po sebi izvan podvojenosti mudrost-ludost, istina-neistina, izvan dobra i zla." (Huijzinga, 1970, 16.) Motive igre, suštinska svojstva, i njenu namjenu teško je razumjeti i objasniti racionalnim pojmovima. Za to, nekako više pogoduje metafora ki jezika književnosti. Možda bi vrijedilo konstruisati jedan novi pojmovni sistem koji bi dubinski osvjetlio ono što znamo o igri od početka, te sagledali igru na njenu prirodu i kako to odgovara njenoj prirodi. "U igri se spaja ono što je protivno u običnom životu, i iz tih spojeva nastaju neekvivalentni, posebni kvaliteti. Istovremeno se civilizacija pojavljuje kao totalna igra, kao igra nad igrama." (Kajoa, 1965, 138.) Katkada igra postaje, i to samo na prvi pogled, kao beskorisna i besmislena ljudska aktivnost, bez svrhe i cilja, ali ona postaje najkorisnija kada shvatimo da baš ona rasplamsava naš životni žar i da na momente zaboravimo fenomen smrti.

ključne riječi - Igra, dijete, ljudska aktivnost, učenje, priroda.

Abstract - *The game is, without doubt, a complex human activity and can be observed from several aspects. The phenomenon of game is still studied, and new discovery of the importance of the game, this area and its issues make more difficult, sometimes, with a lot of inconsistencies and contradictory to the results of research. Game activities can not be defined and explained by a single mechanism, nor are all determined by the same set of conditions. "The term "game" has long been a linguistic waste basket, for behavior that looks voluntarily, but it can not be seen that there is a clear biological or social use. " (Millar, 1972, 11)*

The fact is that elusiveness of game drives the most from the fact that it is, on the one hand, occurs in a specific way woven into all human activity, on the other hand we try to get to be its specificity to form ogle distinguish from other life activities and form, then came to the forefront of its far-reaching autonomy. " the game is based outside dichotomy wisdom-madness, truth-falsehood, beyond good and evil. " (Huizinga, 1970, 16) Motives of the game, the essential properties, and its purpose is difficult to understand and explain with the rational terms. For this, somehow it is more favorable metaphorical language literature. It might be worth to construct a new conceptual system that deeply illuminate what we know about the man, and comprehend the game in a way that suits her nature. " The game combines what is contradictory in ordinary life, and of these compounds arise unexpected, special quality. At the same time, the civilization appears as a complete game, as the game of games. " (Caillois, 1965, 138.) Sometimes the game becomes, and this is only at first glance, as useless and meaningless human activity, without purpose and objective, but it becomes most useful when we realize that it just inflames our life grill and makes it at times forget the phenomenon of death.

Key words - *Game, child, human activity, learning, nature.*

UVOD

Igra je fenomen koji zaokuplja maštu i istraživa ku misao mnogih pregalca koji se bave nau nim promišljanjem i istraživanjem igre, kako filozofa, sociologa i antroploga na jednoj strani, tako i psihologa, pedagoga i autora dje ije književnosti sa druge strane, a koji imaju zajedni ki cilj – proniknuti u bit i suštinu dje ije igre. Ovaj rad bi bilo prikladno odpo eti Klaparedovom mišlju po kojoj "ono što ini jedno dje ije bi e nije ono što bi e zanemaruje, ve ono što ono želi da zna i ono što želi još više da postane. Osobina djeteta nije da bude nedovoljno, nego da bude kandidat za nešto. Igra nije ništa drugo nego manifestacija te kandidature. (Chateau, 1955, 52,26.) Kroz igru dijete u estvuje u aktivnostima odraslog, ono se podiže u svijet viših bi a, i postaje uzrokom ne ega. Tada dijete, bez sumnje, stvara vlastiti prostor u jednoj kulturi ljudske kominikacije, te

kroz igru predstavlja "prevazilaženje sebe" i teži ka ostvarenju sna svakog pojedinca da prevazi e granice sopstvenog iskustva. (Clarc, 1970, 7.)

Zbog svoje dominantne uloge u dje ijem djetinjstvu, igra je bila uvijek u fokusu onih koji su pokušavali da izgrade originalan sistem vaspitanja predškolske djece. Nastoji se igra ubaciti u centar predškolskih aktivnosti radi njenog oplemenjivanja i kultivisanja i kvalitativnog dejstva na pravilan razvoj dje ije li nosti. Po etkom dvadesetog stolje a, a takva tendencija je nastavljena do dandanas, igra se sve više javlja kao motiv prisutan u školskim programima i školskim aktivnostima, naro ito pod uticajem pokreta "aktivne škole" za koju igra predstavlja "kamen temeljac" itavog rada. Igra se, naime, smatra za jedan od najmo njih pokreta a latentne energije kod djece, i sva je vještina vaspita a u tome da svoje izlaganje i kompletnu edukaciju djeci predstavi u obliku igre. Nastava u obliku igre ili takmi enja je sve više poželjna kod djece jer u njima izaziva zadovoljstvo što je stvarni stimulans za u enje. "U enje kroz igru, koja je zadovoljstvo, postaje i samo izvor sre e i motivacije, a njegova osnovna obeležja su spontanost i izostavljanje svake prinude." (Ferijer, 1932, 139.)

Igra se zasniva na aktivnostima i interesu koji izaziva napor, a zbog ega padaju prigovori i primjedbe onih koji smatraju da igra služi za to da se napor izbjegne i zamijeni zabavom. Dijete kroz igru ne treba da radi šta ho e, ve da se igrom postigne da ho e i želi da radi ono što treba. "Težnja za emancipacijom ljudske li nosti, razvojem njenih stvarala kih mogu nosti i vaspitanjem, kao sredstvom razotu enja, vaspitno-obrazovne institucije se ponovo okre u igri kao "neiscrpnom izvoru" svega što je potencijalno u ovjeku. U obrazovanju se sve više isti e da se znanje ne može naturati strahom i sankcijama od strane autoriteta, i da je zauspjeh potrebno probuditi interes i etuzijazam koji obezbje uju igre. Smatra se da kod djece postoji snažna želja i sposobnost da shvataju i da u e, ali da ne postoje adekvatni obrasci nastave, te da ih guši teret i stereotipnost tradicionalne nastave koja ih u i da odvajaju u enje od igre i znanje od života. "Sve je ve i broj autora koji smatraju da je igra, naro ito u ranim uzrastima, kapitalni metod u enja i razvoja li nosti." (Pregrad, 1970, 92. / Erikson, 1972, 132.) Igra kao aktivnost proisti e iz specifi nog susreta motivacije djeteta i njegovih kognitivnih mogu nosti, te predstavlja aktivnost koja ima

najviše izgleda da angažuje dijete jer je ono i izabralo.

”Igra je uvijek povezana sa dječijim potrebama i predstavlja njihov specifičan zadovoljenje. Otuda se i djeca sasvim drugačije odnose prema zadacima koji se pojavljuju u igri, nego kada su oni formulirani na neki drugi način. To je izraženo posebno kod predškolske djece kod koje je napor za rješavanje zadataka povezan sa njihovom satisfakcijom u istraživanju i ispoljavanju svoga Ja” (Chateau, 1995,100.) Zahvaljujući i visokoj motivaciji i aktivnoj ulozi koju predstavlja u kognitivnom i svekolikom dječjem razvoju, igre mobiliziraju i usmjeravaju dječju pažnju na predviđenu aktivnost, u čemu ih savlađuju čak i ono što im ponekad nije drago, što im je dosadno i neprijatno. Igra je tako postala ekskluzivan metod kojim se djeca učestvuju na koncentraciju i pažnju. Igra svojom atmosferom opuštenosti i neobaveznosti pogoduje sticanju složenijih vještina za razliku od tradicionalnih nastavnih jedinica. Ona ostaje životna, konkretna, aktuelna djelatnost na polju dječjeg razvoja, pa i onda kada se u tu svrhu angažuju više kognitivne sfere. ”U esenciji igre je oslobođen unutarnji i spoljašnji pritiska, tako da može kombinovati akcije u duhu fleksibilnosti, kojim se proširuje nivo njegove aktivnosti.” (Bruner, 1976, 193.) U tradicionalnoj nastavi, disciplinovanost učenika je uslov da oni prate sistem nastavnog izlaganja predviđen nastavnim planom i programom, te na taj način ograničavaju dječju potrebu za slobodom. Jedan od glavnih kvaliteta igre primijenjen u vaspitno – obrazovnom radu jeste taj što ona pruža priliku djetetu da slobodno djeluje te ga kreativno i stvaralački stimuliše. Pogrešno je igru identifikovati sa razjulašenošću i anarhijom, jer se ona uvijek rukovodi određenim pravilima, makar ona, katkada i odstupala od svakodnevnog života. Igra se javlja kao izraz djetinjeg otpora prema sopstvenim skromnim mogućnostima, kao i ograničenjima koja mu nameće okolina, prema stereotipnosti svakodnevnice. Igra i umjetnost, prema tezi uvaženog pedagoškog istraživača Vientija Rakića, utiču na oslobađanje na ljudsku malost, produbljuju sposobnosti, otklanjaju površnost i formalizam, te oslobađaju dječji razvoj od prepreka.” (Vientija Rakić, 1946, 23-24.)

Meklaun ističe: ”Umjetnost i igre omogućuju nam da stojim po strani od materijalnih pritisaka rutine i konvencije, posmatraju ih i postavljaju ih pitanja.” (McLuhan, 1971, 293.) Igre prenose poznato iskustvo u nove forme, bacaju i iznenadnu svjetlost na mračnu i mutnu stranu stvari. U

zabavi i igri mi postajemo integralne ličnosti, dok u svakodnevnom svijetu ili na svom poslu, možemo koristiti tek delić svoga bića. Djecu treba u igrama kojih ima u svakoj kulturi, a igri je motiv, isključivo, zadovoljstvo prevazilaženja neke prepreke i nema druge koristi izuzev ovog zadovoljstva. Na kraju, valja postaviti pitanje – šta je osnovna vrijednost igre? Možda bi najbolji odgovor na postavljeno pitanje bile riječi Šilera: ”ovjek se igra samo onda kada je u punom značenju riječi i uvijek, i on je samo onda uvijek kada se igra.” (Shiller, 1967, 168.)

VASPITNE VRIJEDNOSTI IGRE

S obzirom na osnovne i oči vidljive posljedice igrovnih aktivnosti koje dovode dijete u vezu sa drugim djetetom, kroz komunikaciju i druge vodove kontakata, kao i to da se dijete kroz igru susreće sa naravnim vrstama materija, te da igru stalno prate mašta i kreativnost, igru možemo svrstati u one nezamjenjive vrijednosti koje imaju značajnu ulogu u razvoju i u značenju predškolskog djeteta. Većina djece se igra iz zadovoljstva, ali igra nije za njih zabava kao za odrasle, već aktivnost kojom zadovoljavaju svoje osnovne potrebe, razvijaju umne i stvaralačke sposobnosti, učuju se, jačaju zdravlje i socijalizuju se. Prisutne su predrasude po kojima dječija igra predstavlja besciljno gubljenje vremena, ali ona, ustvari, predstavlja napor tog ”malog ovdjeka” da prevaziđe raskorak između sopstvenih mogućnosti i poželjnih obrazaca ponašanja koje mora da usvoji da bi se uspješno uključilo u životnu sredinu, tako da u igru djeca ulažu svu svoju snagu, pamet, vještinu i strpljenje, što nije slučaj kod drugih dječijih aktivnosti. U vaspitno-obrazovnom pogledu najveća vrijednost igara jeste u tome što su u stanju da privuku pažnju i motivišu dječiju zainteresovanost na predviđenim programskim sadržajima, te im omogućavaju jednostavnu uključuju u te aktivnosti. Djeci treba pružiti šansu da se igraju i organizuju igrovne aktivnosti sa sredstvima i rekvizitima koje su ljudi pronašli, osmislili i dizajnirali, izgrađivali i usavršavali, stvaraju i tehnička, umjetnička i naučna djela, čime se postavljaju temelji za valjan i kvalitetan razvoj djeteta kroz usvajanje djelatnih, misaonih, estetskih i konkretnih primjenjivih vještina, umijeća i navika. Ogroman doprinos igre leži u nesvjesnom oslobađanju djece od unutrašnje napetosti, što ima tu posljedicu uravnoteženje i amortizovanje ”unutrašnje drame” a što doprinosi stabilnosti i pravilnom razvoju njihove ličnosti. U igri, po riječi Ajzeka, ”dijete prerađuje svoje želje, strahove i maštanja, integriše ih u svoju

li nost i postiže unutrašnju harmoniju. Zato je važno da mu se, i ku i i ud eijem vrti u, obezbijede uslovi za sasvim slobodnu, neometanu, neorganizovanu i imaginativnu igru, kao i didaktička sredstva i ostale materijale i sredstva za razvoj fizičkih sposobnosti.” (S. Ajzeks, 1967, 425.)

Za vaspitana kao potencijalnog faktora koji utiče na organizaciju i kreaciju same igre, naročito je važno što se u igri gubi otpor koji djeca često imaju prema odraslima jer ih osjećaju kao nadređene sebi, budući da su odnosi u igri uvijek partnerski i jaranski, i zasnivaju se na međusobnom uvažavanju i povjerenju. To je prostor koji je oslobođen bilo kakve prinude, direktnih naredbi i prisile, zbog čega se dijete opušta i pokušava da uradi ono što ne može u običnom životu. Iznimno je važno da se odrasli suzdrže od nepotrebnih intervencija, požurivanja djeteta, kako ne bi dijete steklo utisak da je pogriješilo u svojim aktivnostima. Nasuprot, jako je važno dijete ohrabriti kroz iskrenu radost za njegov uspjeh jer je to djelovati podsticajno na njega da se upusti u složenije i komplikovanije vrste aktivnosti.

MOTIVACIJOM I TAKMIČENJEM DO KVALITETNE IGRE

Budući da je igra povezana sa osnovnim potrebama djece, te da predstavlja njihovo zadovoljstvo, ugođaj i sreću, djeca se sasvim drugačije osjećaju i odnose prema zadatim obavezama koja proističu u kroz igrovne aktivnosti, nego kada takve zahtjeve upijemo na neki drugi način. Taj unutrašnji samoangažirajući faktor koji je produkt igre, jeste zapravo, i ono što najviše nedostaje tradicionalnom modelu nastave, a koja je gušila mogućnost da dijete isproba vlastite potencijale i dokaže sposobnost kroz jedno plemenito nadmetanje sa samim sobom, sa izazovom poput rješavanja igrovnih problema i dilema kroz takmičenje sa drugima. Kod djece je potrebno izgraditi osjećanje da se putem igre bave nečim što je važno i značajno za njih, te da sa razlogom trebaju ispoljavati radost i zadovoljstvo za postignuti uspjeh na tom putu. Osnovni motivi za bavljenje igrovnim aktivnostima djece, a koji će imati razvojni efekat, treba da budu: interesovanje, radoznalost i radost otkrića, sticanje samopouzdanja i kompetencija u nekoj oblasti, te takmičarski elan koji ga vodi ka ostvarenju cilja. Kada je u pitanju takmičarski duh, kako zapaža Šato, ”djeca poslije treće godine tragaju za publikom u igri, jer im ona izgleda poput ogledala u kojem vide

svoju snagu ili eventualno prepoznaju svoje pogreške. Zato im je u igri, u kojoj svoje raznovrsne mogu nosti isprobavaju, potrebno da imaju svoje svjedoke i komentatore.” (Chateau, 1955, 60-61.)

Vješto rganizovano takmi enje ne mora uvijek imati strukturu suprostavljenih strana, ve katkada mogu imati i kvalitetan uvod u saradnji i druženje. Svaka igrovna aktivnost i sadržaja imaju u sebi težnju da se prtovni ka strana nadmaši, ali i da se sa njima sara uje kako bi nse igra odvijala lijepo i atraktivno. Takmi arski motivi i duh sposobni su kod djece da, jednu obi nu vježbu ili svakodnevnu saradnju, pretvore u igru i zabavu. Istovremeno treba imati u vidu da prilikom takmi enje esto dolazi do konflikata koji mogu izazvati sukobe me u djecom, a zbog težnje da se po svaku cijenu do e do željene pobjede, te da se bude bolji od ostalih. Da bi se o uvao duh fer-plej igre potrebno stalno ostvarivati ravnotežu i balans izme u težnji djece da se protivnik pobijedi po svaku cijenu, i potrebe da se s njim sara uje kako bi se igra dovela do kraja.

Naro ito je važno da glavni kontrolori i akteri igre budu djeca, da samostalno i spontano nadgledaju njen tok, intervenišu u slu aju odstupanja od pravila i predlažu zmjene i korekcije u njima. ” Ni u jednoj drugoj životnoj situaciji djeca nemaju tako zna ajnu ulogu u odlu ivanju o pravilima i njihovom doslednom pridržavanju, kao u igri. Organizovane igre svode na minimum trvenje u grupi, dodjeljuju i gotove uloge i odre ena pravila ponašanja svim igra ima.” (Millar, 1972, 198.)

U igri se posebno razvija samokontrola, vladanje svojim impulsima i uskla ivanje sa ostalim lanovima grupe, što se prenosi i na ostale situacije života i rada. ”Za dijete je poziv da se uklju i u igru više nego prilika za bavljenje privla nom aktivnoš u, koja za njega ima egzistencijalni smisao. Uklju ivanje u igru zna i sticanje identiteta i statusa me u onima kojima se vjeruje i koji vjeruju, što je od centralnog zna aja za proces socijalizacije.”(Vandenberg, 1986, 82-83.)

ULOGA IGRE U INTELEKTUALNIM PROCESIMA

Značaj broj autora koji se bavi ranim razvojem djeteta i pojavama koje se u ovom prepoznatljivom periodu dešavaju, ista je povezanost između u igrovnih aktivnosti i razvoja i potsticaja intelektualnih procesa. Među njima posebno mjesto zauzimaju Pijaže i Vigotski sa svojim teorijama i shvatanjima o povezanosti učenja i razvoja mišljenja kod djece, a koji se dešavaju kroz razvojne etape ili faze. "U ruskoj pedagoškoj misli igra se često smatra kao posebna vrsta aktivnosti koja obezbjeđuje samoobuku djeteta." (Zaporožec i Neverovi, 1965, 161.) Dijete sa svojom okolinom stupa u dodir na način koji se razlikuje od onog kako to čini odrastao dječak, i otuda se kod njega razlikuje sam put iskustva od odraslih, kao i oblici njegovog izražavanja. Saznavanje i učenje kroz igru, kao osobitu praksu predškolskog vaspitanja predškoleke djece, ima svoju specifičnost. Usvajanje znanja se javlja kao nužna posljedica spontanog učenja kroz igru i u vezi je sa praktičnim motivima. "Takva dječija saznajna aktivnost ima empirijski karakter, što, ustvari, znači da dijete usvaja ona znanja koja su trenutno neophodna, a ne ona koja će mu biti potrebna kasnije u neodređenoj budućnosti." (V. Štern, 1972, 150.) Nesumnjivo je da način na koji dijete misli u igri postaje jedan od osnovnih pokretljivih motiva intelektualnog razvoja. U njoj se aktiviraju sve psihičke snage i načini funkcionisanja ljudske svijesti kao što su pamćenje, razmišljanje, saznavanje i sl., kao i složenije strukture poput mašte i mišljenja što doprinosi njihovom razvoju, usavršavanju i kultivisanju. U obimnoj literaturi koja se bavi fenomenom igre i njenoj problematici u kontekstu obrazovnog medija, nailazimo i na definiciju "da je igra način na koji dijete učini ono što ga niko ne može naučiti". (Matterson, 1975, 13.) Igru se u svakom slučaju daje prednost u odnosu na druge obrazovne metode jer ona podrazumijeva akciju u kojoj dijete kombinuje i upražnjava operacije manipulišući i kako na fizičkim objektima, tako i na simboličkom materijalu.

Postavlja se pitanje zašto je igra ovako efikasna i pogodna za dječiji razvoj, posebno intelektualni i saznajni?

Prije svega, prednost igre je što dijete u njoj stvara situacije koje su pod njegovom kontrolom i koje može u cjelosti da nadzire i razume, te u njima osjeća sigurnost, nasuprot životnoj zbrci

svakodnevnice. Igra utiče na intelektualni razvoj djeteta, budući da se u njoj dijete uči i da uopštava predmete i radnje, kao i da se koristi riječi koja se ne odnose na konkretne stvari, već na ono što te stvari predstavljaju. Kroz specifičnu imitaciju u igri, dijete usvaja mnoge djelatne i misaone tehnike, standardne i nekonvencionalne ponašanja, osmišljava svoje iskustvo i uči u radu. Prema tome, vjerovatno je da u shvatanju igre kao tvorca pogodnog modela svijeta leži objašnjenje njenih kognitivnih mogućnosti, koje zbog toga nisu nezamjenjivom u odnosu na druge ljudske aktivnosti. Iz potrebe za raspravljanjem i dokazivanjem, koje se javlja u igri, kod mlade djece se pojavljuje teorijsko i hipotetsko razmišljanje, a koje je karakteristično za znatno starije uzraste.

ZAKLJUČAK

Igra je izuzetno kompleksna ljudska aktivnost i može se posmatrati sa više aspekata. Fenomen igre je još uvijek tema izučavanja i istraživanja mnogobrojnih stručnjaka iz naučnih oblasti koje se bave dječijim razvojem i njegovim etapama. Djeci treba ponuditi igru kao obrazac poželjnog usvajanja znanja i edukacije, bez muke i predrasuda. Djeca kroz igru treba da učine i da se učine i igraju. To je obaveza svih faktora u odgojno-obrazovnom procesu da im priušte, svako na svoj način, kako roditelji, tako vaspitači i učitelji. Biti prijatelj djeteta u igri, u formi roditelja ili vaspitača, je važna edukativna uloga koju ne može neko drugi umjesto nas obaviti. Susret jednog djeteta sa dobrim vaspitačem ili nastavnikom može promijeniti njegov životni tok. Dobre predškolske ustanove i kvalitetne škole koje njeguju kulturu igre i uvažavaju njene mogućnosti, stvaraju civilizacijski, socijalni i ekonomski napredak jednog društva. Gotovo sva istraživanja pokazuju da razlika između dobre i loše škole, dobrog i lošeg odgoja, leži u ambicioznom i kreativnom nastavniku, vaspitaču ili roditelju. Da bi igra ostvarila svoju ulogu u kultivisanju djece, te produktivno uticala na njihov intelektualni razvoj, i roditeljima i vaspitačima je potrebna stalna inspiracija i obnova. Pretjerana opuštenost i pogrešan pristup igri, te nerazumijevanje ili omalovažavanje njenih stvaralčkih potencijala kod djece, moglo bi ovaj fenomenalni vaspitno-obrazovni model potcijeniti i neiskoristiti njegove ogromne potencijale.

LITERATURA

- Kamenov, E., De je igre, Zavod za udžbenike, Beograd, 2006.
- Ivić, I., Razvoj pojmova klervacije, Psihologija, Beograd, 1972.
- Rakić, V., vaspitanje igrom I umetnošću, Prosveta, Beograd, 1946.
- Zaporože, A.V., Psihološke karakteristike starijeg predškolskog uzrasta, Beograd, 1996.
- Millar, S., The psychology of Play, Penguin Books – Harmondsworth, 1972.

SANELA LUTVI

UDK: 811.111'344

Univerzitet u Prizrenu

sanelalutvic@hotmail.com

RAZVOJ FONOLOGIJE ENGLESKOG JEZIKA KROZ HISTORIJU

DEVELOPMENT OF PHONOLOGY OF ENGLISH LANGUAGE THROUGH HISTORY

Apstrakt - Ljudski čin proizvodnje zvukova kao čin komunikacije između ljudi je nevjerovatan sam po sebi. Pitanja koja se odnose na prirodu ljudske komunikacije, prirodu različitih kombinacija zvukova u maternjem ili stranom jeziku, akcenata kao i drugih obilježja su konstantno prisutni. Ipak na većinu ovih pitanja, lingvistika je dala odgovor.

Za fonologiju se kaže da je „gramatika“ zvukova, te je tako i priroda fonologije objašnjena lingvističkom analizom. U radu je dat pregled fonologije kao lingvističke discipline i njen razvoj kroz historiju. Rad je prikazao neke od najvažnijih teorija bivših lingvističkih škola i njihov pristup fonologiji engleskog jezika.

Ključne riječi - fonologija, fonetika, lingvistika, strukturalizam, Praška fonološka škola, Bloomfield.

Abstract - The human act of producing sounds as an act of communication between people is amazing itself. The questions according to the nature of human communication, the nature of different combinations of sounds in mother or foreign language, accents and other remarks are constantly present.

However, on most of these questions, linguistics has given the answer. It is said that phonology is „grammar“ of sound, so then the nature of phonology is explained by linguistic analysis.

In this paper is given a review of phonology as a linguistics subdiscipline and its formation through history. The paper has presented some of the most important theories of former linguistic schools and their attitude to phonology of English language.

Key words - phonology, phonetics, linguistics, structuralism, Prague School Phonology, Bloomfield

UVOD

Među brojnim lingvističkim disciplinama, fonetika se zajedno sa fonologijom naporedo razvijala i tako uspostavljala principe i pravila na kojima se temeljio jezik.

Fonološka struktura svakog jezika je veoma kompleksna, ali ipak vrlo ograničena. Ljudski glas se može smatrati instrumentom koji proizvodi zvukove koje fonologija izučava. Fonologiju možemo smatrati „gramatikom“ zvuka. Sam ljudski in proizvodnja zvukova tj. in govora je nevjerovatan sam po sebi, jer je to na in komunikacije između ljudi. Kada ljudi komuniciraju oni proizvode zvukove, govore riječi, a svaka izgovorena riječ je nastala fonetskom kombinacijom ograničenog skupa vokala i konsonanti, i jedinica govora. Koliko je sam predmet lingvistike i fonologije interesantan ljudima pokazuje i činjenica da su ljudi kroz historiju konstantno postavljali pitanja zašto se određene stvari kažu na određeni način a ne na neki drugi, te ih je zanimalo zašto ljudi koji žive na jednom kraju države ne pričaju istim akcentom kao oni na drugom kraju te iste države. Na sva ova pitanja na koje je čovječanstvo zahtjevalo odgovor, odgovor nudi lingvistika a do određene mjere i fonologija.

Fonologija se kao samostalna lingvistička disciplina počela razvijati između 1900. i 1930. godine, postepeno postajući i predmet interesovanja raznih lingvista i istraživača. Svaka nova teorija je imala za cilj što eksplicitnije i temeljitije objašnjavanje fonoloških osobina različitih jezika do krajnjeg uspostavljanja, konkretno u engleskom jeziku, Međunarodnog Fonetskog Alfabeta (International Phonetic Alphabet- IPA) kao jedne od najrasprostranjenijih metoda u učenju izgovora engleskog jezika.

RAZVOJ FONOLOGIJE U STAROM VIJEKU

S obzirom na osnovne i očigledne posljedice igrovanih aktivnosti koje dovode dijete u vezu sa drugim djetetom, kroz komunikaciju i druge vodove kontakata, kao i to da se dijete kroz igru

susreće se sa naravnim i umjetničkim vrstama materija, te da igru stalno prate mašta i kreativnost, igru možemo svrstati u one nezamjenjive vrijednosti koje imaju značajnu ulogu u razvoju i učenju predškolskog djeteta. Većina djece se igra iz zadovoljstva, ali igra nije za njih zabava kao za odrasle, već aktivnost kojom zadovoljavaju svoje osnovne potrebe, razvijaju umne i stvaralačke sposobnosti, učuju se, jačaju zdravlje i socijalizuju se. Prisutne su predrasude po kojima dječija igra predstavlja besciljno gubljenje vremena, ali ona, ustvari, predstavlja napor tog "malog čovjeka" da prevaziđe raskorak između sopstvenih mogućnosti i poželjnih obrazaca ponašanja koje mora da usvoji da bi se uspješno uključio u životnu sredinu, tako da u igru djeca ulažu svu svoju snagu, pamet, vještinu i strpljenje, što nije slučaj kod drugih dječijih aktivnosti. U vaspitno-obrazovnom pogledu najveća vrijednost igara jeste u tome što su u stanju da privuku pažnju i motivišu dječiju zainteresovanost na predviđenim programskim sadržajima, te ih jednostavno uključuju u te aktivnosti. Djeci treba pružiti šansu da se igraju i organizuju igrovne aktivnosti sa sredstvima i rekvizitima koje su ljudi pronašli, osmislili i dizajnirali, izgrađivali i usavršavali, stvaraju i tehnička, umjetnička i naučna djela, čime se postavljaju temelji za valjan i kvalitetan razvoj djeteta kroz usvajanje djelatnih, misaonih, estetskih i konkretnih primjenjivih vještina, umijeća i navika. Ogroman doprinos igre leži u nesvjesnom oslobađanju djece od unutrašnje napetosti, što ima ta posljedica uravnoteženje i amortizovanje "unutrašnje drame" a što doprinosi stabilnosti i pravilnom razvoju njihovih ličnosti. U igri, po riječi Ajzeka, "dijete prerađuje svoje želje, strahove i maštanja, integriše ih u svoju ličnost i postiže unutrašnju harmoniju. Zato je važno da mu se, i kad i kad god mu se vrte u, obezbijede uslovi za sasvim slobodnu, neometanu, neorganizovanu i imaginativnu igru, kao i didaktička sredstva i ostale materijale i sredstva za razvoj fizičkih sposobnosti." (S. Ajzeks, 1967, 425.)

Za vaspitnika kao potencijalnog faktora koji utiče na organizaciju i kreaciju same igre, naročito je važno što se u igri gubi otpor koji djeca često imaju prema odraslima jer ih osjećaju kao nadređene sebi, budući da su odnosi u igri uvijek partnerski i jaranski, i zasnivaju se na međusobnom uvažavanju i povjerenju. To je prostor koji je oslobođen bilo kakve prinude, direktnih naredbi i prisile, zbog čega se dijete opušta i pokušava da uradi ono što ne može u običnom životu. Iznimno je važno da se odrasli suzdrže od nepotrebnih intervencija, požurivanja djeteta, kako ne bi dijete

steklo utisak da je pogriješilo u svojim aktivnostima. Nasuprot, jako je važno dijete ohrabriti kroz iskrenu radost za njegov uspjeh jer e to djelovati podsticajno na njega da se upusti u složenije i komplikovanije vrste aktivnosti.

RAZVOJ FONOLOGIJE U SREDNJEM VIJEKU

Kroz srednji vijek se ne doga a ništa bitno za razvoj lingvistike tako da je i interesovanje za fonetiku i fonologiju skoro nezatno. Priscijanova i Donatova gramatika su tada predstavljale jedina dijela na koja se obra ala pažnja. Svaka od tadašnjih rasprava se smatrala nejasnim i nepotpunim jer nije bilo dovoljno izvornih tekstova. (Glovacki- Bernardi, 2001:22). Teorije nepoznatih gramati ara predstavljaju za etke razvoja fonetike. Robins navodi jedan od veoma rijetkih primjera u tadašnjem razvoju lingvistike, dijelo pod nazivom First grammatical treatise kao jedno od najzna ajnijih radova iz ovog perioda. First grammatical treatise koju je napisao nepoznati islandski autor u 12 vijeku predstavlja prvo istraživanje tadašnje islandske gramatike. U ovom dijelu velika pažnja se posvje uje reformi u pisanju rije i i unapre ivanju i upotrebi alfabeta. Njegova opažanja koja se ti u izgovora jezika pokazuju i da je bio jedan od prvih foneti ara tog perioda u Evropi. (Robins 1997: 86).

RAZVOJ FONOLOGIJE U NOVOM VIJEKU

U periodu od 16. do 19. vijeka dolazi do velikog pomaka u razvoju nauke i tehnologije pa se i samim tim usložnjavaju pristupi i stavovi o jeziku i lingvisti kim disciplinama. Od 16. do 18. vijeka fonetika se izu ava u okviru disciplina koje su bile poznate kao „ortografija“ i „ortoepija“. Te su discipline su danas poznate pod nazivom fonetika i fonologija.

U 17. vijeku John Wilkins izdaje svoje djelo pod nazivom „Esej“ od 454 strane. U dijelu Wilkins predlaže postojanje jednog univerzalnog jezika. Upotrebom univerzalnog jezika svaka bi svaka rije bila predstavljena jednim odre enim znakom. Kako navodi Robins, Wilkins je tako e osmislio i sistem univerzalne fonetike, ili „slova“ koja su predstavljale glavne kategorije izgovora. (Robins, 1997: 133). Wilkinsova istraživanja i dostignu a na ovom polju su omogu ili budu im

generacijama lingvista bolje razumjevanje ove nauke. Uporedo tada u Engleskoj dolazi do osnivanja „Engleske škole fonetike“. Jedan od glavnih razloga nastajanja ove škole bio je engleski jezik zbog svoje prirode pisanja engleskih riječi i kao i tadašnji empirijski stav koji je preovladavao u britanskoj filozofiji, objašnjava Robins. (Robins 1997: 135). U ovom periodu, glavni zadatak je bio da se odredi na in pisanja ili „spelling“ te da se utvrdi tadašnji službeni jezik tj. „Kraljev jezik“.

U 19. vijeku dolazi do velikog pomaka u istraživanju jezika i stvaranju jedne nove ideje u shvatanju lingvističkih metoda. Engleski fonetar i gramatkar Henry Sweet je značajnim proučavanjima doprineo tadašnjem razvoju engleske fonologije uključujući i njemački i stari engleski jezik. Sweet se također, pominje kao jedan od vodećih ljudi u Reformskom pokretu (Reform Movement) pored drugih fonetara (Wilhelm Viëtor, Paul Passy, Otto Jespersen) koji su pokušali da novim i modernijim edukativnim metodama predstave jednu novu granu lingvistike-fonetiku. Važno je spomenuti da je Sweetovo polje istraživanja, tj. fonetika i fonologija, bilo inspiracija djela velikog irskog književnika Bernarda Shawa pod nazivom Pygmalion. Kaže se i da je glavni lik djela, profesor fonetike Henry Higgins, bio Shawova verzija Henry Sweeta. Nakon objavljivanja ovog djela, predstava je postala veliki hit, te je snimljen i film pod nazivom My Fair Lady sa velikim filmskim zvijezdama tog doba poput Rex Harrisona i Audrey Hepburn, te je tako predmet fonetike i fonologije i nauke o dijalektima bio predstavljen mnogo široj publici.

Godina 1877. je veoma važna zato što tada Henry Sweet objavljuje Handbook of phonetics (Priručnik fonetike), gdje već u predgovoru navodi kako je važnost fonetike temelj jezika. Knjiga je podjeljena u četiri djela. U prvom dijelu Sweet predstavlja organe govora, te objašnjava koji organi se koriste da bi se izgovorili određeni znakovi i proizveli određeni zvukovi. U drugom djelu Sweet vrši analizu i podjelu zvukova, te razlikuje one koji potječu iz grla od onih koji izgovor potječu iz nosa, tzv. nazalni zvukovi. Treći dio priručnika je posvećen sintezi, te Sweet u ovom dijelu objašnjava podjelu konsonanti. Četvrti dio je posvećen sistemu bilježenja zvukova prave i razliku između različitih zvukova koji zavise od fonetskog okruženja ili razlikovanje zvukova na različite jezičke jedinice. Važna karakteristika ovog djela jeste da Sweet u njemu ne koristi termin fonema iako jasno pojašnjava predmet fonetike i fonologije, tako da i neko ko nije stručan može razumjeti

cilj prouavanja ove nauke. Njegova istraživanja su imala veliki uticaj na lingviste današnjeg doba pa ga veina lingvista smatra "ovjekom koji je naučio Evropu šta je fonetika" (Robins,1997:127,128).

Kao jednog od važnih preteča strukturalista spominje se poljski lingvista, Jan Ignacy Baudouin de Courtenay, poliglota koji je govorio i pisao na više jezika a ije su ideje mnogo uticale na Saussureove spoznaje o jeziku. Dok je De Courtenay predavao na Sveučilištu u Kazanju oko njega se okupljala jedna grupa lingvista (Kruszevski, Bogorodicki), formiraju i Kazanjsku školu. Baudouin De Courtenay je bio lingvista koji je veliku pažnju pridavao terenskom prouavanju živih jezika. Sasvim je sigurno da prvi svojim učenicima prenio pojam fonema. On je isticao važnost poznavanja fonetike za dalja jezika na prouavanju i zahtjevao je da se jasno napravi glasovna i grafijska razlika, odnosno razlika između slova i glasova. Kao jedan od utemeljivača nauke o fonemu i fonologiji, De Courtenay je razlikovao „glas“ kao rezultat titranja govornih organa i vazduha i „fonem“ kao jezični element koji ima zadatak da u riječi razlikuje značenje. I konačno, 1895 godine određuje fonem sa stanovista individualne psihologije kao ono što govornik misli da izgovara, a slušalac misli da čuje. (Glovacki- Bernardi, 2001: 78).

PRIKAZ RAZVOJA FONOLOGIJE U STRUKTURALIZMU

Pravi procvat na svakom polju istraživanja, lingvistika doživljava u 20 vijeku. Razvoj strukturalizma u Evropi i istraživanja proistekla iz radova poznatih evropskih lingvista su se uglavnom temeljili na istraživanjima Saussura. Međutim strukturalizam u Evropi se dosta razlikovao od strukturalizma koji je uporedo nastajao u Americi i koji se temeljio na radovima učenog antropologa Franza Boasa.

UTICAJ EVROPSKOG STRUKTURALIZMA NA RAZVOJ FONOLOGIJE

Već smo u prethodnom poglavlju napomenuli koliki je bio uticaj de Saussura na lingvistiku 20 vijeka. U to vrijeme, nepravilna razlika između slova i glasa veina lingvista su fiziologiju glasova nazivali fonetikom. Ferdinand de Saussure je bio među prvima koji je te termine smatrao

neodgovaraju ima i uveo pojam fonologije. Imaju i na umu istraživanja svojih prethodnika, Saussure se u potpunosti posvječio uje svim općelingvističkim teoretskim pitanjima, promatraju i žive jezike i dijalekte. U bilješkama, kasnije prezentiranim u dijelu Cours de linguistique générale (1916), Saussure pod terminom fonologija podrazumijeva nauku o fonemama, tj. glasovima u funkciji jezika i znakova koji omogućavaju sporazumijevanje. Dakle, fonema ima distinktivnu ulogu jer služi obilježavanju razlike značenja. U korist ovoga, navodi i to da je zadatak fonetike proučavanje razvoja glasova, i da pod istim imenom ne bi trebalo izjednačavati dvije potpuno različite oblasti istraživanja. Saussure smatra da je fonetika predmet izučavanja dijahronijske lingvistike dok je fonologija izvan vremena jer je mehanizam artikulacije skoro uvijek isti.

Objašnjavaju i razliku između fonetike i fonologije, Saussure smatra da se one kao dvije oblasti istraživanja ne podudaraju jer imaju različite zadatke ali nisu u suprotnosti jer su istovremeno usko povezane. Smatraju i fonetiku jednom od osnovnih disciplina nauke o jeziku, fonologiju navodi kao jednu pomoćnu disciplinu koja proizilazi iz govorenja.

Prema Saussureu jezik (langue) je sistem znakova koji služi za izražavanje misli i da ga treba posmatrati kao cjelinu, dok je language sposobnost da se sporazumijevamo glasovnim znakovima, te obuhvata zajedništvo jezika i pojedina jezika. To je bio jedan od razloga zašto je Saussure insistirao na poznavanju fonologije. Smatrao je da je fonologija veoma bitna u izučavanju jezika kao i na pravljenju razlika između u grafičkom i glasovnom nivou, odnosno razlika između slova i glasova (Glovacki-Bernardi, 2001:77,84). Saussure je pokušao da razgraniči pristup sinkronijskom i dijakronijskom istraživanju jezika dajući i prvenstvo sinkronijskom proučavanju jezika. Kako dalje navodi Glovacki-Bernardi, za Saussurea u jeziku nisu važni glasovi, nego glasovne razlike koje naziva differences phoniques-fonemske razlike. Te glasovne razlike omogućuju da se jedna riječ razlikuje od druge. Stoga su i foneme, po Saussureu opozitivne, negativne i relativne ovisno o svjedocu i slobode kojima govornici raspolažu pri realizaciji fonemskih jedinica sve dok iste ostaju različite od realizacija drugih fonema istog jezika. Novi sistem vrijednosti, koji se stvara upoređivanjem jezika i sistema kao niza razlika u glasovima kombiniran sa nizom razlika u idejama, stvara vezu između glasovnih i psihičkih

elemenata unutar svakog znaka. (Glovacki-Bernardi,2001:94).

PRAŠKA FONOLOŠKA ŠKOLA

Iako su se sljedbenici Saussurove teorije svrstavali u Ženevsku školu, jedan broj strukturalista, imaju i razli ite stavove u svojim poimanjima lingvistike, je formirao nekoliko škola u Evropi. Me u njima najviše su se isticale Praška fonološka škola, Moskovska (fonološka) škola i Londonska škola.

Na razvoj fonologije najve i uticaj je imala Praška fonološka škola. Djelovanjem lingvista koji su sa injavali Praški lingvisti ki krug (Cercle Linguistique de Prague), 1926. godine nastaje Praška fonološka škola. Ova škola je po etku nazivana i Školom funkcionalne lingvistike ili Školom fonologa. Prašku fonološku školu je sa injavala grupa lingvista koja se uglavnom sastojala od evropskih strukturalista-lingvista, koji su djelovali i svoja istraživanja vršili izme u 1928 i 1939 godine. Pražani su svoje vi enje lingvistike uglavnom zasnivali na idejama Saussurea i De Courtenaya i od samog po etka su bili zainteresirani za fonološku problematiku. Na Prvom internacionalnom kongresu lingvista koji je održan 1928. godine u Hagu, Pražani su izložili Teze (kasnije objavljene u Travaux du Cercle Linguistique de Prague) u kojima veoma jasno predstavljaju i uvode fonologiju kao novu lingvisti ku disciplinu. Iznose i veliki broj zapažanja koja su se prvenstveno ticala fonologije, Pražani su se zalagali za opisivanje fonoloških sistema pojedinih jezika, za utvr ivanje fonoloških korelacija, kao i za uspostavljanje poredbene fonologije koja bi upravljala odnosima izme u razli itih korelacija jednog fonološkog sistema. Po njima razvoj fonološkog sistema jednog jezika i akusti ka analiza trebaju da budu u prvom planu jer sve fonetske promjene proizilaze iz sistema u kojem se dješavaju. Ukidanje antinomije sinkronijske fonologije i dijakronijske fonetike bio je jedan od stavova za koji su se zalagali Pražani u prou avanju fonologije. (Glovacki-Bernardi,2001:107,108).

Osniva ima Praške fonološke škole smatraju se ruski lingvisti Roman Jakobson i Nikolai Sergejevich Trubetzkoy. Kao jedan od osniva a fonologije knez Nikolai Sergejevich Trubetzkoy

se prvenstveno, zalagao za potpuno odvajanje fonetike od fonologije. Za vrijeme svoga angažovanja u Praškom lingvističkom krugu veoma pomno i detaljno je radio na uspostavljanju fonoloških principa, tako da 1939 god. u Travaux du Cercle Linguistique de Prague izlazi njegova knjiga Osnovi fonologije (Grundzüge der Phonologie) koja je bila osnova daljem izučavanju fonologije. Trubetzkoy je u ovom djelu proučio više od dvjesto fonoloških sistema, dok druga njegova knjiga u kojima su se nalazili primjeri sa opisima fonoloških sistema nikada nije objavljena. (Glovacki- Bernardi,2001:111).

Svoje proučavanje fonoloških sistema Trubetzkoy zasniva na Saussureovoj dihotomiji langue/parole, gdje se svaki glasovni izraz može podijeliti na određeni broj glasovnih razlikovnih jedinica koje se nazivaju fonemima. Svaki jezik sadrži strogo određeni i ograničen broj fonema dok se foneme razlikuju pomoću glasovnih svojstava koja su razlikovna. Svaki fonem sadrži određeni broj takvih svojstava ili obilježja dok je u jeziku taj broj obilježja strogo određeni i ograničen. (Glovacki- Bernardi,2001:113). Po njemu, u fonološkom pristupu glas se ne posmatra kao fizička pojava nego kao jezična, pa nas u glasu zanimaju sama ona obilježja koja su razlikovna. Ne postoji opšti izraz „fonemi“ nego samo fonemi konkretnih jezika i njihovih sistema. Kako fonemi u jednom jeziku i u jednom sistemu mogu imati dosta razlika tako fonemi mogu imati i dosta sličnosti što je veoma bitno pri utvrđivanju njihovih odnosa. Veliku pažnju Trubetzkoy je posvetio neutralizaciji fonemskih opozicija, gdje se u određenim situacijama opozicije neutraliziraju, kao i utvrđivanju razlika između fonema, njihovih varijanata i njihovoj klasifikaciji.

Drugi veoma važan predstavnik Praške fonološke škole je Roman Jakobson, lingvističar širokih pogleda, predvodnik i organizator velikih književnih, lingvističkih i drugih zbivanja u 20. vijeku. Sa svojim djelom Osnove povijesne fonologije (1939, 1964, 1970) postavio je temelje novom istraživanju jezika koje se uglavnom zasnivalo na Saussureovom stavu o sinhronijskom i dijahronijskom pristupu jeziku. Nastavljaju i da radi, zajedno sa svojim saradnicima, na svim bitnim pitanjima vezanim za lingvistiku, Jakobson je vrlo temeljito razradio opštu teoriju fonološkog sistema koja se mogla primjenjivati na slovenske jezike. Imaju i u vidu razmatranja Praške fonološke škole i njihov stav o artikulacijskim opozicijama među obilježjima koje su

djelimi no binarne, Jakobson je 1938 godine predstavio jedan novi pristup analizi i opisu fonema. Kasnije je tu teoriju u više navrata prepravljao i dopunjavao, te je 1956 godine objavio novu fonološku teoriju koja e se kasnije dobiti naziv binarizam. (Glovacki-Bernardi,2001:121). U svojoj novoj teoriji Jakobson predstavlja dvanaest parova dihotomnih, razlikovnih obilježja pomo u kojih bi mogli opisati bilo koji jezik:

1. vokalno/nevokalno (engl. *vocalic/non-vocalic*);
2. konsonantno/nekonsonantno (engl. *consonantal/non-consonantal*);
3. nazalno/nenazalno (engl. *nasal/non-nasal*);
4. kompaktno/difuzno (engl. *compact/diffuse*);
5. neprekidno/prekidno (engl. *continuant* ili *continuous/discontinuous* ili *abrupt*);
6. stridentno (kreštavo)/blago (engl. *strident/non-strident* ili *mellow*);
7. glotalizirano/neglotalizirano (engl. *glottalized/non-glottalized, checked/unchecked*);
8. zvu no/bezvu no (engl. *voiced/voiceless*);
9. napeto/nenapeto (engl. *tense/lax*);
10. nisko/visoko ili gravisno/akutno (engl. *grave/acute*);
11. zaokruženo/nezaokruženo ili bemolizirano/nebemolizirano (engl. *flat/non-flat*);
12. povišeno/nepovišeno ili dijesizirano/nedijesizirano (engl. *sharp/non-sharp*).

(Glovacki-Bernardi, 2001: 121-122).

Iako su Pražani istraživali foneme jednog određenog jezika, Jakobson je govorio uopšteno o fonemama bilo kojeg jezika, o univerzalnim na elima njihovih sastava i ustrojstva. Kako se njegova istraživanja nisu odnosila niti na jedan jezik posebno, ova teorija je bila rado prihvaćena od strane svih lingvista te je našla primjenu u svim jezicima. Tokom Drugog svjetskog rata Jakobson odlazi u Ameriku gdje nastavlja raditi na raznim američkim univerzitetima proučavajući i dalje fonologiju. (Glovacki Bernardi, 2001:125).

ANDRÉ MARTINET I NJEGOV DOPRINOS RAZVOJU FONOLOGIJE

Da su tadašnji stavovi Pražana imali veliki uticaj na Evropu a posebno na Francusku i njene lingviste govore nam radovi učenog lingviste Andréa Martineta koji je veoma aktivno učestvovao u radu Praškog Lingvističkog kruga zajedno sa L.Tesniereom i E.Benvenisteom. André Martinet je bio uvaženi lingvista koji je, već u svom drugom doktorskom radu pod nazivom *La phonologie du mot en danois* ili *Fonologija rije* i u danskom (1937), predstavio jedan veoma detaljan i potpun fonološki opis jezika. (Glovacki - Bernardi, 2001:125). Po njemu jedini kriterij za utvrđivanje fonema jeste njegova komunikacijska i obavještajna funkcija pa se zato fonem može posmatrati kao funkcionalni glas. (Glovacki- Bernardi, 2001:126,129). U dijelu *Économie des changements phonétiques* (1955), Martinet analizira dijahronijsku fonologiju nastojeći da pomiri stavove tradicionalne lingvistike sa fonologijom. Tokom svog dugogodišnjeg rada na polju lingvistike, Martinet je tvrdio da je u prirodi jezika da se stalno mijenja i da se prilagođava novim komunikacijskim potrebama. (Glovacki- Bernardi, 2001:130). Martinetova zasluga se ogleda u velikom doprinosu u izučavanju opšte lingvistike, opšte i deskriptivne fonologije, dijahronijske fonologije i jezične tipologije. U oblasti opšte i deskriptivne fonologije Martinet je predložio neke ideje koje su ubrzo postale osnove strukturalne lingvistike.

UTICAJ AMERIČKOG STRUKTURALIZMA NA RAZVOJ FONOLOGIJE

Krajem 19. i početkom 20. vijeka razvija se strukturalizam u Americi. Većina američkih lingvista se školovala u Evropi pa su samim tim ponijeli i veliki dio evropskog strukturalizma koji je bitno

utjecati na daljnji razvoj strukturalizma u Americi. Ve smo napomenuli da je Franz Boas, antropolog i deskriptivista, bio najznačajniji predstavnik američkog strukturalizma koji se prvenstveno bavio istraživanjem indijanskih jezika. Edward Sapir i njegova knjiga *Language* predstavlja prvi pokušaj u Americi da se istraži jezik na osnovu njihovih fonoloških sistema - patterns. (Koerner, 2002:80). Glovacki- Bernardi navodi da Sapir u ovom dijelu ističe razliku između fonetike odnosno onoga što izgovara govornik i fonologije odnosno onoga što govornik misli da izgovara, a sagovornik misli da čuje. Sapir naglašava postojanje sitnih fonetičkih razlika u jeziku koje omogućuju razlikovanje riječi, a koje naziva "to kama u uzorku" ili „points in the pattern“ koje bi odgovarale fonemama. (Glovacki- Bernardi, 2001:99,100). Ve inače pretpostavki koje je Sapir iznio u ovom djelu nisu se podudarale sa Saussureovim tvrdnjama.

BLOOMFIELDOV DOPRINOS RAZVOJU FONOLOGIJE

Igra Leonard Bloomfield je bio jedan od osnivača američke strukturalne lingvistike i veliki zagovornik bihevizma. Bloomfield se prvenstveno bavio proučavanjem indijanskih jezika. Tokom svog istraživanja problema pedagogije jezika Bloomfield je oštro kritikovao stavove i metode „edukatora“ koje su bile suprotnost sa razumijevanjem i proučavanjem moderne lingvistike. U svom glavnom djelu *Language* (1933) Bloomfield iznosi stavove o tadašnjem stanju opšte lingvistike uvode i jednu novu „američku“ crtu u pisanju o jeziku na psihološkoj osnovi jezika. (Anderson, 1985:252). Kako je u životu Bloomfielda veliku ulogu imao bihevizam, za njega je i u istraživanju bihevizam bio opšta naučna metoda. Polazeći od jezika za koje nisu imali nikakve podatke, Bloomfield zajedno sa svojim saradnicima uvodi teoriju deskriptivizma prema kojoj se lingvistička analiza zasniva na konkretnim činjenicama i ograničavajući se na gramatiku bez značenja. Za Bloomfielda i njegove saradnike nije bilo važno objašnjenje jezika ve njegova deskripcija, pa se tako lingvistički postupak sprovodio u tri koraka:

1. skupljanje korpusa i segmentacija izreka na sastavne jedinice,
2. razvrstavanje jedinica u klase i

3. formuliranje opštih tvrdnji pomoću klasa i njihovih odnosa.

Da bi se opisao korpus posmatra se i analizira distribucija jezičkih jedinica uvijek na određenom nivou. Prema tome, distribucionalisti smatraju da opis jezika mora ići u skladu s redoslijedom: 1.fonologija, 2.morfologija, 3.sintaksa i 4.diskurs, vodeći računa da ne dolazi do miješanja nivoa. (Glovacki-Bernardi,2001:160). Važna karakteristika predstavnika ove škole jeste to što su pridavali veliku pažnju glasovnim promjenama odnosno stavljali fonologiju na prvo mjesto u svojim istraživanjima. Oni se nisu bavili proučavanjem sintakse pa je i radova iz ove oblasti veoma malo.

GENERATIVNA FONOLOGIJA

Generativna fonologija je kao nauka rođena u Sjedinjenim Američkim Državama, čiji korijeni sežu daleko u prošlost, od njenog prvog pominjanja sredinom 20. vijeka. Kako navodi Sampson, razvoj generativne fonologije je započeo sa razvojem djela Romana Jakobsona o fonološkim univerzalima, ali je ova tradicija ubrzo neutralizovana u Sjedinjenim Američkim Državama sredinom 1950-ih godina. (Sampson,1980:187). Za izvorni termin „generativna“, Josipović nam ukazuje kao na jedan pristup lingvistici koji je započeo iz sintakse, a u kasnijem periodu, ta nije 1950-ih godina se taj isti pristup primjenio na fonologiju. Sigurno je da je već tada generativna fonologija predočila niz pravila pomoću kojih se fenomen izgovora proizvodi iz osnovnog popisa fonoloških svojstava. (Josipović,1999:89,90). Već smo napomenuli da je najznačajniji predstavnik ovog pravca Avram Noam Chomsky, lingvista koji je za etnik kognitivnog pristupa lingvistici. Smatra se da je generativna fonologija u modernom smislu izum Hallea (Sampson, 1980: 187), čime utim ne smije se zanemariti da je Halle radio sa Chomskym jer su u to vrijeme obojica bili profesori na odsjeku za lingvistiku. Iako su njihova istraživanja trajala od 1956 godine, možemo reći da pravi napredak u razvoju generativna fonologija doživljava tek 1968godine. Naime, te godine Noam Chomsky i Morris Halle objavljuju svoj zajednički rad The Sound Pattern of English (SPE). U ovom djelu autori predstavljaju fonologiju kao jedan lingvistički podsistem, zaseban od drugih lingvističkih komponentenata, koji transformiše unutrašnji fonemski niz prema pravilima i proizvodi fonetsku formu kao krajnji rezultat koji izgovara govornik. Autori uključuju neke od

teorija kao što su: autosegmentalnu fonologiju (autosegmental phonology), leksičku fonologiju (lexical phonology) i teoriju optimalnosti (optimality theory).

Principi generativne fonologije, koje je uspostavio Chomsky, su bili u svojoj osnovi formalna i distribucionalistička vrsta američkog strukturalizma. Nasuprot njemu Halle je bio Jakobsonov student iji su se stavovi oslanjali na evropsko poimanje jezika. Taj spoj je rezultirao jednom novom teorijom u fonologiji koja se razlikovala od dotadašnja oba uporišta, ali je u osnovi poticala od oba pravca i američkog strukturalizma i Praške fonološke škole. (Anderson,1985:310.). Mada se Chomsky jednako bavio proučavanjem lingvistike na svim poljima, Morris Halle se smatra najzaslužnijim za razvoj generativne fonologije i za uspostavljanje nekih pravila koja su se odnosila kako na engleski tako i na veliki broj indijanskih i drugih jezika. U prilog ovome govore i druga istraživanja u kojima se Halle bavi fonologijom tokom 1980-tih.

Pokušavajući da pojednostavi fonološka pravila, Morris Halle i njegov saradnik G. N. Clements objavljuju knjigu *Problem Book in Phonology*. Knjiga daje prikaz rješenja za neke lingvističke i fonološke probleme a sadrži šest poglavlja: Phonetics, Complementary distribution, Natural Classes of Sounds, Phonological Rules, Rules Systems and Prosodic Phonology. U svakom poglavlju Halle se bavi različitim fonološkim problemima od transkripcije do tona i akcenta, uspostavljajući i pritom pravila koja će pomoći u pravilnom fonološkom razvoju jezika. Kako Halle navodi glavni problem fonetike i fonologije jeste da obezbijedi "načini karakterizaciju percepcije i produkcije govora koja je bit ljudskog postojanja". (M.Halle,N.Clements,1983:15). Ovo svakako, nije bilo jedino zajedničko djelo lingvista na polju fonologije. I u godinama koje slijede primjećujemo da je uticaj fonetike i fonologije rezultirao velikim brojem zajedničkih radova evropskih i američkih lingvista. Bez Chomskog, Morris Halle nastavlja svoj rad na proučavanju fonologije. U to vrijeme i Jakobson dolazi u Ameriku pa se njih dvojica udružuju i počinju raditi na fonologiji. Neki od zajedničkih stavova i ideja po pitanju fonologije ali i ostalih oblasti, Jakobson i Halle iznose u svom radu *Fundamentals of language* (Osnove jezika) objavljenom 1956 god. U prvom djelu knjige autori opisuju svojstva jezika i tipove svojstava i njihov tretman u lingvistici, distinktivna svojstva i njihovu identifikaciju kao i fonemske obrasce i neke od

fonemskih operacija. Drugi dio knjige se odnosi na tipove jezika i afazi ne poremećaje. (R. Jakobson, M. Halle, 2002:10).

U narednom periodu, veliki broj drugih generativista nastavlja dalje analizirati fonologiju i njene specifičnosti. Bez obzira o kojem se vremenskom periodu radilo i Saussure i Chomsky i Halle su razmišljali i o lingvistici izvukli zaključak da lingvistika kao nauka ne može obuhvatiti sveukupnost onoga što izučava sam predmet fonologije, te da postoji potreba da se fonologija kao nauka otcjepi i postane zasebna. Zato je generativna fonologija pokušala obezbjediti jedinstvenu klasifikaciju govornih zvukova primjenjivu na sve jezike i u tome se ogleda njen veliki uspjeh.

PROZODIJSKA FONOLOGIJA

Savremeni pristupi fonologiji engleskog jezika podrazumijevaju nove fonološke teorije koje se razvijaju nakon 1990-tih a čiji je fokus prvenstveno na odnosima (relationship) između u predloženih površinskih i unutrašnjih opisivanja. Dok je SPE fonologija bila uspostavljena na komplikovanim pravilima, sve kasnije teorije (post SPE teorije) maksimalno pojednostavljaju pravila na kojima se zasnivaju proste operacije (Josipović, 1999:159).

Kao jednu od savremenih teorija koje se bave fonološkim pitanjima spomenu možemo prozodijsku fonologiju. Objašnjavaju i neke principe prozodijske fonologije, Josipović navodi, da postoji jedna vrlo važna kategorija svojstava koji se protežu dalje od jezika ili govora do svojstava koje predstavljaju naše misli kao posebne segmente. Te fonološke ili fonetičke varijable koje upućuju na domenu koja se ne sastoji samo od jednog segmenta poznata su kao suprasegmentalna ili prozodijska svojstva (Josipović, 1999:113).

Prozodijski model razlikuje prozodijska svojstva (prosodic movement) koja su potrebna za opisivanje pokreta i druga inherentna svojstva (inherent movement). Koliko su segmenti jezika u sprezi govori nam knjiga *A Prosodic Model of Sign Language Phonology* autorice Diane Brenarti koja je prikaz analize fonologije u dodiru sa jezikom. U ovom djelu autorica analizira konvencionalni znakovni jezik sa svojim parametrima kao što su pokret, lokacija ili orijentacija

odnosno mjesto artikulacije te pokazuje njihov odnos sa apstraktnijim jedinicama posebno sa segmentima, slogovima ili prozodima riječi. Dalje se u knjizi objašnjavaju pojedine specifične forme znakovnog jezika kao veoma rasprostranjeno fonološko ponašanje gdje svaki pokret tijela sa svojim svojstvima mora imati fonološki znak. Ova i slična svojstva jezika su i dalje predmet izučavanja lingvista. Međutim, ono što je interesantno za ovu teoriju jeste s jedne strane primjena principa univerzalne gramatike a sa druge strane jedan novi pristup fonologiji i uopšteno gramatici kojim se obuhvata kako znakovni tako i govorni jezik.

ZAKLJUČAK

Razvoj savremene tehnologije i dostignuća koje je jezik razvio i obogaćuje sa novim riječima i pojmovima. Usvajamo riječi iz drugih jezika i koristimo posuđenice da bi prenijeli svoja mišljenja drugim ljudima. U ovom procesu fonologija igra veliku ulogu, i to je napredak bio dosta brz s obzirom da se kao samostalna grana lingvistike pojavila prije manje od 100 godina. Cilj ovog rada je bio da se pokaže razvoj fonologije kroz historiju s osvrtom na razvoj lingvistike.

Većina lingvista smatra da se lingvistika može podijeliti na period prije i poslije Saussurea. Naime, pojava strukturalizma, koji je osnivač Ferdinand de Saussure postavlja temelje novom izučavanju lingvistike. Saussureovo tumačenje jezika se temelji na pet dihotomija koju je on svaku od njih razgraničio i pojasnio. Primjetno je da je već tada Saussure insistirao na razlici između fonetike i fonologije. Na razvoj fonologije u tom periodu presudnu ulogu je odigrala i Praška fonološka škola. Pražani su na čelu sa Trubetzkoyom i Jakobsonom najzaslužniji u uspostavljanju osnovnih fonoloških pravila. Uporedo se sa strukturalizmom u Evropi razvio i strukturalizam u Americi. Američki strukturalisti sa Franzom Boasom na čelu su insistirali na tipološkom proučavanju jezika na sinhronijskim osnovama i istraživanje prije svega indijanskih jezika upotrebom distribucionalističkih i deskriptivističkih metoda. Istraživanja Sapira, Bloomfielda, Pikea i ostalih su bila veoma značajna za dalje razvijanje fonologije.

Pojava Noama Chomskog, filozofa i lingviste koji se smatra osnivačem generativne lingvistike,

označava novo razdoblje u proučavanju lingvistike. Novo poimanje u istraživanju fonologije kod generativista podrazumijeva pristup analizi jezika sa psihološkog aspekta. Zajedničko djelo Chomskog i Hallea *The Sound Pattern of English* predstavlja fonologiju kao zaseban lingvistički podsistem analizirajući fonem i njenu krajnju realizaciju. Iako su postojala mimoilaženja u poimanju lingvističkih stavova u pomenutim pravcima, konkretnije razlike nailazimo između strukturalizma i generativne lingvistike. Dok se kod strukturalista jezik zasniva na formi i sistemu znakova, generativna gramatika naglašava suštinu i sistem pravila jezika. Strukturalisti naglašavaju odnos između *langue* i *parole*, generativisti naglašavaju odnos između *linguistic competence* i *linguistic performance*.

Nakon ovog preokreta sva dalja izučavanja se razvijaju u smjeru što boljeg tumačenja fonologije i jednostavnijeg pristupa fonološkim pravilima.

LITERATURA

- Glovacki-Bernardi, Zrinjka, August Kovačić, Ranko Matasović, Milan Mihaljević, Dieter W. Halwachs, Karl Sornig, Christine Perzinger, Richard Schrodt (2001). *Uvod u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jauk Pinhak, Milka (1972). *Stara indijska lingvistička teorija*. *Suvremena lingvistika*, uredništvo Rudolf Filipović, Božidar Finka, Radoslav Katić. (1972)
- Josipović, Višnja (1999). *Phonetics and Phonology for Student of English*. Zagreb: Targa.
- Robins, R.H. (1997). *A Short History of Linguistics*. London: Addison Wesley Longman Limited.
- Roach, Peter (2000). *English Phonetics and Phonology: A practical course*. Cambridge: University Press.
- Sampson, Geoffrey (1980). *Schools of Linguistics: Competition and Evolution*. London: Hutchinson Publishing Group.
- Sweet, Henry (1877). *A Handbook of Phonetics*. London: MacMillan and Co.
- Morris Halle nad G.N.Clements (1983), *Problem Book in Phonology*. Cambridge: The MIT Press
- Anderson Stephen *Phonology in the Twentieth Century*. London, The University of Chicago Press,

1985

- Koerner, E.F.K. (2002). *Toward a History of American Linguistics*. London, Routledge.
- Diane Brentari *A Prosodic Model of Sign Language Phonology*, Cambridge, The MIT, 1998
- Roman Jakobson, Morris Halle *Fundamentals of language*, 2002, Berlin, New York, Mouton de Gruyter).
- <http://www.thefreedictionary.com/linguistics>
- <http://www.merriam-webster.com/dictionary/phonology>
- <http://www.dekada.org/?Hrvatski%20jezik%20i%20knji%C5%BEevnost,sto-je-fonologija&d=7620>
- <http://www.archive.org/stream/ahandbookphonet00sweegoog#page/n12/mode/2up>
- www.scribd.com/doc/47315379/LINGVISTIKA).
- (www.most.ba/120/0441).

ELMA UJKANOVI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

elmauj@hotmail.com

UDK: 159.947.5:373.211.24

331.101.3

MOTIVISANJE ZAPOSLENIH U INSTITUCIJAMA ODGOJA I OBRAZOVANJA

MOTIVATING EMPLOYEES IN THE EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Apstrakt - Autorica u ovom radu dala kratak prikaz procesa i zna ajna motivacije zaposlenih u institucijama odgoja i obrazovanja. U prvom dijelu rada iznete su teorijske osnove motivacije zaposlenih, a u drugom dijelu dati su rezultati istraživanja motivacije u dje ijem obdaništu Revda i Vildan u Novom Pazaru.

Klju ne re i - Motivacija, insitucije odgoja i obrazovanja, dje ije obdanište Revda i Vildan

Abstract - The author of this paper gave a brief outline of the process and importance of the motivation of the employees in the educational institutions with special emphasis on pre elementary school institutions. In the first part of the paper author reviews the theoretical bases of motivation of employees, while the second part she presents the results of research of motivation in the child care center Revda and Vildana in Novi Pazar.

Key words - Motivation, institutions of education, child day care Revda and Vildan..

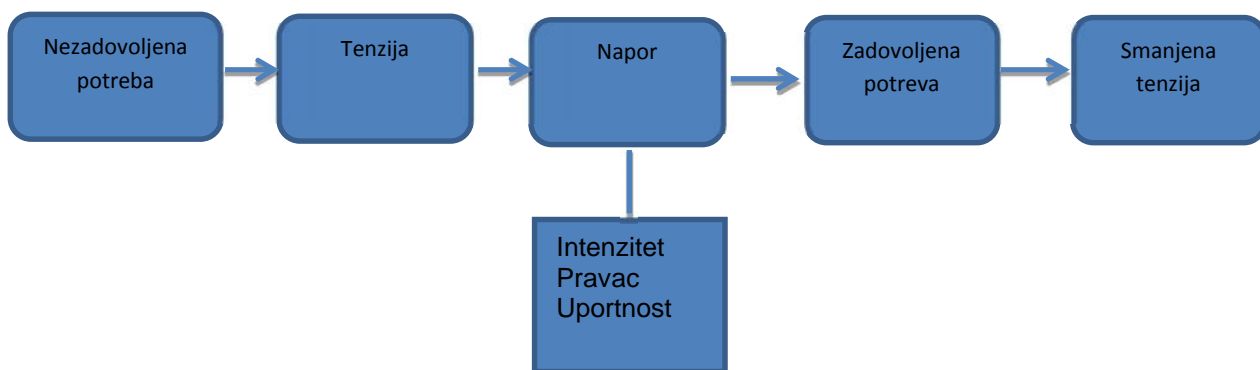
UVOD

Više nego bilo koja druga mentalna funkcija, motivacija je zna ajna za socijalno ponašanje pojedinca. Odgovor na pitanje: "šta je motivacija?" razlikuje se od epohe do epohe, a tako e i od kulture do kulture. Proces motivacije je kompleksniji nego što ve ina ljudi vjeruje. Ljudi imaju razli ite potrebe, postavljaju razli ite ciljeve kako bi zadovoljili potrebe i preduzimaju razli ite akcije da bi ostvarili ciljeve. Pogrešno je pretpostaviti da postoji jedan pristup motivaciji koji se uklapa u sve situacije, pa iz tog razloga motivacija predstavlja složenu oblast ljudskog ponašanja.

Sam izraz motivacija potječe od latinske riječi *moveo, movere* što znači; kretati se. Motivacija je veoma složen fenomen koji obuhvaća veliki broj činilaca koji utiču na to da se ljudi u organizaciji ponašaju na određeni način, naročito da ulažu napore kako bi nešto postigli, ostvarili. Dakle, motivacija je proces pokretanja ljudske aktivnosti koja se usmjerava prema postizanju određenih ciljeva.

Motivacija je složeni psihološki proces pokretanja, usmjeravanja i reguliranja djelatnosti usmjerene ka određenom cilju¹. To je proces koji osigurava spremnost pojedinca da pokaže visok nivo napora u postizanju organizacionih ciljeva, uslovljenih sposobnošću da se ispune neke individualne potrebe. Iz ove definicije mogu da se uoče tri ključna elementa: napor, organizacioni ciljevi i potrebe².

Element napor je mjera intenziteta ili energije. Motivirana osoba ulaže veliki trud. Ali visoki nivoi napora neće dovesti do povoljnog izvršenja posla ukoliko napor nije kanalisan u pravcu koji donosi korist organizaciji. Treba da tražimo napor koji je konzistentan i usmjeren prema ciljevima organizacije. Napokon, motivaciju tretiramo kao zadovoljenje potreba što je dato u prikazu-1³.

Prikaz 1: Proces Motivacije

¹ Trebješanin, Ž., *Rečnik psihologije*, Stubovi kulture, Beograd, 2008, str. 283.

² Robbins, S., Coulter, M., *Menadžment*, Data Status, Beograd, 2005, str. 392.

³ Robbins, S., Coulter, M., *Ibid*, str. 393.

Potreba je unutrašnje stanje koje čini da neki ishodi izgledaju privlačni. Neostvareno zadovoljstvo stvara tenziju koju pojedinac smanjuje ulaganjem vlastitih napora. S obzirom da smo zainteresovani za radno ponašanje, ovaj napor mora da bude usmjeren prema organizacionim ciljevima.

Motivacija za rad je kompleks sila koje iniciraju i zadržavaju zaposlenog da radi na određenom mjestu u organizaciji. Sa aspekta pojedinca, to je interno stanje koje vodi ostvarenju cilja i na koje utiče mnoštvo faktora. Sa aspekta menadžera, motivacija je aktivnost koja osigurava da zaposleni teže definisanim ciljevima organizacije. Radna motivacija podrazumeva ukupnost različitih metoda i procesa izazivanja, održavanja i podsticanja takvog ponašanja koje je usmereno na postizanje određenih radnih ciljeva. Motivacija predstavlja snage koje deluju na ili unutar osobe, koje uzrokuju da se osoba ponaša na specifičan, ciljno usmeren način⁴. Pošto specifična radna motivacija zaposlenih utiče na njihovu produktivnost, jedan od zadataka menadžmenta jeste da kontroliše motivisanost zaposlenih za dostizanje organizacionih ciljeva.

Organizacija kao cjelina, a posebno organizacije odgoja i obrazovanja trebaju da obezbijede kontekst unutar koga se mogu dostići i visoki nivoi motivacije obezbijevanjem inicijativa i nagrada, zadovoljavajući egzistencijalne potrebe i omogućujući rast. Menadžeri treba da igraju glavnu ulogu u motivisanju zaposlenih kako bi ih pridobili da daju svoj maksimum, koristeći pritom motivaciona sredstva obezbijevana od strane organizacije⁵. Da bi to uradili, neophodno je da shvate proces motivacije, kako ona funkcioniše i koji su različiti tipovi motivacije koji postoje.

Iz mnogobrojnih definicija motivacije kojima obiluje teorija organizacije i upravljanja može se zaključiti da definicija motivacije sadrži tri imenitelja. U literaturi motivacija se definiše kao funkcija triju elemenata i to: 1) valence (vrednosti) koje pojedinac najviše ceni; 2) očekivanja da će ono što čini dovesti do takvog ishoda; i 3) motivacione sile koja nastaje kao rezultat očekivanja i valence.

⁴ Ivanović, M., Živković, M., Cvetkovski T., *Organizaciono ponašanje*, Megatrend Univerzitet primenjenih nauka, Beograd, 2003.

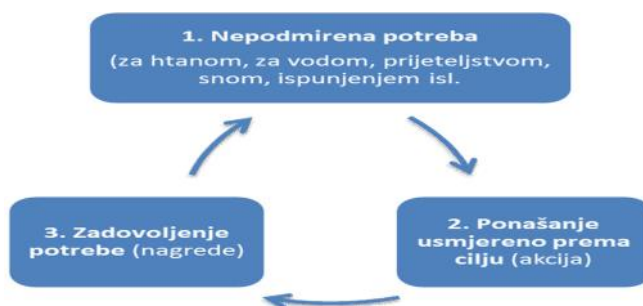
⁵ Armstrong M. A., *Handbook of Human resource Management Practice*, 8th ed., Kogan Page, London, 2001

Zaposleni u organizaciji žele različite stvari. Menadžer mora da bude u stanju da identifikuje i shvati ove razlike i da pomogne zaposlenima da zadovolje svoje želje i potrebe kroz organizaciju. Iznenadujuće je, ali mnogi menadžeri nisu sigurni, koje nagrade njihovi zaposleni vrednuju. Eksperti ne moraju da se slože oko svega što motiviše zaposlene i oko efekata radnih uslova u njihovoj karijeri, ali se slažu da organizacija mora da privuče ljude i da ih ohrabri da ostanu u njoj; dozvoli ljudima da izvršavaju zadatke zbog kojih su zaposleni i stimuliše ljude da prevaziđu rutinske performanse (rutinsko izvršenje zadataka) i da postanu kreativni i inovativni u svom radu.

Ključni princip motivacije kaže da su performanse bazirane na nivou sposobnosti i motivaciji osobe. Ovaj princip se često prikazuje sljedećom formulom:

$$\text{Performanse} — f (\text{sposobnosti} \times \text{motivacija}).$$

Prema tom principu, ni jedan zadatak ne može biti uspješno izvršen ukoliko osoba koja je zadužena da ga obavi nema sposobnost da to uradi. Sposobnost je talenat osobe za izvršenje zadatka povezanih sa ciljem. Taj talenat uključuje intelektualne i fizičke kompetentnosti. Međutim, bez obzira na to koliko inteligentna, vešta ili spretna osoba bila, sama sposobnost nije dovoljna. Osoba mora, također, da želi da ostvari visok nivo performansi. Diskusije u vezi sa motivacijom uopšteno se tiču sljedećih pitanja: Šta usmjerava ponašanje? Koji je pravac ponašanja? Kako održati to ponašanje?⁶

⁶ Armstrong M. A., *Ibid*

Prikaz 2

Pod motivacijom za rad podrazumijevamo sve ono što iznutra ili spolja pokreće neku ličnu potrebu na određenu aktivnost i sve ono što usmjerava ili obustavlja tu aktivnost. Između radnog angažovanja, motiva i organizacionih ciljeva postoji vrsta međusobna povezanost. Ukupno ponašanje svakog pojedinca uzrokovano je njegovim potrebama - motivima koji mu daju snagu i određuju ciljeve njegove aktivnosti.

Motivacija je usko povezana sa radom i organizacionom efikasnošću. Motivaciju u organizaciji možemo definisati kao usmjereno ponašanje zaposlenih prema organizacionim ciljevima uz istovremeno zadovoljavanje ličnih potreba i ciljeva, prikaz 2.

Ovako definirana motivacija ima tri osnovna aspekta:

motivi radnika;

ciljevi organizacije;

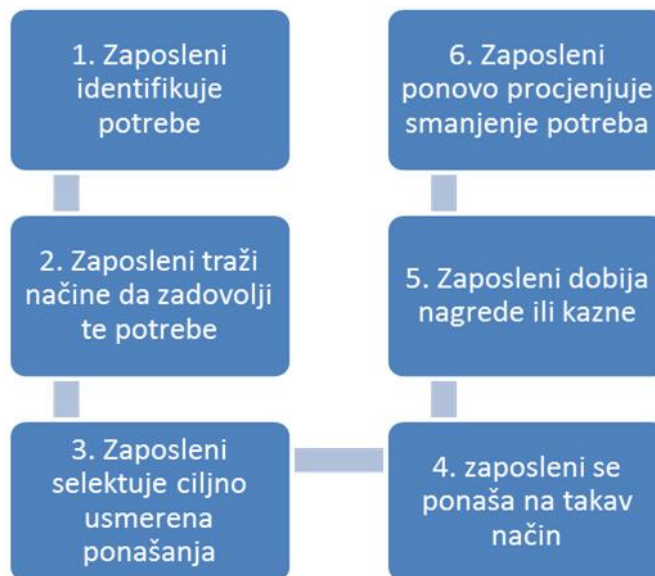
individualni ciljevi.

Motivacija u organizaciji je efikasna ako radnici kroz organizacione ciljeve zadovolje i svoje sopstvene potrebe i ciljeve. Motivacija kao takva izražava voljnu komponentu ovjekovog ponašanja i predstavlja energiju koja nas pokreće na određene postupke i ponašanja.

OSNOVNE FAZE PROCESA MOTIVACIJE U ORGANIZACIJI

Proces motivacije počinje identifikovanjem potreba osobe. Potrebe su nedostaci koje osoba osjeća u određenom trenutku. Ti nedostaci mogu biti: psihološki (kao što je potreba za priznanjem), fiziološki (kao što je potreba za vodom, vazduhom ili hranom) ili društveni (kao što je potreba za druženjem). Kada je prisutan deficit potreba, pojedinac će vjerovatno povećati napore (faza 2). Deficit potreba kreira tenziju unutar pojedinca, koji otkriva da su tenzije neugodne i želi da ih

redukuje ili eliminiše. Motivacija je ciljno usmerena (faza 3). Cilj je specifi an rezultat koji pojedinac želi da ostvari. Izvršenje cilja može zna ajno da re-dukuje potrebe. Ciljevi zaposlenih se mogu posmatrati kao vode e snage. Na primer, neki za-posleni imaju snažnu potrebu za napredovanjem. Njihova o ekivanja su da e prekovremeni rad na projektu voditi unapre enju. Takve potrebe i o ekivanja esto kreiraju neprijatnu tenzi-ju unutar pojedinca. Veruju i da odre ena specifi na ponašanja mogu da nadja aju ova osje anja, zaposleni e raditi na tome da smanje tenziju ponašaju i se na takav na in (faza 4). Promocije i unapre enja su dva na ina na koje organizacija namjerava da održi željena pona-šanja. One su signali (povratna sprega) zaposlenima da su njihove potrebe za napredovanjem i priznanjem i njihovo ponašanje uskla eni (faza 5). Kada zaposleni prime nagrade ili kazne, oni e ponovo procijeniti svoje potrebe (faza 6), prikaz 3⁷.

Prikaz 3

⁷ Mullins, L., *Managerit and Organisational Behaviour*, 7th ed., Financial Times/Pitman Publishing, London. 2005.

ZNAČAJ MOTIVACIJE ZA RAD

Postavlja se pitanje: *Zašto je motivacija u organizacijama odgoja i obrazovanja važna?* Odgovor na ovo pitanje je višestruk. Motivisani ljudi će u radu biti:

produktivniji,

istrajniji,

kreativniji,

kvalitetniji,

gradiće bolje međuljudske odnose,

osjećaju se jače povezanim sa organizacijom,

cijenit će uspeh organizacije kao daju njihovi kolege,

borit će se protiv neuspjeha organizacije jer ga doživljavaju kao svoj kolektivni neuspjeh itd.

Motivisanost zaposlenih je jedan od ključnih preduslova za uspeh organizacija odgoja i obrazovanja. Zato je neophodno stalno proučavanje i usavršavanje ovog sistema. Dobro motivisani prosvjetni radnici znaju šta treba da rade i kojim putem da na brz i efikasan način dođu do definisanog cilja odgoja i obrazovanja.

TEORIJE MOTIVACIJE

Motivacija za rad je veoma složen pojam kojim se ljudi bave toliko dugo koliko i samim fenomenom organizovanja i upravljanja ljudskim radom. Ozbiljnije naučno bavljenje problemom motivacije počinje tek sa razvojem industrije, tridesetih godina ovoga stoljeća. Danas se smatra da

dobar menadžer mora da bude dobar strateg, poznavalac tehnologije rada, političar i lider-motivator.

Nastanak teorije motivacije vezuje se za za etke organizovanog rada, ona nastaje sa razvojem organizacije i organizacione teorije po etkom XX stolje a. Teorijski interes za motivaciju prouzrokovale su neposredne, praktične potrebe za razumijevanjem mehanizma ljudskog ponašanja, kako bi se pronašli odgovaraju i instrumenti za pove anje napora i doprinosa zaposlenih ostvarivanju organizacionih ciljeva, ali i radi poboljšanja kvaliteta radnog života u organizaciji.

ISTRAŽIVANJE MOTIVACIJE U DE IJEM OBDANIŠTU REVDA I VILDAN

Svoje istraživanje provela sam u de ijem obdaništu Revda i Vildan koji rade pri Mešihatu Islamske Zajednice u Novom Pazaru, Tutinu i Sjenici. Institucija postoji petnaest godina i imala je veliki broj polaznika.

Obdanište ima 20 grupa i 24 vaspita ice. Grupe su raznolike i broje od 20 do 40-oro djece, zavisno od uzrasta i sposobnosti djeteta. Pored vaspita ica tu su i voza i koji nakon završene smjene razvoze djecu do ku e, pomo no osoblje koje servira hranu, sprema, sre uje i održava higijenu u prostorijama obdaništa.

Pored materijalnih strategija motivacije ispitivala sam i brojne nematerijalne elemente motivacije, za koje se ispostavilo u ovoj organizaciji ine zna ajan udio u ukupnoj motivaciji zaposlenih.

NEMATERIJALNE STRATEGIJE MOTIVISANJA

Od dobijenih rezultata kako se u tabeli vidi ispitanicima je vrlo važno da im posao stvara osje aj zadovoljstva. Sa djecom se to postiže na jedan prefinjen na in i rezultati su odmah vidljivi. Polaznici mekteba Revda i Vildan aktivno se uklju uju u sve programe koji se prire uju prilikom razli itih praznika i obilježavanja važnih datuma isl. Vaspita ice tako er uzimaju u eš e u programu i daju svoj doprinos tome. Sama injenica da e djeca nastupati pred velikim brojem

ljudi, da e svojim istim, iskrenim rije ima oduševiti sve prisutne vaspita ici je dovoljan motivator za rad sa njima i u njoj se stvara osje aj zadovoljstva sobom, svojim poslom i radom. To se u dosadašnjem radu ove odgojno-obrazovne institucije pokazao kao jedan od motivatora koji podsti e kako djecu tako i sve prisutne za dalji i dodatni rad. Vaspita ice se ak angažuju oko dekoracije prostora, odje e djece ukrašenoj razli itim detaljima, kao i oko cijelog ambijenta u djeca mogu da pokažu svoja umije a i znanje koje su stekli. U ovoj aktivnosti vidjelo se da velika ve ina vaspita ica željeli dati svoj doprinos i da su nastojali da zajedno razmjenjuju i svoja mišljenja i iskustva postigne najbolje rezultate i dobiju javno priznanje od velikog broja okupljenih ljudi koje se odražava kroz oduševjenje i gromki aplauz nakon dje ijeg nastupa.

Kroz organizovanje ovakvih manifestacija se vaspita icama omogu uje da do e do izražaja njihova kreativnost i smisao za inovacije organizacije rada sa djecom. Kao potvrda njihovog rada je veliki osje aj zadovoljstva postignutim rezultatima.

OBLIKOVANJE POSLA U VRTI U

Oblikovanje posla je proces kojim se utvr uje sadržaj posla- raznolikost, autonomija i kompleksnost zadatka, težina i cjelovitost zadatka- njegove funkcije-odgovornost, autoritet, tok informacija, metode rada i zahtjevi koordinacije i socijalni odnosi na poslu kako bi se postigli organizacijski ciljevi zadovoljile individualne potrebe njegovih izvršitelja.

Rad sa djecom je odgovoran i kompleksan posao koji zahtjeva veliku pažnju, strpljenje, interesovanje za aktivnosti djeteta kako bi se zadovoljile ne samo potrebe djeteta nego i potrebe roditelja. Oni o ekuju od odgajatelja da pruže djetetu istu dozu ljubavi kao i oni što to rade, veliku brigu i pažnju za njihovo dijete. Stoga je odgovornost odgajateljica velika.

Ona mora da je prije dolaska svoje grupe u u ionici, provjeri urednost u ionice, da sa eka djecu, pogleda ko je tu, ko nije, , pogleda stanje me u u enicima, a zatim po ne sa dnevnim programom koji je predvi en za taj dan. Svako dijete je individua za sebe i zahtjeva pažnju i rad sa njim. Vaspita ica svojim umije em pokušava da pri e svakom djetetu, zadovolji njegove psihološke

potrebe, odradi ono što je predviđeno programom, bilo da je u enje slova, brojevi, ra unanje... A onda dolaze na red pjesme, recitacije, glasno pjevanje i igranje u grupama.

Posao vaspitaice je dinamičan, svake minute zahtijeva pažnju, njenu aktivnost, odgovornost, kreativnost i spremnost da svako dijete prihvati i priđe mu kao svom. Sredstva kojim se služi pored table, krede i knjige su i razne novine, ukrasni papir, kolaži, slikovnice, natpisi sa raznim detaljima za djecu koja su edukativne prirode i služe kao zanimljivi detalji za njih. Unutrašnja potreba odgajateljice je da svoj posao obavi na najkvalitetniji način i što se odrazi na djecu, njihovo ponašanje, interesovanje i opštu atmosferu u obdaništu. Ta mala nevina ljudska bića saznanja o svom okruženju, prirodi dobijaju i od svojih odgajatelja kroz sijaset najljepših priča, pripovjedki koje čuju od njih. Oni to upijaju poput „sunčera“ i to su im na neki način i prva saznanja. Primera radi vaspitaica pita djecu: Šta je to električna energija? Kako se dobija električna energija? Zbog čega se proizvodi?...Sve je to vid prvih saznanja o objektivnoj stvarnosti. Želja da se zadovolje ta prva znanja je veoma jaka i vaspitaice nastoje na što bolji način prenijeti prva znanja djeci.

UNUTRAŠNJA ORGANIZACIJA POSLA

Dobra radna klima, organizacija u kolektivu stvara dobre uslove za rad. Menadžeri u znatnoj mjeri mogu doprinijeti motivaciji zaposlenih u organizaciji. Svojim stavom, načinom djelovanja, načinom ponašanja, komunikacijom sa zaposlenima, mogu stvoriti povoljnu ili nepovoljnu radnu klimu. Sprovode i anketu među zaposlenim vaspitaicama došlo se do zaključka da svima odgovara demokratski stil rukovođenja koji je u principu zastupljen i kod njih, po mišljenju većine. Ispituju i detalje u čemu se ogleda posebno taj demokratski stil rukovođenja u njihovoj ustanovi radnici su odgovorili sledeće: U donošenju odluka na sastancima koji se održavaju mjesečno, a po potrebi i više puta tokom mjeseca, donošenje zajedničkih odluka uz uvažavanje mišljenja kolektiva. U ovom dijalogu sa roditeljima od strane vaspitaica, a ako je potrebno obavestiti i upravnika o bitnim detaljima razgovora, eventualnim problemima i zahtjevima roditelja. U ovakvim slučajevima vaspitaica je karika između uprave i roditelja. Ona je dužna da zna eventualne probleme kod djece bilo da su porodični, socijalni, zdravstveni i druge prirode. Njeno

se mišljenje cijeni, njena se odluka poštuje, ona dobro poznaje dijete koje svaki dan kod nje provede osam najaktivnijih sati. Upravnik poziva vaspitaicu da uje i njeno mišljenje po nekom pitanju kao i o opštoj atmosferi u grupi. Prema tome rad obdaništa ne može dobro da funkcioniše bez trougla: roditelj – vaspitaica, upravnik- dijete.

Upravnik u obdaništu praktikuje da dobro odrađen posao nagradi na razne načine. Primera radi ako vaspitaica dobro obavi posao- pripremi predstavu sa djecom ili uspješno sprovede izlet bi e nagrada ena dodatnim hefti nim odmorom mimo uobičajenih odmora, a nju e zamijeniti druga koleginica koja radi kao pomoćna vaspitaica u ovakvim i sličnim situacijama. Tu je i dodatna materijalna motivacija kao dodatak na platu.

Postoji i praksa da se javno na sjednici pohvali uspjeh vaspitaice i njen rad te istaknu svi pozitivne stavovi u njenom djelovanju. Tako er, i pomoćno osoblje ima svoj princip nagradivanja i motivacije za uredno obavljanje posla. Oni budu oslobođeni nekih aktivnosti, a kao nagradu dobiju slobodan dan, pravo da ih neko zamijeni prilikom slučajnog odsustva, tj. dodatne slobodne dane i sl.

Iz dosad navedenog izlaganja vidimo da zaposleni imaju veliki stepen participacije u kolektivu i da se to podržava. Uprava ne samo da vodi računa o tome nego i cijeni kad zaposleni učestvuju u odlučivanju. Posebno kad se radi o inovacijama, novim idejama, promjenama koje su neophodne da se izvrše kako bi se unaprijedio rad i postigli bolji rezultati.

U predškolskim ustanovama teško da se organizuje fleksibilno radno vrijeme. Također je određeno vrijeme rada u ustanovama ali postoje fleksibilna odsustva gdje jedan radnik po potrebi može da odsustvuje uz zamjenu jer je priroda posla takva da mora postojati ta određeno vrijeme rada.

PRIZNANJE I „FEEDBACK“

Komunikacija menadžera sa radnicima je od izuzetne važnosti za dobre rezultate rada. Poželjno je da menadžeri to praktikuju u svojoj praksi i da pokažu veliku dozu interesovanja za rad svojih

zaposlenih. To je slučaj i u ovim predškolskim ustanovama i od samog početka se prakticalo da radnici dobiju povratnu informaciju o rezultatima rada. To se činilo putem redovnih sjednica, sastanaka kod roditelja, velikih svečanosti gdje bi veliki broj ljudi izrazilo svoje oduševljenje prigradnim dečijim programom. Najvrednije vaspitačice bi pokazale najviše interesovanje za svoj rad, najbolje bi spremile program na kome se vidi spremnost djece, njihovo ponašanje, rad sa njima.

ZAKLJUČAK

Evidentno je da se u dječijem vrtu u Revda i Vildan primjenjuje više modela motivacije koji se prije svega oslanjaju na Mek Gregorovu Teoriju Y koja pretpostavlja da su zaposleni kreativni, da uživaju u radu, da traže odgovornost i da rad smatraju prirodnom aktivnošću. Da bi se održala ovakva pretpostavka posebna pažnja u primjeni teorije pravednosti je potrebna, naročito pošto je rad odgajateljica transparentan i svi imaju prilike vijdeti sva lična rezultate. Imaju i to u vidu motivisanje zaposlenih se prije svega zasniva na nagrađivanju izuzetnih rezultata. Nagrade se ogledaju u javnom priznanju koje odgajateljice dobijaju prilikom različitih manifestacija kao i nagradnim slobodnim danima.

LITERATURA

- Rahimi Z., *Menadžment ljudskih resursa*, Ekonomski fakultet u Sarajevu, 2010.
- Trebješanin, Ž., *Rečnik psihologije*, Stubovi kulture, Beograd, 2008.
- Robbins, S., Coulter, M., *Menadžment*, Data Status, Beograd, 2005.
- Ivanović, M., Živković, M., Cvetkovski T., *Organizaciono ponašanje*, Megatrend Univerzitet primenjenih nauka, Beograd, 2003.
- Armstrong M. A., *Handbook of Human resource Management Practice*, 8th ed., Kogan Page,

London, 2001

- Mullins, L., *Management and Organisational Behaviour*, 7th ed., Financial Times/Pitman Publishing, London. 2005.
- Mitchell, T. R, Daniels, D., *Industrial and Organizational Psychology*, John Wiley & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2003
- Eden, D., "*Leadership and expeclalions: Pygmalion effects and other self-fulfdling prophecies in organiza-iions*", *Leadership Ouarterlv*, 3, 1992.
- Locke, E. A., „The Ideas of Frederick W. Taylor: An Evaluation", *Academv of Management Review*, vol. 7, no. 1, January 1982, pp. 14-24.
- Cooler, *Effective Behaviour in Organizations* ,7th ed., London McGrow-Hill, London, 2002. Babi , L., Poglavlje VIII: Motivacija; Maši , B. (redaktor), *Menadžment*, Univerzitet "Singidunum", Beograd, 2009.
- Maslow, A. H., *Motivacija i li nost*, Nolit, Beograd, 1982
- Grinberg, B., Baron, R. A., *Ponašanje ljudi u organizacijama*, Želnid, Beograd, 1998
- Hacman, R, Lawler, E., Porter, L, *Perspectives on Behavior in Organizations*, New York: McGraw Hill, 1977.

HASIM LUBODER

Gimnazija "30. septembar", Rožaje, Crna Gora

hasimluboder91@gmail.com

UDK: 004.438

371:004

EDIN KORI ANIN

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

e.koricanin@uninp.edu.rs

MUZAFER SARA EVI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

muzafers@uninp.edu.rs

HAMZA KAMBEROVI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

hamza.kamberovic@uninp.edu.rs

**TEHNOLOGIJE I ALATI ZA RAZVOJ WEB I MOBILNIH APLIKACIJA
I NJIHOVA PRIMENA U NASTAVI**

**TECHNOLOGIES AND TOOLS FOR DEVELOPING WEB AND MOBILE APPS
AND THEIR APPLICATION IN TEACHING**

Apstrakt - U ovom radu opisane su dostupne tehnologije i alati koje se koriste za razvoj web i mobilnih aplikacija. Od dostupnih tehnologija opisane neke najpopularnije kao što su Ajax, ColdFusion, Django, HTML, Java, Perl, PHP, Python i Xojo. U najpoznatije alate za razvoj mobilnih aplikacija ubrajamo Android Studio, Xcode, Eclipse, Appcelerator Titanium, PhoneGap, MoSync i Sencha Touch. U radu je predstavljen konkretni primer primene nekih tehnologija i alata

u nastavi.

Ključne riječi – tehnologije, alati, web aplikacije, mobilne aplikacije

Abstract - This paper describes the available technologies and tools that are used for developing web applications and mobile applications. From the available technology are described some of the most popular such as Ajax, ColdFusion, Django, HTML, Java, Perl, PHP, Python and Xojo. The most well-known tools for developing mobile applications we include Android Studio, XCode, Eclipse, Appcelerator Titanium, PhoneGap, Sencha Touch and MoSync. In the paper is presented concrete example of the implementation of some technologies and tools in the teaching.

Key words – technologies, tools, web apps, mobile apps

UVOD

Ljudi koriste aplikacije kako bi povećali produktivnost i postali efektivniji i efikasniji u obavljanju svakodnevnih aktivnosti. Jedan od razloga zašto ljudi koriste kompjuter jeste komunikacija i dijeljenje informacija sa drugima. Različite vrste aplikacija omogućavaju svojim korisnicima bržu obradu podataka i mogućnost bolje realizacije određenih zadataka. Sistemski softver kontroliše na in na koji kompjuterski sistem funkcioniše i omogućava korisniku da pristupi hardveru sistema i aplikativnom softveru. Aplikativni softver ne kontroliše sistem, već omogućava korisniku da obavlja svakodnevne poslove poput kreiranja dokumenta i web stranica.

POJAM I VRSTE APLIKACIJA

Aplikativni softver ili aplikacija je skup računarskih programa dizajniranih da omogućavaju korisniku izvršavanje koordiniranih funkcija, zadataka ili aktivnosti. Aplikativni softver ne može da se izvršava sam po sebi, već za izvršavanje zavisi od sistemskog softvera. Primjeri aplikacija uključuju aplikacije za obradu teksta, za projektovanje i upravljanje sistemskim tabelama, vazduhoplovni simulator leta, igračka konzola, aplikacija za crtanje, slikanje i sistem za upravljanje bibliotekama. Aplikacija može biti sastavljena od jedne izvršne datoteke ili stotine fajlova koji uključuju dodatne softverske module, konfiguracije datoteke i pomoćne datoteke sa podacima (PC Magazine, 2015).

Termin aplikacija se koristi za razlikovanje od sistemskog softvera, koji upravlja i integriše sposobnostima računara. Tipovi aplikativnog softvera mogu uključivati računarski softver, media plejer i softverski paketi. Mnogi aplikativni programi se uglavnom bave obradom dokumenata. Aplikacije se mogu isporučivati u paketu računara i njegovim softverskim sistemom. A mogu biti objavljeni odvojeno i mogu biti napisane kao vlasničke aplikacije (engl. proprietary), aplikacije otvorenog koda (engl. open-source) ili kao univerzitetski projekti. U informacionim tehnologijama, aplikacija je računarski program osmišljen da pomogne ljudima u obavljanju neke djelatnosti. Aplikacija se na taj način razlikuje od operativnog sistema (koji radi na kompjuteru), uslužnog programa (koji vrši održavanje ili obavljanje poslova opšte namjene) i alata za programiranje (sa kojima se pišu i kreiraju kompjuterski programi). U zavisnosti od djelatnosti za koju je projektovana, aplikacija može da manipuliše tekstom, brojevima, grafikom ili predstavljati kombinaciju ovih elemenata. Neki aplikativni paketi se fokusiraju na jedan zadatak, kao što su obrada teksta, a drugi, takozvani integrisani softver obuhvata nekoliko različitih aplikacija (Ceruzzi, 1998).

WEB APLIKACIJE

Web aplikacija je bilo koji kompjuterski program koji se izvršava u web pretraživaču. Kreiran je u programskom jeziku kojeg podržava web pretraživač (kao što je kombinacija JavaScript, HTML i CSS) i oslanja se na web pretraživača za prikazivanje aplikacije (Nations & Daniel, 2015). Web aplikacije su popularne zbog opšte rasprostranjenosti web pretraživača i pogodnosti korišćenja web pretraživača kao klijenta, koji se često nazivaju i tanki klijenti. Sposobnost ažuriranja i održavanja web aplikacija bez distribucije i instaliranja softvera na hiljade potencijalnih računarskih klijenata je ključni razlog za njihovu popularnost, kao što je svojstvena kompatibilna podrška za unakrsne platforme. Uobičajena web aplikacija uključuju webmail, onlajn maloprodaju, onlajn aukcije, wiki i mnoge druge funkcije.

U ranijim računarskim modelima, npr. u klijent-server periodu, zahtjevi za aplikacije su podijeljenina osnovu koda koji je se nalazio na serveru i koda koji je bio instaliran na svakom klijentskom

ra unaru. Aplikacije su imale svoj klijentski program, tj. korisnički interfejs koji je morao da se posebno instalira na svakom klijentskom računaru. Nadogradnja koda na serveru zahtijeva i nadogradnju koda na svakom klijentskom računaru, daju i na taj način povoljniju cijenu i smanjuju i produktivnost.

S druge strane, web aplikacije koriste web dokumenta napisana u HTML i JavaScript-u, koje podržavaju različiti web pretraživači. Web aplikacija se može smatrati kao posebna varijanta klijent-server softvera gdje se klijentski softver preuzima na računaru prilikom posjete neke web stranice, primjenom HTTP ili nekog drugog protokola. Tokom sesije, web pretraživač interpretira i prikazuje stranice i u ovom slučaju se ponaša kao univerzalni klijent za bilo koju web aplikaciju. Koncept web aplikacija je uveden 1999. godine u Java programskom jeziku. Primjenom Java, JavaScript, DHTML, Flash, Silverlight i drugih tehnologija, omogućeno je crtanje na ekranu, reprodukcija zvuka i pristup tastaturi i mišu radi interakcije. Web programeri su koristili skripte na klijentskoj strani u cilju ostvarivanja što više funkcionalnosti i pružanja interaktivnog iskustva. Aplikacije su podijeljene na slojeve i svaki sloj je imao svoju ulogu. Web aplikacije su imale n-slojeva i najpoznatija struktura bila je troslojna aplikacija. Web pretraživač je bio prvi sloj, središnji sloj je bio pokretač koji koristi neke tehnologije poput ASP, ASP.NET, CGI, ColdFusion, JSP/Java, PHP, Perl, Python, Ruby, i treći sloj je bio baza podataka. Komunikacije se odigravala tako što je web pretraživač slao zahtjeve srednjem sloju koji kreira upit za bazu podataka. Kompleksnije web aplikacije, koriste n-slojni pristup.

TEHNOLOGIJE ZA RAZVOJ WEB APLIKACIJA

Razvoj web aplikacija predstavlja proces i praksu razvoja web aplikacija. Baš kao i tradicionalne desktop aplikacije, i web aplikacije imaju različite nivoe rizika. Tako npr. Personal Home Page nosi mnogo manje rizika nego, na primjer web sajt za trgovanje sa akcijama. Za neke projekte bezbjednost i softverske greške su glavni problemi. Ako je vrijeme na tržištu ili tehnička složenost briga, onda dokumentacija, testiranje, planiranje, kontrola promjene, analiza zahtjeva, arhitektonski opis i

formalni dizajn i praksa razvoja onda mogu ublažiti rizik. Za razvoj web aplikacija koriste se slede e tehnologije:

- **Ajax**¹ (skra enica za asinhroni JavaScript i XXML) je grupa povezanih tehnika za razvoj web aplikacija koje se koriste na strani klijenta da se stvori asinhrona web aplikacija. Sa Ajax-om, web aplikacije mogu slati i preuzimati podatke sa servera asinhrono (u pozadini), bez uplitanja na ekranu i uticanja na ponašanje postoje e stranice. Podaci mogu biti vra eni pomo u *XMLHttpRequest* objekata. Uprkos imenu, upotreba XXML nije potrebna (JSON se esto koristi u Ajax varijanti) i zahtjevi ne treba da budu asinhroni.
- **ASP**²(engl. Active Server Pages) predstavlja jedan od jezika za razvijanje Internet sajtova, koji je razvio Microsoft.
- **ASP. NET**³ je server-side frejmwork otvorenog koda za razvoj web aplikacija dizajniran za razvoj dinami kih web stranica. Razvio ga je Microsoft da omogu i programerima razvoj dinami kih web sajtova, web aplikacije i web servisa.
- **ActionScript**⁴ je jezik za objektno orijentisano programiranje originalno razvijen od strane Macromedia Inc. (sada Adobe Systems). To je derivacija HiperTalk, jezika za skriptovanje za HiperCard. Sada je dijalekt ECMAScript (što zna i da je nadskup sintakse i semantike jezika šire poznat kao JavaScript), iako je prvobitno nastao kao njegov produžetak, oba su pod uticajem HiperTalk jezika za skriptovanje.
- **Apache Flex**⁵ nekada poznat i kao Adobe Flex, je skup ra unarskih alata (engl. Software Development Kit - SDK) za razvoj i postavljanje višeplatformskih (engl. cross-platform) internet aplikacija zasnovanih na Adobe Flash platformi.

¹<http://www.w3schools.com/ajax/>

²<https://msdn.microsoft.com/en-us/library/aa286483.aspx>

³<http://www.asp.net/>

⁴<http://www.actionscript.org/>

⁵<http://flex.apache.org/>

- **CSS**⁶(engl. Cascading Style Sheets) je stilski jezik koji se koristi za opisivanje izgleda i formatiranje dokumenta pisanog u jeziku za označavanje (engl. markup language). Iako se najčešće koristi za promjenu stila web stranica i korisničkih interfejsa napisanih u HTML i XHTML, jezik može da se primjeni na bilo koju vrstu XML dokumenta, uključujući i običan XML, SVG i XUL. Zajedno sa HTML i JavaScript, CSS predstavlja kamen temeljac tehnologija koje većina web sajtova koristi da stvori vizuelno privlačne web stranice, korisnički interfejs za web aplikacije i korisnički interfejs za mnoge aplikacije za mobilne uređaje.
- **ColdFusion**⁷je komercijalna platforma za brz razvoj web aplikacija koju je izmislio Jeremi Allaire i JJ Allaire 1995. godine. Programski jezik koji se koristi sa tom platformom se takođe isto naziva ColdFusion, a poznatiji je i kao CFML. ColdFusion je prvobitno dizajniran za lakše povezivanje jednostavnih HTML stranica u bazu podataka. Od verzije 2 koja se pojavila 1996. godine, postala je punopravna platforma koja je uključivala i IDE pored punog skript jezika.
- **CGI**⁸(engl. Common Gateway Interface - CGI) je standardna metoda koja se koristi za generisanje dinamičkog sadržaja na web stranicama i web aplikacijama. CGI, kada se implementira na web serveru, pruža interfejs između web servera i programa koji generišu web sadržaj. Ovi programi su poznati kao CGI skripte ili jednostavno CGI-ovi i oni se obično pišu u skript jeziku, ali mogu biti napisani i u bilo kom drugom programskom jeziku.
- **Django**⁹je besplatan framework otvorenog koda za razvoj web aplikacija. Napisan je u Python programskom jeziku, koja prati arhitektonski obrazac model-pregled-

⁶<http://www.w3schools.com/css/>

⁷<http://www.adobe.com/products/coldfusion-family.html>

⁸<http://www.w3.org/CGI/>

⁹<https://www.djangoproject.com/>

kontroler (engl. model–view–controller - MVC¹⁰). Za održavanje je zadužena nezavisna neprofitna organizacija Django Software Foundation (DSF).

- **Drupal**¹¹ je besplatani frejmworck otvorenog koda za upravljanje sadržajem napisan u PHP-u i distribuira se pod GNU General Public License. Koristi se kao back-end frejmworck za najmanje 2,1% svih lokacija web sajtova širom sveta u rasponu od ličnih do korporativnih blogova, političkih i državnih sajtova. Tako se koristi za upravljanje znanjem i poslovnu saradnju.
- **HTML5**¹² je osnovna tehnologija jezika za označavanje na Internetu koji se koristi za strukturisanje i predstavljanje sadržaja za World Wide Web. Od oktobra 2014. godine ovo je konačna i potpuna peta revizija HTML standarda od strane World Wide Web Consortium (W3C). Prethodna verzija, HTML4 je standardizovana 1997. godine.
- **Java**¹³ je jezik kompjuterskog programiranja opšte namjene koji je konkurentan, zasnovan na klasama, objektno-orijentisan i specijalno dizajniran da ima što je manje zavisnosti implementacije. Namjera je da se omogući programerima aplikacija da "pišu jednom, a pokrenu bilo gdje" (engl. write once, run anywhere - WORA), što znači da kompajlirani Java kod može da radi na svim platformama koje podržavaju Javu, bez potrebe za rekompajliranjem.
- **JavaScript**¹⁴, uključuje sledeće frejmworck tehnologije AngularJS, Ember.js, React i jQuery. JavaScript je takođe poznat i kao ECMAScript (nezaštićeno ime koje se koristi za standard), je dinamičan programski jezik. Najčešće se koristi kao dio web pretraživača, omogućava implementaciju omoguće klijentskoj strani skripte za interakciju sa korisnikom, kontrolu pretraživača, asinhronu komunikaciju i mijenjanje sadržaja dokumenta koji je prikazan.

¹⁰Model-View-Controller je dizajn obrazca koji se često koristi u arhitekturi aplikacija kod krajnjeg korisnika. Primarni cilj ovog projekta je da se odvoji poslovna logika od logike prikaza. Model je aplikacija podataka. Pogled je metoda prikaza prezentacije korisniku. Kontroler vrši interakciju između korisnika, modela i pregleda.

¹¹<https://www.drupal.org/>

¹²<http://www.w3.org/TR/html5/>

¹³<https://www.java.com/en/>

¹⁴<http://www.w3schools.com/js/>

- **Nginx: web server**¹⁵ je reverzni proksi server otvorenog koda za HTTP, HTTPS, SMTP, POP3, IMAP protokole, kao i raspoređivanje opterećenja, HTTP keš i web servera. Nginx projekat je započeo sa jakim fokusom na jaku konkurenciju, jake performanse i malu upotrebu memorije.
- **Node.js: web server**¹⁶ je unakrsna platforma otvorenog koda za razvoj i pokretanje (engl. runtime environment) aplikacije namijenjena serverskoj strani i umrežavanju aplikacija. Node.js aplikacije su napisane u JavaScript-u i mogu se pokrenuti u okviru Node.js runtime na OS X, Microsoft Windows, Linux, FreeBSD, NonStop i IBM.
- **Perl**¹⁷ je programski jezik i je ime akronim od engleskih riječi "Practical Extraction and Report Language". Predstavlja familiju programskih jezika visokog nivoa, opšte namjene za tumačenje i dinamičko programiranje.
- **PHP**¹⁸ (engl. Hypertext Preprocessor - PHP) je skriptni jezik koji je namijenjen za izradu razvoj web sadržaja i izvršava se na serverskoj strani. Koristi se i kao programski jezik opšte namjene.
- **Python**¹⁹ je programski jezik opšte namjene i visokog nivoa. Odlikuje ga čitljivost koda, a njegova sintaksa omogućava programerima da izraze koncepte u manje linija koda nego što bi to bilo moguće u C++ ili Java programskim jezicima.
- **Ruby**²⁰, uključujući i Ruby on Rails je dinamičan, reflektujući, objektno-orijentisan programski jezik opšte namjene. Dizajniran je i razvijen sredinom 1990-ih. Njegov tvorac je Yukihiro "Matz" Matsumoto iz Japana.
- **WordPress**²¹ je besplatni alat otvorenog koda namijenjen za blogovanje i sistem za upravljanje sadržajem (engl. content management system CMS) zasnovan na PHP i MySQL. Wordpress raspolaže velikim brojem templejta, ima mogućnost jednostavne i

¹⁵<http://nginx.org/>

¹⁶<http://expressjs.com/>

¹⁷<https://www.perl.org/>

¹⁸<http://php.net/>

¹⁹<https://www.python.org/>

²⁰<https://www.ruby-lang.org/en/>

²¹<https://wordpress.org/>

napredne nadogradnje i predstavlja jedan od najpopularnijih sistema za upravljanje sadržajem.

- **Wt**²² je framework za web aplikacije otvorenog koda namijenjen za C++ programski jezik. Razvio ga je Emweb. Posjeduje API koji podseća na Qt biblioteku C++ desktop aplikacije.
- **Xojo**²³ je komercijalno programsko okruženje razvijeno od strane Xojo, Inc iz Ostina u Teksasu za razvoj softvera namijenjen za sledeće platforme Mac OS X, Microsoft Windows, 32-bit x86 Linux, iOS. Koristi vlastiti objektno-orijentisan BASIC dijalekt, takođe poznat i kao Xojo.

MOBILNE APLIKACIJE

Aplikacija za mobilne uređaje je kompjuterski program koji je napravljen da radi na pametnim telefonima, tabletima i drugim mobilnim uređajima. Mnoge aplikacije za mobilne telefone su preinstalirane na samim uređajima, dok se neke mogu preuzeti sa distributivnih platforma proizvođača. Neke aplikacije su besplatne, dok neke moraju da se kupe.

Termin aplikacija (engl. app) je skraćenica od termina softver. Izraz je postao veoma popularan, a 2010. godine je naveden kao **Rije godine** od strane Američkog društva za dijalekt (American Dialect Society, 2015). 2009. godine, kolumnista David Pogue je rekao da se noviji pametni telefoni mogu nazvati "aplikacijski telefoni" (engl. app phones) kako bi se razlikovali od ranijih, manje-sofisticiranih pametnih telefona (Pogue, 2015). Aplikacije za mobilne uređaje su prvobitno ponuđene za opštu produktivnost i pronalaženje informacija, uključujući i elektronsku poštu, kalendar, imenik, berze i informacije o vremenu. Međutim, javna potražnja i dostupnost programerskih alata dovela je do brzog širenja u druge kategorije, kao što su obrada teksta, društveni mediji, dijeljenje slika,

²²<http://www.webtoolkit.eu/wt>

²³<http://www.xojo.com/>

mobilne igre, GPS mapiranja i usluge zasnovane na lokaciji, bankarstvo, umrežavanje i prenos fajlova, obrazovanje, video striming, kupovina karata i od nedavno mobilne aplikacije za medicinu.

Usljed velikog broja i raznovrsnosti aplikacija, došlo je do stvaranja širokog spektra pregleda i preporuka, uklju uju i blogove, asopise i servise posvje enih za onlajn otkrivanje aplikacija. Nedavno, vladine regulatorne agencije su pokrenule inicijative za regulisanje i održavanje aplikacija, posebno medicinskih aplikacija (Yetisen, 2014).

Popularnost mobilnih aplikacija nastavlja da raste i njihova upotreba postaje izrazito rasprostranjena me u korisnicima mobilnih telefona.

Namjena mobilnih aplikacija može biti vrlo razli ita, pa na osnovu toga mobilne aplikacije možemo podijeliti na:

- Mobilne aplikacije za komunikaciju: elektronska pošta, slanje poruka, web i internet pretraživa i, društvene mreže.
- Mobilne aplikacije za igru i zabavu: slagalice, karte, akcije, avantura i sportovi.
- Mobilne aplikacije za razmjenu i prikupljanje informacija: re nici, ita i vijesti i blogova, elektronske knjige, zdravstveni i medicinski savjeti.
- Mobilne aplikacije za razne oblike multimedije: pregled i obrada slika, grafike, prezentacija, slušanje audio i pregled video datoteka.
- Mobilne aplikacije za produktivnost: kalendari, digitroni, dnevnici, tekst procesori, bankarstvo, finansije, obrada tabela itd.
- Mobilne aplikacije za turizam: turisti ki vodi i, konvertori valuta, prevodioci, mape, GPS, vremenska prognoza itd.

U po etku, mobilne aplikacije su se koristile za brzu provjeru elektronske pošte, ali usljed njihove velike potražnje, njihova primjena se proširila i na druge oblasti, kao što su igre za mobilne ure aje,

razgovori, pretraživanje razli itih sadržaja, pregledanje video sadržaja itd. Postoje i mobilne aplikacije koje uklju uju i kombinaciju više kategorija.

Ono što je karakteristi no za mobilne aplikacije je to da se one preuzimaju sa platforme na ciljnom ure aju, kao što je iPhone, BlackBerry, Android ili Windows Phone. U posljednje vrijeme dosta mobilnih aplikacije ponekad može da se preuzme na laptopovima ili desktop ra unarima. Aktuelne platforme za distribuciju mobilnih aplikacija, shodno za koji ciljani ure aj se preuzimaju su Apple App Store, Google Play, Windows Phone Store i BlackBerry App World.

ALATI ZA RAZVOJ MOBILNIH APLIKACIJA

Za razvoj aplikacija korste se setovi alata koji omogu avaju razvoj mobilnih aplikacija. U najpoznatije alate za razvoj mobilnih aplikacija ubrajamo:

- **Android Studio**²⁴ je integrisano razvojno okruženje za razvoj mobilnih aplikacija za Android platformu. Android Studio je besplatan i dostupan pod Apache License 2.0. Prva stabilna verzija je objavljena u decembru 2014. godine i to po ev od verzije 1.0. Za razvoj mobilnih aplikacija u Android Studio koristi se Java programski jezik.
- **Xcode**²⁵ je integrisano razvojno okruženje (IDE) koji sadrži paket alata koje je Apple kreirao za razvoj softvera za OS X i iOS. Razvojno okruženje Xcode-a sadrži alat za razvoj grafi kog interfejsa Interface Builder i alat za analizu pokrenute aplikacije - Instruments. Poslednja stabilna verzija 5.1.1 (5B1008) je lansirana 10. aprila 2014. godine. Xcode podržava C, C++, Objective-C, Objective-C++, Java, AppleScript, Python, Ruby i Rez izvorni kod sa razli itim programskim modelima. Tako e je dodata podrška za GNU Pascal, Free Pascal, Ada, C#, Perl i D.
- **Eclipse**²⁶ je programsko razvojno okruženje (IDE) napisano u Javi, a može se koristiti za razvoj aplikacija u raznim programskim jezicima kao što su Java, Ada, C, C++,

²⁴<https://developer.android.com/sdk/index.html>

²⁵<https://developer.apple.com/xcode/>

²⁶<https://eclipse.org/>

COBOL, Perl, PHP, Python, R, Ruby (uključujući i Ruby on Rails okruženje), Scala, Clojure i Scheme. Isto tako, može se koristiti za razvoj delova aplikacije Mathematica. Razvojno okruženje (IDE) esto se naziva Eclipse ADT (Ada Development Toolkit) za Adu, Eclipse CDT za C/C++, Eclipse JDT za Javu i Eclipse PDT za PHP.

- **Visual Studio**²⁷ je razvojni alat, potpisan od strane Microsoft korporacije, koji korisnicima omogućuje kreiranje širokog spektra aplikacija i kao takav zasigurno predstavlja najkompletnije IDE (integrated development environment) okruženje današnjice. Njegovim korišćenjem možemo razvijati mobilne aplikacije, aplikacije za desktop i cloud okruženja, razne vrste servisa, web aplikacije itd.
- **Appcelerator Titanium**²⁸ je open-source frejmwork koji omogućava razvoj mobilnih aplikacija za različite platforme, uključujući i iOS, Android, Windows Phone, BlackBerry OS iz jednog JavaScript codebase. Osnovna komponenta Titanium je licencirani Apache Software Development Kit, Titanium SDK.
- **PhoneGap**²⁹ je framework nastao sa po principu WORA ideje (Write Once Run Anywhere). Koristi webview, komponentu koja je zajednička za sve platforme, i u okviru nje pokreće aplikaciju. PhoneGap omogućava programiranje nativnih aplikacija koristeći HTML5, CSS3 i JavaScript. Ovakve aplikacije popularno se nazivaju hibridne aplikacije. PhoneGap je dodatni sloj u arhitekturi aplikacija i zadužen je za prevođenje HTML-a u jezik za specifičnu platformu.
- **RhoMobile**³⁰ je open-source frejmwork koji je razvila Motorola, Inc. i sada je u posjedu Motorola Solutions. Služi za izradu nativnih aplikacija koje mogu da rade na različitim uređajima. To znači da se aplikacije izgledati isto bez obzira na brend uređaja, veličinu ekrana ili operativni sistem. RhoMobile je objavljen pod licencom MIT (engl. Massachusetts Institute of Technology). RhoMobile podržava iOS, Android, Windows

²⁷<https://www.visualstudio.com/>

²⁸<http://www.appcelerator.com/>

²⁹<http://phonegap.com/>

³⁰<http://rhomobile.com/>

Mobile, BlackBerry i Windows Phone. Trenutno, postoji oko 105 aplikacija razvijeno na ovom frejmworku koje su dostupne za preuzimanje.

- **MoSync**³¹ MoSync je besplatan i open-source skup različitih alata SDK za mobilne aplikacije. Frejmwork proizvodi nativne mobilne aplikacije za više platformi, koriste i C/C++, HTML5 skriptovanje i bilo koju njihovu kombinaciju. Ciljna grupa za MoSync su web programeri koji žele da uđu u mobilni prostor, kao i obični PC/Mac desktop programeri sa znanjem u C/C++ za razvoj aplikacija.
- **Sencha Touch**³² je korisnički interfejs JavaScript biblioteke ili frejmwork posebno izgrađen za Mobile Web. Koriste ga Web programeri za razvoj korisničkih interfejsa za mobilne web aplikacije koje izgledaju kao native aplikacije na podržanim mobilnim uređajima. Zasnovan je na web standardima kao što su HTML5, CSS3 i JavaScript.

PRIMENA TEHNOLOGIJA I ALATA ZA RAZVOJ WEB I MOBILNIH APLIKACIJA U NASTAVI

Kod mobilnih aplikacija hibridno izvršno okruženje može biti najbolji izbor, jer se sastoji od Web browser engine-a, koji je zapakovan u nativni engine. Hibridne aplikacije se pakuju nativno u vidu .apk i instaliraju se na uređaju. Interpretacija izvornog koda koja se obavlja pomoću Web view platforme tj. Web ita uređaja, bez standardnih korisničkih kontrola. Kombinacijom HTML5 i CSS sa JavaScript-om ove aplikacije pružaju najbolje iz oba svijeta. Aplikacije kreirane ovom metodom je moguće pokretati na više platformi, što utiče na sve veću popularnost takve vrste programiranja. Hibridne aplikacije imaju i nedostatke u poređenju sa nativnim aplikacijama zbog nedostatka high-end grafike i konkurentnog programiranja.

Web aplikacija se nameće kao najbolji izbor, jer se pokreće u Web pretraživaču, a sama rasprostranjenost web pretraživača olakšava distribuciju i pokretanje na hiljade različitih korisničkih klijenata bez ikakvih poteškoća. Samim tim, sposobnost ažuriranja i održavanja web aplikacija je ključna

³¹<http://www.mosync.com/>

³²<http://www.sencha.com/products/touch/#overview>

razlog za njihovu popularnost. Razvoj popularnih framework-a olakšava i omogućava brz razvoj aplikacija i njihovo korišćenje, što smanjuje broj grešaka u programu jer se kod pojednostavljuje.

Na Univerzitetu u Novom Pazaru, WordPress se aktivno koristi. Na nekim predmetima se koristi kao dopuna hibridnom obliku nastave, što se unapređuje sam kvalitet nastave. Bitno je napomenuti da u okviru predmeta Elektronski marketing, osim što se ovaj alat koristi kao za unapređivanje nastave, studenti se na pomenutom predmetu upoznaju sa alatom, stiču osnovna znanja o alatu, na njegovu upotrebu, na njegovu funkcionisanje i osposobljavaju se za njegovo korišćenje, što se povećava informativna pismenost kod studentata. Studenti u okviru ovog predmeta, dobijaju i zadatak da i sami kreiraju web sajt uz pomoć Wordpress-a.

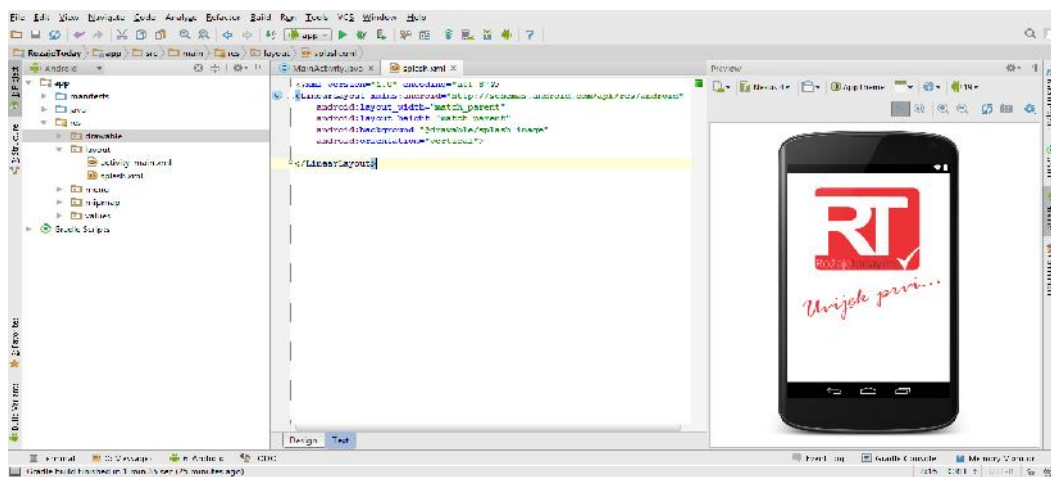
Na Univerzitetu u Novom Pazaru, u okviru predmeta Bežična i mobilne komunikacije studenti koriste Android Studio za razvoj mobilnih aplikacija. Android Studio je zasnovan na JetBrains' IntelliJ IDEA softveru i namijenjen je za razvoj Android mobilnih aplikacija. Dostupne su verzije za preuzimanje za Windows, Mac OS i Linux. Android Studio je zamijenio Eclipse Android Development Tools (ADT) kao Google-ov primarni IDE za razvoj nativnih mobilnih aplikacija (Ducrohet, Xavier, Tor, & Katherine, 2015). Sa svakom novom verzijom Android Studio otkrivaju se nove funkcije, te trenutna verzija Android Studio posjeduje sledeće karakteristike:

- Fleksibilan i brzo instalirani sistem zasnovan na Gradle.
- Različite varijante kreiranja apk fajla i podrška za različite verzije apk fajlova.
- Šabloni koda u cilju pomaganja izgradnje zajedničkih karakteristika aplikacija.
- Editor za uređivanje teme sa podrškom opcije prevlačenja i otpuštanje.
- Lint alati koji omogućavaju što bolje performanse, upotrebljivost, verzije kompatibilnosti itd.
- ProGuard i mogućnost app-signing
- Ugrađena podrška za Google Cloud platforme, što omogućava laku integraciju sa Google Cloud Poruke i App Engine (Android Developers, 2015).

Aplikacija je zamišljena tako da sadrži 6 klasa ili eng. Activities:

1. **Splash.java.**
2. **MainActivity.java.**
3. **PostData.java**
4. **PostAdapter.java**
5. **PojedinacanPost.java.**
6. **RefreshListView.java**

Koriš enjem softvera Android Studio je omogu en flekisbilni sistem zasnovan na Gradle, podrška za razli ite verzije .apk fajlova i samim razvojem IDE-a mogu a su dodavanja novih funkcionalnosti aplikaciji. Planiran je dalji razvoj aplikacije, sa novim funkcijama kao što su notifikacije o novostima i autentifikacija pomo u Facebook i Google naloga. Na slici 1 je dat prikaz razvojnog okruženje Android Studio sa primerom izgleda aplikacije.

Slika 1. Prikaz razvojnog okruženja sa primerom izgleda aplikacije

ZAKLJUČAK

Kada je u pitanju sam proces razvoja, bilo da su u pitanju web ili mobilne aplikacije, koriste se razni alati i tehnologije koje programerima omogućavaju lakšu i bržu izradu kvalitetnih aplikacija koje se na široku primjenu. Koriste se različiti programski jezici, framework i alati kojima se kreiraju aplikacije za različite operativne sisteme i uređaje. Kreiranje web i mobilnih aplikacija ima za cilj da pruži različite sadržaje i uspostavi široko mobilno prisustvo između korisnika u cilju lakšeg dijeljenja informacija i interaktivna saradnja sa korisnicima. Prisustvo različitih tehnologija i uređaja omogućava da ovi ciljevi budu ostvareni.

LITERATURA

- (2015, Maj). Preuzeto sa PC Magazine: <http://www.pcmag.com/encyclopedia/term/37892/application>
- (2015, Maj). Preuzeto sa American Dialect Society: <http://www.americandialect.org/app-voted-2010-word-of-the-year-by-the-american-dialect-society-updated>
- (2015, Maj). Preuzeto sa Android Developers: <http://developer.android.com/tools/studio/index.html>
- Ceruzzi, P. E. (1998). *A history of modern computing* (1st MIT Press paperback ed. izd.). London, USA: Cambridge (Massachusetts).
- Ducrohet, Xavier, N., Tor, C., & Katherine. (2015, Maj). Preuzeto sa Android Developers Blog: <http://android-developers.blogspot.in/2013/05/android-studio-ide-built-for-android.html>
- Nations, & Daniel. (2015, Maj). Preuzeto sa About Tech: http://webtrends.about.com/od/webapplications/a/web_application.htm
- Pogue, D. (2015, Maj). Preuzeto sa The New York Times: http://www.nytimes.com/2009/11/05/technology/personaltech/05pogue.html?pagewanted=all&_r=0
- Yetisen, A. K.-H. (2014). The regulation of mobile medical applications. *14(5)*, str. 833-840.

ADELA KARIŠIK NIKULI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

adelakarisik@yahoo.com

UDK: 159.922.72-053.4

371.382-053.4

ZNAČAJ IGRE U RAZVOJU PREDŠKOLSKOG DJETETA

THE IMPORTANCE OF PLAY IN CHILD DEVELOPMENT PRESCHOOL

Apstrakt - Igra je osnova ljudska aktivnost u djetinjstvu i izvrsna zabava tokom cijelog života. Njen utjecaj na djetetov razvoj od neprocjenjive je važnosti. Igra će angažirati dijete u cjelini pod uvjetom da zadovolji djetetova interesovanja, emocionalne sklonosti, voljne procese, otkriva njegovo ponašanje, simbolične funkcije, motornu i perceptivnu spretnost i već stečena iskustva u igri. Osim toga, kroz igru se djeca zabavljaju i uživaju u društvu svojih vršnjaka. Njome dijete najprirodnije i najslobodnije zadovoljava svoje potrebe za kretanjem i djelatnošću. Ona je i jedan od prvih načina učenja. Igra ima veliki značaj za cjelokupan razvoj djeteta i njegove ličnosti i zbog toga je ona glavni oblik i sredstvo odgoja.

Ključne riječi – igra, razvoj, dijete, igračke

Abstract - The game is the basis of human activity in childhood and great fun for the whole life. Its influence on children's development is invaluable. The game will engage the child as a whole provided they meet djetetova interests, emotional preferences, volitional processes, revealing behavior, symbolic function, motor and perceptual skills and already gained experience in the game. In addition, throughout the game the kids have fun and enjoy the company of their peers. Her child is the most natural and freest meet their needs for exercise and activity. It is also one of the first ways of learning. The game has great significance for the overall development of the child and his personality and because it is the main form and means of education

Key words –game, development, child, toys

UVOD

***“IGRA JE ZDRAVIJA OD MLIJEKA, IGRA JE SVEŽIJA OD VODE,
IGRA JE ZA UVIJEK NAJLEPŠI DAR SLOBODE.”***

Lj. Rašumovi

Igra je bila i još uvijek predmet brojnih studija, proučavanja, tumačenja. Mnogi znanstvenici i različite znanstvene discipline pokušavaju je osvijetliti s najrazličitijih stajališta. Pedagozi posebno podvlače činjenicu da u stvarnom životu dijete je samo dijete, u igri je uvijek onaj koji sazrijeva, koji iskušava svoje snage i samostalnost, raspolaže vlastitim tvorevinama. Budući da je igra neiscrpn izvor uvek novih saznanja o razvoju djeteta, njegovim doživljajima i životu, čini se da nije dovoljno isticano koliko je ona značajna za razvoj ličnosti djeteta i njegovog stvaralačkog odnosa prema životu i okolini. Igra kao osobena aktivnost najviše odgovara prirodi djeteta i osnovnim zakonitostima njegovog psihofizičkog razvoja; ona najpotpunije obezbeđuje jedinstvo fizičkog, intelektualnog, afektivnog i socijalnog razvoja.

U savremenoj razvojnoj psihologiji dječija igra se tretira kao način postojanja djeteta i kao osnovni oblik dječije aktivnosti, kojom dijete najprirodnije i najslobodnije zadovoljava svoje potrebe za kretanjem i djelatnošću. U igri dijete stiče predstave o svijetu, o predmetima i njihovom značenju, a tako dolazi do saznanja o sebi, svojim sposobnostima, uviđajući da pravi razliku između stvarnosti i mašte, uviđajući da surađuje sa drugima i da se ponaša na društven način, razvija svoje stvaralačke i estetske sposobnosti. Igra je za predškolsko dijete i najprirodniji i najlakši način učenja-zbog toga što je ono u igri motivirano i emotivno angažovano.

Igra je slobodna, spontana aktivnost koja se zbiva bez ikakve spoljašnje nužnosti. Uplitanjem u nju odrasli joj oduzimaju nešto od spontanosti i originalnosti, praktično je uništavaju. Igra proizilazi iz unutrašnje potrebe, ima svoju logiku koja se razlikuje od logike spoljašnje realnosti kako je odrasli shvataju. Logika igre je upravo u tome što je u njoj realnost preobrađena i to u skladu s dečijim

doživljajem. To je naročito značajno stoga što djeca ne vide stvari onakve kakve jesu, već onako kako ih ona doživljavaju. Postoji niz vrijednosti dječije igre:

- Djeca se igraju da bi zadovoljila unutrašnju potrebu za aktivnošću, u estvuju i u njoj osećajno, nastoje i da savladaju sve prepreke da bi postigla željeni cilj; emocije su pokreta i dječije igre, one motivišu dijete na aktivnost i doprinose da dijete u igri istraje, čak i kad je umorno;
- Igra ima veliki značaj za pravilan fizički razvoj djeteta (razvoj mišića, uvježbavanje svih dijelova tijela), te služi kao ventil za višak energije koja, ako se akumulira u djetetu, čini ga nervoznim i razdražljivim;
- Dječija igra pruža djetetu priliku da zadovolji svoju želju za socijalnim kontaktima koje nemože ostvariti u porodici, te bez igre sa drugom djecom dijete postaje sebično, samouvjeren i dominirajuće i ne može da se ponaša na socijalan način;
- Ako pažljivo posmatramo ponašanje djeteta u slobodnoj igri mašte ili u igri u kojoj oponaša različite uloge možemo saznati njegove istinske probleme i napetosti. Ako se dijete u igri ne opusti i smiri njegovi problemi neće se ispoljiti u težim formama, i stoga je važno omogućiti djetetu da u igri bude što aktivnije. Ovdje uviđamo terapijski značaj igre u svakodnevnom životu djeteta;
- Djeca od ranog uzrasta putem igre stiču nova iskustva, usavršavaju opažanje, shvatanje prostornih odnosa, predstavljanje i zaključivanje, što je značajno za njegov intelektualni razvoj;
- Igra je značajna i kao terapijsko sredstvo, kao poseban izvor pružanja pomoći naročito djeci predškolskog uzrasta, npr. u rješavanju nekih ličnih konflikata i frustracija, jačanju egoprocasa i sl;
- Igra je značajna snaga za moralno vaspitanje djece, jer je u njoj prinuda za usvajanjem moralnih standarda strožiji nego u porodici i školi. Dijete zna da mora biti fer, iskreno i dobar drug, da se ne smije ljutiti kada gubi, da mora savladati agresiju nad samim sobom da bi moglo biti usvojeno od strane grupe;

S obzirom na činjenicu da je igra takva vrsta aktivnosti koja angažira cjelokupnu djetetovu ličnost, nesumnjivo je da je njen utjecaj na dječiji razvoj od neprocjenjive važnosti. Igra se angažirati dijete u cjelini pod uvjetom da zadovolji dječija interesovanja, emocionalne sklonosti, voljne procese, otkriva ko ponašanje, simboličke funkcije, motornu i perceptivnu spretnost i već stečena iskustva u igri. Djeca u igri zadovoljavaju svoje osnovne potrebe, uče, razvijaju umne i stvaralačke aktivnosti, unapređuju tjelesni i socijalni razvoj. Najveća važnost igre u odgojno obrazovnom smislu ogleda se u tome što je igra takva vrsta aktivnosti koja uspijeva da privuče i održi dječiju pažnju na određenim sadržajima, kao i da ih motivira da učestvuju u određenim aktivnostima. Tom prilikom dijete gradi vlastito iskustvo i koristi sve svoje potencijale postižući i više razvojne nivoe.

TEORIJE IGRE

Igra kao pojam ima različita značenja. F. Šiler je pisao da je igra uživanje povezano sa slobodom, da je igra estetička aktivnost. Uvjet za pojavu ove aktivnosti je suvišak energije i sloboda od vanjskih potreba. Vrlo blisko ovom shvaćanju je shvaćanje igre kao spontane stvaralačke aktivnosti bez praktičnog ili utilitarnog cilja - koja je slična umjetnosti.

Vigotski se suprostavlja ovim definicijama: "Pogrešno je misliti da je igra aktivnost bez cilja; igra je aktivnost djeteta sa ciljem". On definira igru kao "maštu u praktičnom dijelu".

Herbert Spencer, Stenli Hol i Karl Gros objašnjavaju igru kao izraz biloških potreba i kao izraz unutrašnjih instinkata, izjednačavaju je i jesto sa igrom životinja.

Prema učenju Herberta Spencera, igra se javlja kao posljedica neutrošene energije, odnosno kao "višak energije".

Nemački psiholog Karl Gros je na osnovu istraživanja igara životinja i djece stvotio teoriju igre, koja je bilo široko rasprostranjena u prvoj četvrtini u XX st.. Gros je ovu teoriju nazvao teoriju vježbanja ili samoodgoja. Prema Grosu djetinstvo je dato uvijek da bi mogao igrati. Vrijeme djetinstva ima cilj da stvori mogućnost stjecanja i prilagođavanja sposobnosti neophodnih za život; zbog toga je

ovjeku dato naročito dugo djetinstvo – jer ukoliko je savršenija mogućnost, time je duža priprema za nju. Gros nije objasnio psihološki sadržaj igre kao predvježbe niti, pak, ulogu igre u razvijanju novih sposobnosti.

Prihvataju i Grosovu teoriju igre kao predvježbe, Karl Biler smatra da je igra neophodna kao vježba za još nezrele sposobnosti. Biler uvodi pojam zadovoljstva ili uživanja, definiraju i igru kao “aktivnost koja izaziva funkcionalno zadovoljstvo” koje deluje kao motiv koji izaziva i potkrepljuje kretanje. Upravljaju i princip igre je princip forme ili stremljenje ka savršenoj formi.

Zajedničko za sva ova tumačenja, kako za ona koja igru objašnjavaju kao izraz suviška energije ili, pak, alavistički impuls, tako i za ona koja izjednačavaju igru djeteta s igrom mladih životinja, jeste biologistički mehanicistički pristup, jer su osnova igre instikti, a ne sredina u kojoj žive mlada bića.

Na shvaćanje prirode djetelne igre veliki utjecaj je imala psihoanalitička teorija S.Freuda. Igru malog djeteta Freud tumači kao simbolizaciju traumatske situacije, odnosno kao simboličko ponavljanje te situacije, odnosno kao simboličko ponavljanje te situacije. Igre različite po svom sadržaju mogu simbolizirati iste neprijatne doživljaje, potisnute želje ili potrebe djeteta. Igra je

Sigmund Freud je smatrao da djeca koriste igu djelimice da ispune želje i potrebe koje se prvenstveno odnose na agresivnost i seksualnost, a djelimice da ovladaju i obuzdaju emocionalne teške situacije i događaje. (Hwang i Nilsson; 1995:177). Psihoanalitičari tvrde da dijete ispoljava svoje teškoće i naročito u stilu, strukturi i kohezivnosti igre. Ukoliko ono ima više teškoća a njegova igra biti manje konstruktivna, a sadržaj i stil igranja otkriva poremećaj i njegovu dubinu.

Ana Freud je prva razradila tehniku psihoanalitičke terapije pomoću igre. Za “play terapiju”(terapiju putem igre) potrebna je specijalno opremljena prostorija u kojoj se nalaze razne igračke koje djeca sama biraju. Glavni zadatak terapeuta je da pomoću igre i drugih sredstava u vrsti djetelne “ja”.

Među suvremenim psihološkim teorijama nalaze se i one koje povezuju igru sa razvojem mišljenja. To su kognitivističke teorije igre, čiji su predstavnici Pijaže, Vigotski, Elkonin i drugi.

Jean Piaget gledao je na igru prije svega kao nešto što se djeca bave da bi trenirala ono što ve "znaju" i da bi tako doživjeli da u tome budu vješta. Prema njegovom mišljenju djeca se u igri ne učine ni emu novom. (Hwang i Nilsson;1995:177) Igra je prema Pijažeu posljedica nedovoljno razvijenih načina mišljenja, vježbanje, simbol i pravilo predstavljaju tri etape koje karakteriziraju veliki broj igara s gledišta djetelje intelektualne strukture. Simboli ka igra, kojoj Pijaže posvećuje posebnu pažnju, slobodna je prerada mentalnih slika nastalih putem asimilacije koja ne vodi ra unaprijed o realnosti. Pijaže je definirao simboli ku igru kao "egocentri nu misao u istom vidu". Ove igre dostižu svoj vrhunac između 3. i 4. godine, a opadaju između 4. i 7. godine.

Suprotno Pijažeu, koji psihički razvoj i djetelju igru objašnjava izolirano od utjecaja sredine na osnovu bogatog eksperimentalnog ispitivanja djetelje igre i njenog utjecaja na kognitivni i društveni razvitak predškolskog djeteta izgrađena je znanstvena teorija igre koja bi se mogla nazvati kognitivističko-društvenom teorijom djetelje igre. Predstavnici ove teorije: Leontijev, Vigotski i Eljkonin, su posebnu pažnju posvetili simbolu koj igri ili igri uloga.

Za Vigotskog, djetelja igra je praktična mašta, ili mašta u dejstvu, pa prema tome i put da dete osmisli emocije i vrednuje svoje društveno iskustvo, odnosno načina saznavanja... Igra je etapa u razvoju saznavnih procesa. (Kamenov; 1997:55)

Igra uloga, koja se javlja kao prvi oblik igre u povijesnom razvitku, prema mišljenju spomenutih psihologa, ima značajno mjesto u razvitku predškolskog djeteta kao društvenog bića, jer u njoj djetelje izjednačava sebe s odraslim, podržava njihove odnose u specijalno stvorenim uvjetima.

Vigotski i Leontijev ističu da je igra životna aktivnost djeteta, u kojoj ono poslije 3. godine želi da radi sliče no odraslima. Djeca toga doba su sposobna da izdvoje radnje iz konkretnih uvjeta i da ih prenese u nove uvjete. U ovoj igri predškolskog djeteta prvi put se radnja odvaja od stvari, te radnja igre počinje od misli a ne od stvari. Misao je centralni moment. Ova vrsta igre ima najveći značaj za misaoni razvitak djeteta (put za razvijanje apstratnog mišljenja).

OSNOVNE KARAKTERISTIKE IGRE

Osnovna i prirodna potreba svakog djeteta jeste igra, te je stoga ona glavni oblik dječije aktivnosti. I ne samo to. Igra predstavlja cjelokupni na i ponašanja predškolskog djeteta. Obilježava je niz karakteristika: **dobrovoljna je, slobodna, vremenski i prostorno neograničena, unutrašnje motivirana, spontana i povezana s pozitivnim emocijama**. Igra je pravo uvijekovako samostalno i stvaralačko iskustvo sa okolinom. Njome dijete najprirodnije i najslobodnije zadovoljava svoje potrebe za kretanjem i djelatnošću. Ona je i jedan od prvih načina učenja. Igra ima veliki značaj za cjelokupan razvoj djeteta i njegove ličnosti i zbog toga je ona glavni oblik i sredstvo odgoja.

Igra je izraz težnje djeteta da aktivno učestvuje u sredini u kojoj živi i to ostvaruje kroz igru. U igri se otkriva dječija sklonost ka podražavanju i oponašanju drugih osoba, zanimljivih radnji i poslova koje djeteta vidi oko sebe. U tom procesu djeteta otkriva svoj odnos i stav prema onome što ga okružuje. Igra je aktivnost u kojoj se deca izvanredno projektuju, izražavaju i ispoljavaju sve svoje pozitivne i negativne crte ličnosti stečene u svojim porodicama.

Igra pruža djetetu mogućnost da razvija skoro sve svoje sposobnosti:

- perceptivno-motoričke (zdravlje, gruba i fina motorika, spretnost, koordinacija oka i ruke, koordinacija prstiju, otvaranje i ruku; pravilno držanje)
- intelektualne (mišljenje, pamćenje, govor, pažnja, mašta, radoznalost, predviđanje, zaključivanje, rešavanje problema, kreativnost, itd.)
- socio-emocionalne (društvenost, odnos prema vršnjacima i odraslima, suradnja, odgovornost, samostalnost, poštivanje pravila, empatija, solidarnost, samokontrola, komunikativnost) (Pehar;2001:15).

Igra je jedinstven način u kome se aktiviraju svi psihički potencijali malog djeteta. Ona je posebno važna kako za djeteta tako i za odraslog. Djeteta kroz igru istražuje svekoliku stvarnost, proverava

sopstveno iskustvo, izmišlja nove obrasce ponašanja, varira iskustvo, nadoknađuje raskorak između u komplikovanog sveta odraslih i sopstvenih mogućnosti, itd. Vaspitaoci i roditelji mogu kroz igru da kod deteta razviju i oplemene stvaralačke potencijale, mišljenje, volju, potencijal za saznavanje. Budućnost i da je igra poseban oblik učenja koji sobom nosi unutrašnju motivaciju, veoma je značajna za sve aktere predškolske scene (Graorac;2010:120).

Dječija igra kao posebno važna delatnost predškolskog djeteta, koja izaziva zadovoljstvo i razdraganost, približava dete pozicijama stvaralaca... Dijete se tokom igre prvi put distancira od objektivne realnosti, zauzima distancu u odnosu na spoljašnji svet i sopstveni repertoar ponašanja, što je posebno važno za razvoj mašte i stvaralaštva i uvod u formiranje apstraktnog mišljenja... (Isto;2010:120).

ZADATAK IGRE je vježbanje i razvijanje psihofizičke i fizičke snage i sposobnosti; sticanje saznanja svijeta oko sebe; bogatstvo emocionalnog života; formiranje i razvijanje voljnih osobina; sticanje predstava i formiranje pojmova iz okruženja; imenovanje steženih pojmova i bogatstvo rečnika.

CILJ IGRE je svestran razvoj dječije ličnosti; formiranje novih psihofizioloških sposobnosti i adekvatnih navika; formiranje adekvatnog i pozitivnog ponašanja; korekcija negativnih crta ličnosti djeteta; korekcija negativnih navika; korekcija pogrešno stečenih predstava; razvoj fizičkih, kognitivnih i govornih sposobnosti, a tako i razvoj moralnih i estetskih kvaliteta ličnosti gluvog i nagluvog deteta.

ZNAČAJ IGRE U PREDŠKOLSKOM PERIODU DJETETA

Igra se po svojim karakteristikama razlikuje od svih ostalih aktivnosti. Igra je nešto lično pa je i prirodno da je njen značaj za dijete tako dubok i mnogostran. Dijete ne vidi svijet u kome živi isto kao i odrasli. Stvari vidi onako kako ih doživljava. Dječiji svijet najprirodnije dolazi do izražaja u igri. Igra razvija organe, mišiće i cjelokupan organizam. Razvija djetetovu ličnost kao celinu,

oboga uje i produbljuje, zatim razvija dječije funkcije i sposobnosti, a samo djetetu stiče iskustvo na veoma karakterističan način.

Djeca se ne igraju da bi razvila svoje sposobnosti, mada to u igri i postižu. Dijete npr. ne slaže kockice da bi napravilo nešto od trajne vrijednosti, igra se da bi zadovoljilo svoju unutrašnju potrebu za aktivnošću koja je u igri usmjerena ka nekom cilju.

U dječijoj igri mašta se razmahuje... U igri djeteta samo usmerava svoju maštu, inače dakle ono što mu je po volji, te je stoga igra povezana sa zadovoljstvom. (Igra i igračka;1981:14)

Visoke lične vrijednosti su socijalna osjećanja, socijalni odnosi, koje razvijaju različite socijalne igre. Tako se u djetetu već rano oblikuju pozitivne moralne osobine – savladavanje samog sebe, smisao za podređivanje zajednici, odgovornost, samostalnost, poštenje. U igri se vaspitava i hrabrost jer mnoge igre zahtijevaju i rizikovanje (http://pspasojevic.blogspot.com/2010/11/blog-post_16.html)

Igra je veoma privlačna za dijete jer ga opušta i smiruje. Igra u predškolsko doba ima nenadoknadivu ulogu u razvoju dječije ličnosti. Potrebno je da odrasli imaju razumevanja za dječiju igru, da je podrže, a naročito kreativnost u igri.

Zahvaljujući aktivnostima igre, dijete jača svoje tjelesne snage i sposobnosti i usavršava motoriku. Dinamičnost igre i različiti pokreti tijela povoljno djeluju na fizički aspekt razvoja djeteta.

Igrajući se, dijete stiče najrazličitije spoznaje. Ono u igri predstavlja, zamišlja i prerađuje svoje iskustvo i na taj način svojom vlastitom aktivnošću dolazi do raznih saznanja. Igrom dijete učini, na osnovu pokušaja i pogrešaka, eksperimentiranja sa različitim materijalima, izražajnim, istraživačkim i drugim postupcima i sredstvima.

U igri se dijete psihički i emocionalno razvija, stiče iskustva socijalnog ponašanja, komunicira s drugom djecom, to se učini suradivati s njima, što je jako važno za njegovu socijalizaciju. Na taj način

ono usvaja društvene oblike ponašanja, upoznaje odnose među ljudima i uči regulirati svoje ponašanje i svoj odnos prema drugima.

Kroz igru se tako i razvija i formira volja, samostalnost i odgovornost prema određenoj aktivnosti, jer dijete u igri slobodno bira i donosi odluku. Dijete kroz igru razvija i stvaralačke sposobnosti, obogaćuje riječ i razvija govor.

Kroz igru možemo vidjeti kakvo je psihičko i fizičko stanje djeteta, tj. Igra je pokazatelj dječijeg razvoja. "Nikad ne smemo zaboraviti koliko je važno posmatrati dijete u igri. Bivamo iznenađeni šta sve o detetu možemo naučiti baš iz igre. Igra je kao prozor, kao ogledalo, u njemu se odražava šta dete misli, doživljava, osećanja, zeli – mnogo šta dete ne može da izrazi rečima, ali može da izrazi njemu najbližom aktivnošću – igrom." (Pehar; 2001:15)

Igra izražava odnos djeteta prema pojavama, događajima, predmetima i drugim osobama, prema biljkama i životinjama. Dijete koje je u ranom djetinjstvu uspjelo i ojačalo u igri ima više uspjeha i kasnije, u školskom razdoblju, bit će stalno pri radu. Dijete koje nema mogućnost za igru ili koje nema volje da se igra i kojem je sve dosadno kasnije, kao odrasla osoba, teže prihvaća rad i obaveze. Djetetu koje se ne igra i ne pokazuje interes za igru treba posvetiti posebnu pažnju i naći uzroke takvom ponašanju.

Igra služi i kao terapijsko sredstvo-u raznim dječijim emocionalnim teškoćama. Dijete se igrom oslobađa emocionalne napetosti. Igra kod djeteta razvija osećanje sigurnosti, samopoštovanja, samostalnosti, samokontrole, socijalizacije i humane komunikacije.

Igra je osnovni oblik učenja djeteta predškolskog uzrasta.

- Stiču se elementarna znanja o okolini koja okružuje dete. Ta znanja se stiču prvenstveno posmatranjem a zatim kroz imitaciju raznih životnih situacija bivaju smešteni u dječije iskustvo. Ta stečena znanja se stalno proveravaju, sreću, koriguju, proširuju i produbljuju. Dete kroz igru stiče predstave o predmetima,

formiraju pojmove na osnovu tih predstava, u funkcije tih predmeta, različite upotrebne vrednosti tih predmeta, situacije u kojima se ti predmeti upotrebljavaju i drugo.

- Igra utiče na koncentraciju deteta, produžuje njegovu pažnju, formira i razvija njegovo mišljenje, razvija pamćenje, maštu i stvaralačku sposobnost.
- Igra formira dečiji interesovanje, dečiji karakter, istrajnost, strpljenje i inicijativu.
- Igra utiče na međusobno zbližavanje dece, ona ih socijalizuje, udružuje ih na osnovu zajedničkih interesovanja i upućuje ih da vode računa jedni o drugima. (www.fasper.bg.ac.rs/nastavnici/.../V.../V%20predavanje%202.ppt)

A.Došen-Dobud u knjizi „Odgovori i obrazovanje u dječijem vrtiću“ navodi sledeće značajke igre.

1. Igra je potreban i značajan indikator dječijeg celokupnog razvoja, nužan pratilac djetinjstva i izraz njegova razvoja, odnosno je pokazatelj psihofizičkog stanja djeteta u datom trenutku.
2. Omogućavajući i nedoraslom i nezrelom djetetu svojevrsan ulazak u svijet odraslih igra predstavlja i vid afirmacije djeteta, a time i značajan poticaj formiranju i razvoju djetetovih ličnosti.
3. Igra je jedan od prvih oblika upoznavanja svijeta okoline, na in djetetovim pojedinačnim egzistencijama u okolini, izraz djetetovog ophođenja prema okolini i na in prilagođavanja okoline sebi
4. Igra je ne samo važno sredstvo i pokazatelj prijelaza od nižih ka višim psihofizičkim funkcijama i djelatnostima; ona je i sredstvo iskušavanja vlastitih snaga i mogućnosti, sredstvo provjere stečenih spoznaja i psihomotornih vještina.
5. Emotivnost koja prati igru, zadovoljstvo koje ona sama po sebi pružava djeci, značajni su faktori koji mogu biti motivacije djece za različite usmjerene aktivnosti (u vidu igre), pa i s te strane ona predstavlja pedagoški dragocjeno sredstvo.
6. Posebni, specifični vidovi igre imaju i posebnu dijagnostičku i terapeutsku vrijednost.

7. Djetinjstvo lišeno igre lišeno je i svog osnovnog atributa koji ga čini posebnim razdobljem ovekova života. (Došen-Dobud;1977:27)

PERIODIZACIJA I RAZVOJ DJETINJE IGRE

- Već u prvoj godini kod djeteta primećujemo početke igranja. Gesel je utvrdio da dijete već **krajem prvog mjeseca** hvata predmete ako ih slučajno dodirne, ali ih još ne fiksira otkonima. Dijete od tri mjeseca istovremeno drži i gleda predmet. Tek u narednim mjesecima dijete najprije predmet fiksira otkonima, a zatim ga dohvata.
- Zajednički rad ruku i nogu (okulomotorna koordinacija) je složen proces za koji je potrebno prethodno vježbanje. Tek **u četvrtom mjesecu** dječija ruka postaje elastičnija, naročito pokretanje prstiju. Prilikom pomeranja svojih ruku, dijete zapaža pokret prstiju. Igraju i se njima, dijete opipava prste i tako stječe nova iskustva. Tako dijete, igrajući se, postepeno upoznaje svoje tijelo. (Pehar,2001:17)
- **U šestom mjesecu** dijete se duže zabavlja igrom svojih ruku i prstiju. Igra se i sa prstima na nogama i pokušava da ih stavi u usta. Dijete se rado igra predmetima koji mu pružaju dovoljno mogućnosti za promatranje i pipanje. U **desetom mjesecu** su naročito razvijeni palci i kažiprst. Dijete voli da kažiprstom opipava otvore i zarez na predmetima, unutrašnjost šoljice, palcem i kažiprstom vuče kanap, spaja dva predmeta ili ih stavlja jedan u drugi. Tako dolazi do prvih iskustava o suprotnom i masivnom, o punom i praznom, o tome što je unutra, a što izvan.
- Tokom **prve godine** dijete reaguje na svijetle boje i nježne zvuke. Muzičke vrteške i igračke na navijanje su idealne za ovo doba. U tom periodu beba upoznaje svoje tijelo i učini da ga kontroliše. Dok se igra dijete pamti i prepoznaje oblike, uočava razlike među

njima. Krajem prve godine dete počinje da biva aktivno u igri, zabavlja se sa nekim prikladnim predmetima i jednostavnim igračkama. Krajem prve godine dijete vrlo rado baca predmete na pod, jedan za drugim, pa ih promatra i prisluškuje. Dijete je dobro naučilo da hvata predmete, a sada učini da ih ispušta iz ruke ili da ih baca. I za ovu aktivnost treba posebno vježbati mišice, pa zato ovakva igra ima poseban značaj za daljnji razvoj djeteta.

- Sa **18 meseci** dijete postaje sistematično u igri, učestvuje u igricama koje sa sobom nose kocke, brine o svojoj lutki, podražava čitanje i pisanje, učestvuje samo da se igra i da posmatra sa razumevanjem igru druge djece.
- Oko **2. godine** dijete je u stanju da duže zadrži pažnju u nekoj igri, povećava interes za igricu i ulazi u socijalni odnos sa drugom djecom;
- U **3. godini** javlja se imaginacija i dramatisacija, dijete kombinuje igricu, ima povećan interes za igru sa drugom djecom i saraduje sa njima;
- Tokom **4. godine** kod djeteta se razvija maštovitost i dramatisacija igre zajedno sa stvaralačkom primenom materijala za igru. Ono razvija složene ideje, ali često nije u stanju da ih izvede. Teži da se igra u grupi od 2-3 dece istog pola. (http://www.formavs.com/index.php?option=com_content&view=article&id=47:znacaj-igre&catid=34:zanimljivosti)
- Oko **5. godine** dijete počinje da se vezuje za specifične projekte zadržava se danima na onom što je započelo, igra se u velikim grupama i teži da izađe izvan kućnog prostora
- Sličan razvoj traje sve do polaska u školu, a zatim počinju sve više da se bave traganjem, igranjem sa pravilim i sportom.

U periodu od 3 do 5 godina djeca se igraju igre pretvaranja, preuzimanja uloga u kojima razvijaju jezik i odnose sa drugom djecom, a najviše vole igricu koje podsjećaju na one predmete koji se

koriste u svakodnevnom životu – kuhinjski pribori, alati, pegle, lutke i akcioni heroji. Tada uživaju u aktivnoj igri u prirodi, ljuljaškama, toboganima i penjalicama. Pošto razvijaju logiku i memoriju možemo se sa njima igrati igre pamćenja, domine, igre slaganja slika...(http://www.formavs.com/index.php?option=com_content&view=article&id=47:znacaj-igre&catid=34:zanimljivosti)

VRSTE DJEČJIH IGARA

Dječje igre se razlikuju po sadržaju, po broju učesnika, po mjestu izvođenja, po načinu organizacije i drugim karakteristikama. Uobičajena opisa igre jeste razlikovanje osjetilne igre, funkcionalne igre, igre korišćenja simbola, zajedničke igre, igre u kojima djeca imaju različite uloge, konstrukcijske igre i igre sa pravilima. Važno je voditi računa o tome da se svi ovi oblici igranja preklapaju.

Funkcionalna igra (6-12mjeseci) znači da se dijete igra sa svojim tijelom, mišićima i nogama, stavlja različite stvari u usta te tresce i baca različite stvari... Dijete na taj način uči nešto o samom sebi i o tome kako funkcioniše svet oko njega (Hwang i Nilsson; 1995:180).

Oko druge godine javlja se igra pretvaranja ili korišćenja simbola. Ovu igru dijete koristi za ponavljanje svakodnevnih događaja. Oko treće godine djeca se već igraju sa drugom djecom i dopuštaju da ona utiču na njih. Ove igre se često završavaju konfliktima prije svega zbog stvari.

Tokom dobi između 4 i 5 godina počinje se formirati igra u kojoj djeca imaju različite uloge. Ova igra je jedan oblik igre pretvaranja. Pretvarati se da je neko ono što nije... Igra u kojoj djeca imaju različite uloge, znači da se djeca pretvaraju kao da su životinje i ljudi koji se nalaze u okolini. (Hwang i Nilsson; 1995:180)

Karakteristike igara u odnosu na uzrast su:

- Vrsta igre sledi pravac i stepen razvoja. Dete se igra na način koji odgovara njegovom uzrastu i razvoju.
- Broj igara se smanjuje sa uzrastom.
- Sa uzrastom se produžava vreme provedeno u specifičnoj igri.
- Ukupno vreme igre se skraćuje sa uzrastom.
- Neformalna igra postaje sve formalnija.

Igre se razlikuju po svom sadržaju, načinu izvođenja i karakteru organizovanja. Igre se dele na:

- STVARALAŠKE IGRE - koje sama deca stvaraju i organizuju
- IGRE SA PRAVILIMA - koje deca učuju od drugih (didaktičke igre)

Stvaralačke igre - U stvaralačkim igrama dijete je slobodno u pogledu svojih aktivnosti, samo postavlja cilj, koji mijenja samo ili u dogovoru sa drugim učesnicima u igri. Ova igra pretežno primenjuju djeca mlađeg predškolskog uzrasta. Dijete se igra sa bilo kakvim materijalom, bez plana i cilja, a socijalni kontakt najčešće nije neophodan. Tek na kasnijem uzrastu dijete određuje postavlja cilj i prema njemu usmerava svoju aktivnost. Ove su igre izuzetno vrijedne za razvoj mašte, stvaralačkih sposobnosti, emocionalni razvoj, te razvoj motorike. U ovu skupinu se ubrajaju simboličke igre, konstruktivne igre i igre dramatizacije.

Simboličke igre ili igre uloga su vrlo značajna vrsta stvaralačkih igara, zapravo njima i počinju stvaralačke igre. Javljaju se krajem druge godine. U njima dijete oponaša razne događaje i situacije iz svijeta odraslih. Najčešće su to situacije iz obiteljskog života, ali kako dijete raste i njegovo iskustvo povećava, tako se širi i tematika ovih igara. Sadržaj simboličkih igara mlađe djece je oskudan i njima je potrebno više igara koje će biti kopija stvarnih predmeta. Što je dijete starije, takve igre koje su mu sve manje potrebne, odnosno svode se samo na osnovne značajne onoga što predstavljaju. Sa uzrastom ove igre postaju sadržajnije i složenije, te se produžuje i njihovo trajanje. Bitno za ove igre je da se kroz njih djeca učuju suradivati, ona se dogovaraju o ulogama i tako se navikavaju na zajednički rad. Ove igre imaju svoju radnju (proces), sadržaj, uloge (likove) koji znaju

svoje postupke i pravila. Posebno se u simbolima kim igrama može vidjeti razvoj djeteta, njegovo doživljavanje i poznavanje okolne stvarnosti.

Igre dramatizacije javljaju se u mladoj predškolskoj razdoblju. U ovim igrama djeca preuzimaju uloge i neke likove iz teksta neke bajke ili priče, te oponašaju te likove u govoru i radnjama. Sve uloge i likove djeca iznose iskrenošću u koja je jednaka njihovom neposrednom doživljaju realnosti. Da bi se izvele ove igre, potreban je odgovarajući materijal (maske, kostimi, razni predmeti iz priče i potrebni za izvođenje igre) pri čijem izradi sudjeluju i sama djeca. Igre dramatizacije su značajne jer razvijaju izražajnost govora, smisao za planiranje i organizaciju. Predškolski govor djeteta dramska igra ne smije biti nikada narušena. Dijete treba ostaviti da samostalno razmisli. Odgajatelj mora biti pažljiv i nenametljiv, djecu mora promatrati i oslušivati tako da ona to ne primijete.

Konstruktivne igre, kao što su građenje, slaganje, modeliranje, pravljenje različitih konstrukcija pomoću kocki, pijeska, plastelina, imaju istraživački karakter, jer se djeca, koristeći se raznovrsnim materijalom pri konstruiranju, upoznaju s osobinama tog materijala. Značajnu ulogu u ovim igrama ima mašta. (Pehar;2001:21)

Igre sa pravilima - U igrama sa pravilima dijete nije potpuno slobodno u izboru svojih aktivnosti i unapred je usmjereno da sledi određeni tok u igri. Pravila određuju djetetu je radnje, koje se za vreme igre ne smeju mijenjati. Njihova osnovna karakteristika je što imaju određeni zadatak, a pravila određuju način ostvarivanja tog zadatka, te reguliraju tok djetetovih radnji. Od pravila se ne smije odstupiti niti se ona smiju mijenjati za vrijeme igre. Zbog pravila djetetova sloboda u ovim igrama je ograničena. U ovu skupinu ubrajaju se: narodne igre, pokretne igre i didaktičke igre.

Karakteristike igara sa pravilima

- dijete se mora zainteresovati za ovu vrstu igara;
- za ove igre neophodna je umna aktivnost: rešiti postavljeni zadatak, odrediti količinu, oblik ili boju;

- Zahtevaju od djeteta: voljni napor, odvijaju se po određenim pravilima i redosledu, polaze od lakših ka sve težim rešenjima; <http://www.scribd.com/doc/82170347/220/Oblici-igre>

Narodne igre su proizvod narodnog stvaralaštva i prenose se s generacije na generaciju. Djeca vole ove igre zbog ritma i zanimljive radnje. Takve igre su na primjer, igranje sa lutkama, zagonetke, pitalice, kolo, itd.

U pokretnim igrama (npr: skrivači, ganja, između dvije vatre, itd.) zadaci se izvršavaju pomoću pokreta. Ove igre razvijaju disciplinu i sposobnost uskladjivanja svojih radnji s radnjama drugih. Da bi postale odgojne u inak, ove igre moraju odgovarati snazi djece, njihovoj potrebi za kretanjem, ali moraju zadovoljiti i neke pedagoške zahteve, što znači da trebaju biti zanimljive, a njihovi zadaci za najmlađu djecu trebaju biti što jednostavniji, te s uzrastom djece postajati složeniji.

Didaktičke igre imaju unaprijed postavljene specijalne odgojno-obrazovne zadatke koji se mogu odnositi na intelektualni razvoj psihomotorike, discipline, socijalno-moralnih osobina ili uopće specijalizacije djece. Didaktičke igre se formiraju kroz radoznalost i aktivno spoznavanje određenih pojava, formiraju percepcije, razvijaju sposobnosti promatranja, aktiviraju intelektualne procese, doprinose bogatstvu riječi i govornog izražavanja, razvijanju strpljenja, samokontrole i suradnje. Svaka didaktička igra sadrži sljedeće komponente:

- sadržaj-to je upoznavanje djece sa zadatkom zajedničke aktivnosti
- didaktički cilj- didaktički ciljevi mogu biti vrlo različiti, na primjer: razvijenije opažanje, razvijenija mišljenja, govora, snalažljivosti, upoznavanje s prirodom. Međutim ove igre se ne smiju pretvoriti u pukotinu u nastavi I zbog toga ih treba povezati sa zabavom i zadovoljstvom.
- pravilo- pravilo određuje podjelu uloga među djecom, na primjer rješavanja problema, redosljed radnji i slično. Pravilo se iskazuje usmeno, ono treba biti kratko, jasno i tačno. Shvaćanje igre, pravilan tok i dječija samostalnost u igri najviše ovise od objašnjenja pravila.

- aktivnost igre- organizacija aktivnosti igre omogućava ostvarenje didaktičkog cilja, te da za djecu igra bude zabavna i privlačna.
- Mnoge didaktičke igre doprinose točnosti govornog izražavanja i bogatstvu riječi. Doprinosu razvijanju strpljenja, samokontrole, društvenosti, suradnje. (Pehar;2001:21)

Uobičajena podjela aktivnosti na „usmjerenu“ i „slobodnu“ igru sasvim je uslovna jer igra djece nikad nije sasvim „slobodna“, čak i kada se odvija po detetovom planu, niti sasvim „organizovana“ ako je planira vaspitač. Nije „slobodna“ jer je uslovljena mogućnostima djeteta, sredinom i prethodnim iskustvom djeteta, a ne može se do kraja organizovati jer je nemoguće predvideti sve faktore interakcije, organizovati ne postoji „unutrašnji plan“ i raznolikost ideja koje će se pojaviti. (Graorac;2010:121)

NEKE OD IGARA ZA DJECU PREDŠKOLSKE DOBI

Igre riječi ima- ponekad su dio dramskih igara, ali često su samostalne. Prisutne su već pri izgovaranju prvih glasova, slogova, riječi i, kombinacije raznih riječi, u stvaranju brojalica. Prije nego za djecu ima posebno značenje. Poticaj za prije nego je odgajatelj. Jezik stvaralaštvo dolazi do izražaja u izmišljenim prijevima. U njima dijete preuzima glavnu ulogu i poistovetuje se s nekom osobom ili junakom. Igre riječi ima su pravljenje stihova, rimovanje, zagonetanje i odgonetanje.

Brojalica- ritam brojalica djeca osjećaju, vrlo lako ih prate spontanima pokretima i one svojom živahnosti u prepuštaju se njihovoj melodiji i ritmu. One su plod kolektivnog stvaralaštva, prenošene iz naraštaja u naraštaj, nadograđivane. Djeca ih lako pamte i prihvaćaju. Imaju veliku pedagošku vrijednost.

Matematičke igre- djeca kroz svijet apstraktnog (zamišljenog) dolaze u svijet konkretnog. U matematičkim igrama izvrsno se sporazumijevaju i služe grafovima kojima s lakošćom rješavaju i složenije matematičke probleme. Djeca putem ovih igara ispunjavaju određene geometrijske figure

, do istog rješenja dolaze na različite načine. Pomoć u skupovima imaju veće šanse da stvaralački djeluju. Zato više vole modernu matematiku od standardnog računanja.

Likovne igre- mogu se izvoditi na asfaltu, zidovima, ogradama, prostorima. Likovna djeca igra odlikuje se maštovitost i to posebno onda kada je proistekla iz dječije potrebe da se crtežom i bojom izrazi, odnosno igra.

Igre upoznavanja- na početku rada svake grupe, članovi se trebaju što prije i što bolje međusobno upoznati. Interakcijske igre pomažu da se proces upoznavanja ubrza, obogati raznolikošću u sadržaju i situacijama u kojima sudionici reagiraju neposredno.

Igre za vježbanje koncentracije- gdje je veoma važno da broj igara ne bude velik. Sadržaj koji treba upamtiti treba biti jasan. Nužno je da djeca budu sličenog uzrasta. Poželjno je da djeca nakon igre komentiraju kako su je ona doživjela. Ove igre su, npr.: "zapažam", "na slovo, na slovo", "ABC" u krug od A do Ž, itd.

Igre za poticanje mašte, kreativnosti i stvaralačkog rješavanja problema- djeca ih doživljavaju kao odmor od dosadnih, uobičajenih i opterećujućih tema. Služe da bi sudionici naučili ili rješavati probleme na nov način. Omogućuju da osoba sagleda svoju egzistenciju iz novog ugla. Grupa je veoma važna podrška u takvim situacijama. Na primjer: „Pogodi tko si”, gdje djeca mogu pitati što god hoće, a ostali odgovaraju sad “da” ili “ne” (“Je li to osoba muško?”; “Je li glumac?”; “Pjeva li?”. Itd.). (Pehar; 2001:23)

DJEČJE IGRAČKE

„Posmatrajte i slušajte kako se devici ophode sa lutkama i šta čine devici sa figuricama vojnika i konja, pa ćete videti kako se u devici uobrazilji ogleda stvarnost života koji ga okružuje.“

(Ušinski)

Igra je univerzalna. Ona je prirodna aktivnost djeteta, njegova potreba i želja, osnovna životna manifestacija koju zadovoljava neumornim igranjem. A osnovu de ije igre ini igra ka, koja igri daje ideju i sadržinu. Ako djecu pažljivije posmatramo, uo avamo da se igraju svim što im do e pod ruku. Najpre su to samo njegovi prsti, ru ice, noge, celo telo, zatim lice i ruke osobe koja ga neguje, kao i pokriva , pelene, razne krpice, papir, kesice, kutije, lon i i i naravno igra ke koje sami pravimo ili su industrijski proizvedene. Stoga kažemo da je igra ka u širem smislu re i svaki predmet kojim se dijete igra .(Igra i igra ka,1981:21).

Najšira definicija igra aka obuhvatala bi sva ona sredstva kojima se dijete služi u igri. To zna i da je igra ka materijalni element igre koji svojim osobinama bitno uti e na njen tok I sadržaje. Ono je nužni pratilac igre, ak i kada u njoj nije prisutna, budu i da egzistira u dje ijem sje anju, mašti i predstavama. (Pehar, 2001:21).

Dijete igra ku personifikuje, miluje je, s njom razgovara, brine se o njoj i snažno se za nju vezuje. U isti mah igra ka je i vaspitno sredstvo koje podsti e dete da opaža, da razvije razli ite veštine, da razmišlja i kombinuje, podsti e ga na istrajnost i saradnju.

Smisao igra aka se zasniva u zadovoljavanju dje ijih potreba na afektivnom (emocionalno-socijalnom) planu i obezbe ivanju neposrednih iskustava sa objektima koji ine stvarnost ili je predstavljaju u stilizovanom vidu. Dijete preko njih dolazi u dodir sa stvarima s kojima ina e ne može da rukuje u svijetu odraslih ljudi, i uspeva da mu se , na izvjestan na in , približi , za što je veoma motivirano. U tome leži funkcionalna vrijednost igra ke, koja se ogleda u tome to dijete može na njoj ili uz pomo nje da u ini. Zahvaljuju i rukovanju igra kama djeca postupno otkrivaju osobine stvari i pojava.(Pehar, 2001:21)

Igra ke, osim što su sredstvo igre, igra ke ujedno odre uju i njen sadržaj i esto su partner u toj igri. U strogom smislu rije i, nije svako sredstvo za igranje igra ka. Ukoliko je neka stvar pogodna za primjenu u nekoj igri zna se nazvati igra kom. S druge strane, poznato nam je da se za igru posebno izra uju odgovaraju e igra ke. Ipak antropološki i pedagoški gledano, igra ka ne nastaje u procesu

rada. Ona nastaje u igri i iz igranja. Komad papira za as postaje posteljina u kojoj spava beba. Igra ka ima magi an karakter (Basta i , 1988). Ovaj karakter igra ke vidimo iz primjera da za neku djevoj icu list postaje posteljina, lutka beba, a sama djevoj ica mama. (Slatina;2006:271)

Predmeti sa kojim se dijete igra su igra ke. Za doje e igra ke su zve ke, lutke od gume ili plastike koje se mogu stiskati I kojima se proizvode zvukovi. Te prve igra ke zadovoljavaju djetetovu potrebu za doživljajem razli itih osjeta- slušnih, vidih, kinesteti kih. Igra ke služe djeci za igranje, ali odrasli mogu na igra kama razviti u djece i veoma korisne osobine. Jedna od zna anih je urednost.

U drugoj se godini svog života dijete po inje igrati društveih igara. Ono se zanima za druge ljude, za njihov glas i pokret. Posebno uživa ako se neko pred njim skriva i pokazuje a pri tome i izgovori neku re . Voli kad se prstima ide po njegovom tijelu. Dijete ove dobi voli da ga odrasli na razli ite na ine nose (kao zeku, kao ribicu, kao bebu...), da ga visoko dižu, prevr u, okre u. Djeca ove dobi imaju u odrasle potpuno povereje i ovakve igre povoljno djeluju na dje iji motori ki razvoj. Ono što je posebno zanimljivo da doje e i dvogodišnje dijete kada se igraju radije se igraju jedno pored drugog nego jedno sa drugim.(Furlan;1988:63)

U tre oj godini djeca se igraju igara preošenja, prevoženja, prevla enja igra aka ili kakvih drugih stvari. Tim igrama dijete ovladava sve ve im prostorom. U tome je veoma važna dje ija mašta I po eci mehanizma projekcije.(Furlan,1988:64) Dijete e, recimo, svoju želju da ima ekakvo vozilo projicirati u aopa ke okrenutu kuhijsku stolicu, pa e je u svojoj mašti pretvoriti u željeno vozilo.

Naj eš a igra ka predškolske djece je lutka. U igrama sa lutkama, mehanizam projekcije dolazi do izražaja. U tim igrama djeca projiciraju svoje vlastite životne situacije, a pri tome se I identificiraju sa svojim lutkama, odnosno lutkama prepuštaju svoju životnu ulogu a sama preuzimaju uloge svojih roditelja. Zato lutke dobijaju imena, s njima se izvode predstave ustajanja, obla enja, hranjenja, previjanja, lije enja, uspavljivanja, ak i kažnjavanja. Igre slutkama pridonose zbog toga socijalizaciji djece. (Furlan, 1988:64)

Igra ima ogromnu ulogu u razvoju i formiranju cjelokupne ličnosti djeteta. Zahtjeve koje igra treba zadovoljiti da bi odgovarala svojoj namjeni i zadacima su higijenskog i pedagoškog karaktera. Pod prvim se podrazumeva da je igra slobodna od svega onog što bi eventualno moglo ugroziti život ili zdravlje djeteta, da se lahko čisti i dezinfikuje. Pedagoški zahtjevi podrazumjevaju da igra odgovara dobnim i individualnim osobinama djeteta. Sama igra treba djetetu postavljati psihološke i fizičke zahtjeve i probleme koje je ono u stanju savladati. Djetetu valja omogućiti da slobodno postupi sa svojim igrama, da se u prostoru za igru osjeća slobodnim. Njegovo dohvatanje i smještanje, zavirivanje i traganje, bacanje i kidanje, rastavljanje i sklapanje, otvaranje i zatvaranje nije znak hirovitosti, objesti, prkosa, ili, pak, destruktivnosti, već dječija prirodna potreba. (Slatina; 2006: 273)

Postoje sredine koje prave stereotipnu razliku između muških i ženskih igara i igraćaka. Tako u nekim sredinama lutka se smatra igrom za dječvce, dok se dječvćima daju tzv. muške igraćeke – alati, vozila, lopte itd. A ima i sredina koje ne prave veliku razliku između muških i ženskih igara i igraćaka. U manjim naselima gdje i dječvce ima malo, mališani se ne razdvajaju, već se sva dječvca igraju istih igara i sa istim igraćakama.

DIJETE I IGRA – VI OBLASTI JEDNE PEDAGOGICE

Profesor Mujo Slatina u knjizi “Od individue do ličnosti” navodi primjer jedne pedagogice kako ona vidi i tumači odnos igre i djeteta

ŠTA JE IGRA?

- Igra je slobodna, spontana aktivnost koja proizilazi iz unutrašnje djetetove potrebe.
- Igra je prerađena stvarnost u skladu s dječvćijim doživljajem.

- Igra je stvarala ka aktivnost, svaki put druk ija, neponovljiva, koja najviše odgovara djetetovoj prirodi, zakonitostima njegova razvoja i omogu uje mu da se razvija i odrasta u jedinstvu i skladu tjelesnog, intelektualnog, socijalnog i emocionalnoga.
- Igra je aktivnost kroz koje se dijete izražava, potvr uje što je snaga koja upu uje na nove aktivnosti, pomo u kojih razvija sve svoje mogu nosti.

ŠTO IGRA ZNA I ZA DIJETE?

Kroz igru dijete u i :

- Predmetni svijete, tj. okolinu (upoznaje, istražuje, rukuje stvarima, neposrijedno proverava)
- Svijet ljudi I njihove odnose (misaono ispituje, uživljava se, zamišlja "kao da..." ,kad bi...").

KROZ IGRU DIJETE RJEŠAVA :

- Najjednostavnije i najlakše sukobe
- Svoje strahove, svoje teško e (u igri je ono vuk, lije nik, mrak... ono plaši druge oko sebe, tjera vuka, tjera mrak, operira lutku-suo ava se, prera uje i pohlako nadvladava strah i nelagod).

KROZ IGRU DIJETE ISKAZUJE:

- Sve ono što mu se u stvarnom životu ne dopušta iskazati (ljuti se na drugu djecu , na odrasle, vi e, iskazuje agresivnost na predmetima..)
- U igri se dijete osloba a napetosti, postaje smireno, opušteno, jer je u igri gotovo sve dopušteno.

KROZ IGRU DIJETE STJEČE SAMOPOUZDANJE:

- Djetetu treba pokazati da se može osloboditi straha i biti što želi
- Gospodari situacije
- Ima onu ulogu koju odrasli imaju u stvarnom životu (dijete je policajac, vojnik, majka, glumac, pilot..)

KAKO RODITELJ MOŽE POMOĆI DJETETU DA SE IGRA?

- OSIGURATI osjećaje prijateljstva, topline, opuštenosti, sigurnosti, iskazivati ljubav (riječima ili pokretom).
- GLEDATI na djetetu kako igra i na najvažniji posao odrasloga.
- DATI potporu, pohvaliti.
- OSIGURATI stalni prostor za igru (veličina je nevažna), nesmetano vrijeme u kojem se dijete može odlučiti kad i po etički igru, što i se igrati, kako i koliko dugo. Ostaviti djetetu da uredi igrajući i prostor - otpusti u tom prostoru neurednost (prema poimanju odraslih) - za dijete je to red.
- OMOGUĆITI djetetu da samo istražuje i igra se njome (savjetovanje - "upali ovdje", "složi tu, ... smeta dijete i govori mu "ti to ne znaš", "ja nisam zadovoljan tobom" - djetetu treba biti dijete nesretnim).
- OMOGUĆITI djetetu da nesmetano, samo, igrajući i se, savladava probleme, bez uplitanja sa stajališta odraslog.
- POMOĆI, ako dijete traži pomoć ali tako da dijete i dalje ostane „gospodar situacije”.

- ODREDITI, DOGOVORITI neko vrijeme za određenu aktivnost s djetetom (dovoljno je nekoliko minuta) - pročitati priču, razgovarati, našaliti se, pogledati zajedno TV – emisiju, prošetati...)

DIJETE – IGRA – IGRA – DIJETE

Kroz igru dijete uči o sebi, svijetu i drugima.

Kroz igru proučava sve svoje doživljaje – lijepe i ružne (na sebi prihvatljiv način).

Kroz igru se izražava.

Kroz igru se priprema za buduće događaje.

Igra je potrebna svakom djetetu i potrebne su različite igračke (i dječjoj igricama i dječacima).

Oni će sami odabrati što im treba.

Igra je ogledalo u kojem se odražava što dijete misli, doživljava, osjeća, želi – sve ono što dijete ne može izraziti riječima izražava kroz igru.

RODITELJ – ODRASLI

Sjetite se kako ste ljuti kada vas netko prekine u poslu. Isto tako je ljuto i dijete, ako mu prekinete igru, **JER ONA JE ZA DIJETE NAJVAŽNIJI POSAO.** (Slatina;2006:272)

ZAKLJUČAK

Igra je kamen temeljac svih svakodnevnih aktivnosti djece. Ona je osnova ljudske aktivnosti u djetinjstvu i izvrsna zabava tokom cijelog života. Kroz igru se razvijamo i fizički i emotivno.

Istovremeno, održavamo inteligenciju i budimo refleksije. Osim toga, kroz igru se djeca zabavljaju i uživaju u društvu svojih vršnjaka. Igra je glavni oblik dječije aktivnosti. I ne samo to. Igra predstavlja cjelokupni način ponašanja predškolskog djeteta. Igra je slobodna i spontana aktivnost djeteta, ne obuhvata dostizanje nekog specifičnog cilja jer je sam proces igre važniji od rezultata.

Obilježava je niz karakteristika: dobrovoljna je, slobodna, vremenski i prostorno neograničena, unutrašnje motivirana, spontana i povezana s pozitivnim emocijama. Igra je pravo uvijekovo samostalno i stvaralačko iskustvo sa okolinom. Njome dijete najprirodnije i najslobodnije zadovoljava svoje potrebe za kretanjem i djelatnošću. Ona je i jedan od prvih načina učenja. Igra ima veliki značaj za cjelokupan razvoj djeteta i njegove ličnosti i zbog toga je ona glavni oblik i sredstvo odgoja.

S obzirom na činjenicu da je igra takva vrsta aktivnosti koja angažira cjelokupnu djetetovu ličnost, nesumnjivo je da je njen utjecaj na dječiji razvoj od neprocjenjive važnosti. Igra se angažirati dijete u cjelini pod uvjetom da zadovolji dječija interesovanja, emocionalne sklonosti, voljne procese, otkriva način ponašanja, simboličke funkcije, motornu i perceptivnu spretnost i već stečena iskustva u igri.

Predškolsko dijete treba pustiti da se igra koliko želi i ne požurivati ga. Dok se dijete igra ne treba ga prekidati nepotrebnim intervencijama, jer mu to narušava koncepciju igre i koncentraciju. Za igru djeteta potrebno je puno strpljenja, naročito u igrama u kojim dijete istražuje, eksperimentira. Ako mu se ponudi gotovo rješenje kojim ne razumije razlog, neće ga moći primijeniti u novim situacijama. Sposobnost samostalne igre osnova je na kojoj dijete gradi samopouzdanje, jača koncentraciju, osjećaj identiteta, snalažljivosti, kreativnosti, pa ga roditelji u tome trebaju poticati i ohrabrivati.

Neizostavno treba spomenuti fizičku aktivnost kao jedan od elemenata igre. Dijete tokom razvoja postepeno mijenja spoljašnju aktivnost od neusmjerenih neodređenih pokreta ka organizovanim preciznim mišićnim pokretima i reakcijama. Istovremeno, ono konstantno istražuje svoje mogućnosti

kroz igru. Dijete u i mnogo brže ako se pri tom zabavlja. Igranje slikovnica, pjevanje pjesmica ili brojalica tokom ranog djetinjstva, podstiče djetetov govorni razvoj i proširuje njegov riječni fond. Kasnije, u igri dijete stiče iskustvo komunikacije, što je preduslov za nove spoznaje i sticanje socijalnih i drugih vještina. Kroz igru možete pomoći djetetu da vidi svjetliju stranu svijeta oko sebe. Većina beba počinje da se smije kada ima oko pet mjeseci. Dvogodišnjaci uživaju u praktičnim igrama s lutkama ili sl., a kasnije dijete počinje da shvata i govorne šale. Igra je izvor radosti. Igra je savršena igra na kojoj dijete može da istražuje i razvija vlastitu maštu i kreativnost. To se posebno odnosi na aktivnosti crtanja, slikanja, igre plastelinom i drugim materijalima koji djetetu pružaju mogućnost stvaralačkog izražavanja. Igra omogućava djetetu da rano razvija pamćenje, posmatranje, produžavanje koncentracije i usmjeravanje pažnje. To se odnosi na različite igre, od slaganja kockica do usvajanja pjesmice. Svaka igra zahtijeva od djeteta određeni intelektualni napor. Podsticanje razvoja samopouzdanja u ranom uzrastu moguće je ostvariti kroz igru, i to na različite načine, npr. oblačenje lutke pomaže djetetu da nauči i kako ono samo može da se obuče.

O retko kojoj psihološkoj pojavi je pisano onoliko koliko o igri. Postoji dosta teorija dječije igre, koji uzimaju u obzir samo jedan element igre, naglasavajući ga i postaju jednostrane teorije. Razvojem društva i promenom društvenih odnosa i načina života igra je ostala sastavni dio života djeteta, mijenjao se samo njen sadržaj i oblici. Po Frojdu period djetinjstva je period stalnih trauma. Djetinjstvo je period igre, jer je to prema njemu period neprekidnih trauma, a igra je jedino sredstvo da se putem ponavljanja savladaju oni teški doživljaji koji sa sobom nose te traume. Za njega je igra terapeutsko sredstvo protiv mogućih neuroza. Pijažer psihicki razvoj i dječiju igru objasnjava izolovano od spoljnjeg sredine, proces gdje se u igri održava struktura misljenja, a sa druge strane, misljenje se formira kroz igru (Vigotski i Elkonjin). Nasuprot Pijažerovom shvatanju igre izgrađena je naučna teorija igre nazvana "kognitivističko društvenom teorijom dječije igre". Filozof Herbart Spenser je razradio teoriju koju je kratko nazvao "teorijom viška energije". E. A. Arkin smatra da ne mora baš igra da predstavlja specifičan oblik dječije aktivnosti za odliv suvišne energije, jer ovu istu ulogu mogao bi da ima i drugi oblik neke aktivnosti koji ima veze sa potrošnjom energije. Teorija nemačkog psihologa Karl Grosa sadrži stav o velikom značenju igre za psihicki razvoj.

Zasluga Grosa je u tome što je postavio problem igre i što je svojom teorijom svrstao u red aktivnosti koje su najvažnije za celokupan razvoj u detinjstvu.

Igre se razlikuju po svom sadržaju, načinu izvođenja i karakteru organizovanja. Igre se dele na: stvaralačke (koje sama deca stvaraju i organizuju) i igre sa pravilima (koje deca učene od drugih (didaktičke igre). U skupinu stvaralačkih igara ubrajaju se konstruktivne igre i igre dramatizacije. U grupu igara sa pravilima ubrajaju se: narodne igre, pokretne igre i didaktičke igre.

Osnovu dečije igre čini igračka, koja igri daje ideju i sadržinu. Igračka u širem smislu reči je svaki predmet kojim se dijete igra. Igre imaju ogromnu ulogu u razvoju i formiranju cjelokupne ličnosti djeteta. Zahtjevi koje igračka treba zadovoljiti da bi odgovarala svojoj namjeni i zadacima su higijenskog i pedagoškog karaktera. Pod prvim se podrazumeva da je igračka slobodna od svega onog što bi eventualno moglo ugroziti život ili zdravlje djeteta, da se lahko čisti i dezinfikuje. Pedagoški zahtjevi podrazumjevaju da igračka odgovara dobnim i individualnim osobinama djeteta. Sama igračka treba djetetu postavljati psihičke i fizičke zahtjeve i probleme koje je ono u stanju savladati.

Značaj igre je mnogostuka jer su oni začetci celog budućeg života. Ona utiče na fizičko, umno, moralno i estetsko vaspitanje djece.

LITERATURA

- Došen-Dobud, A. (1977); Ogoj i obrazovanje u dječijem vrtiću; Pedagoško-književni zbor, Zagreb
- Furlan, I. (1988); Otvjekov psihički razvoj, "Školska knjiga", Zagreb
- Graorac, I. (2010); Metodika predškolskog vaspitanja (prilozi postmodernoj metodici), Leposavi
- Hwang i Nilsson (1995); Razvojna psihologija: od fetusa do odraslog, Natur och Kultur, Stockholm
- Igra i igračke; Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, "Svjetlost", Sarajevo
- Kamenov, E. (1997); Interkulturalno vaspitanje kroz igru, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd

- Pehar, L., (2001); Radni material iz predškolske pedagogije
- Slatina, M., (2006); Od individue do li nosti-uvodjenje u teoriju konfluentnog obrazovanja, "Dom štampe", Zenica
- www.fasper.bg.ac.rs/nastavnici/.../V.../V%20predavanje%202.ppt
- http://pspasojevic.blogspot.com/2010/11/blog-post_16.html
- <http://www.scribd.com/doc/82170347/220/Oblici-igre>

FAHRETA FIJULJANIN

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

fahreta.f@uninp.edu.rs

UDK: 821.111(73).09-31

ADNAN HASANOVI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

adnan.hasanovic@uninp.edu.rs

ALDIN RASTI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

aldin.r@uninp.edu.rs

**22 MILJE DO NADE: ALEKSIJEV PRIKAZ ŽIVOTA U REZERVATU I VAN
NJEGA**

**22 MILES TO HOPE: ALEXIE'S IMAGE OF LIFE IN AND OUT OF
RESERVATION**

Apstrakt - *Koncept i struktura romana Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na odre eno vrijeme (The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian) uveliko podsje a na osnovnu podjelu životnog bitisanja na dobro i zlo, na bijelo i crno, stvaraju i tako osje aj podijeljenosti i na geografskom planu. Aleksi iscertava mape služe i se hronološkim pristupom odre enim doga ajima nižu i ih od loših prema dobrima, od negativnih prema pozitivnima. Kroz likove koje stvara u razli itim društvima, Aleksi govori o zajednici, identitetu i narodu i bavi se temama rasizma, siromaštva i potrebom o uvanja tradicije ugroženog naroda u cilju li nog i kolektivnog progressa.*

Klju ne re i –*Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na odre eno vrijeme, Šerman Aleksi, savremena književnost starosjedilaca Sjeverne Amerike, geografska podjela, identitet*

Abstract - *The concept and structure of the novel The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian greatly echoes the basic division of life-existence of good and evil, of white and black, thus framing a feeling of geographical division also. Alexie draws the maps using chronological access to certain events by sequencing them from bad to good, from the negative to the positive. Through the characters he has created in different environments, Alexie portrays a community, identity and people and deals with issues of racism, poverty and the need to preserve the tradition of the oppressed people for the purpose of personal and collective progress.*

Key words – *The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian, Sherman Alexie, contemporary native American literature, geographical division, identity*

UVOD

Svoj djelimično autobiografski roman, Apsolutno istinit dnevnik Indijanca na određeno vrijeme (The Absolutely True Diary of a Part-Time Indian), Aleksi počinje priča o etnaestogodišnjaku koji, kao i sam Aleksi, odrasta u Spokan rezervatu. Arnold Spirit Džunior (Arnold Spirit Junior), je umjetnik ka duša koja često crtanjem pribjegava svom svijetu zbog teška biva i ismijavan. Kroz svoje likove, u svim svojim djelima, Aleksi govori o potrazi za identitetom i bavi se temama rasizma, siromaštva i potrebom očuvanja tradicije ugroženog naroda.

Cijeli roman, hronološki i geografski gledano, možemo podijeliti u dva dijela. Prvi dio zauzima život u rezervatu, Velpinitu (Wellpinit), dok se radnja drugog dijela odvija u gradu Rirdanu (Reardan) koji su udaljeni jedan od drugog svega 22 milje, one 22 milje koje predstavljaju okosnicu Arnoldovog života. Ova dva različita grada – u jednom je osiromašeni indijanski rezervat a u drugom bogata zajednica bijelaca, – će postati najvažnija polazna tačka sa koje će krenuti traganje za identitetom naratora i protagoniste Arnolda Spirita Džuniora.

VELPINITSKI REZERVAT, MJESTO BEZNAJNE

Indijanski rezervat u Velpinitu je dom glavnom protagonisti Arnoldu Džunioru koji većina samom počinje priča o sebi, svojim roditeljima i porodici. Jaku i neraskidivu međuplemensku i porodičnu vezu Aleksi predstavlja kroz ime glavnog lika kojeg prijatelji nazivaju Džunior, a ne po njegovom

imenu Arnold. Ova pojava je karakteristična samo za Arnoldov boravak u rezervatu a kasnije se, premeštanjem radnje u grad Rirdan, situacija u potpunosti mijenja. Arnold je zbog svoje urođene anomalije – kako on to naziva „rodio sam se sa vodom u mozgu“, tj. imao je previše cerebralne tečnosti – esto bio ismijavan i zlostavljan od strane njegovih vršnjaka u školi.

Svako u rezu mi oko dvaput na dan kaže da sam retardiran. Kažu mi da sam retardiran kad mi izvlače ga i iz pantalone, ili kad mi guraju glavu u šolju, ili me jednostavno lupaju po glavi.¹

Na početku romana se rezervat prikazuje kao mjesto stagnacije ljudske misli i svaki pokušaj uspjeha, svaka ljudska različitost u njemu je osuđivana, ismijavana i podvrgnuta ruglu. Arnold je odbačen iz društva i kao takav se povlači u sebe – svoje utočište i tamo stvara umjetnost. Ta umjetnost se ostvaruje, ne kroz riječi jer

‘...su riječi previše nepredvidljive.
Crtam jer su riječi previše ograničene.

Ako govorite i pišete na engleskom ili španskom, ili kineskom, ili bilo kojem drugom jeziku, samo mali procenat svjetskog stanovništva shvatiće šta želite reći.²

Arnold je karikaturista, stvara satirične, nekada deformisane i nakazne, likove i na taj način želi doprijeti do svakog člana svoga društva, govorio taj engleski ili španski jezik, bio on bijelac ili Indijanac.

I tako ja crtam jer želim komunicirati sa svijetom. I želim da svijet

¹“Everybody on the rez calls me a retard about twice a day. They call me retard when they are pantsing me or stuffing my head in the toilet or just smacking me upside the head.” Sherman Alexies, *The Absolutely True Diary of a Half-Time Indian*, New York: Hachette, 2007, p. 4.

²“I draw because words are too unpredictable.

I draw because words are too limited.

If you speak and write in English, or Spanish, or Chinese, or any other language, then only a certain percentage of human beings will get your meaning.” *Ibid.*, p.5

obradi pažnju na mene. Osje am se važno kad u ruci imam olovku. Osje am se kao da bih mogao biti slavan kad odrastem. Umjetnik. Možda slavni umjetnik. Možda bogati umjetnik...Zato crtam, jer mi se ini da bi mi to mogla biti jedina prilika da pobjegnem iz rezervata.³

Aleksi umjetnost predstavlja kao jedini na in izbavljenja iz rezervata, kao jedini na in progresa i uspjeha pojedinca. Na sli an na in, umjetnost kao vid prezervacije i preživljavanja individualnosti predstavlja i Virdžinija Vulf (Virginia Woolf) u svom djelu *Ka svetioniku (To the Lighthouse)* u kojem je slika g e Remzi, i slikanje uopšte, jedino što opstaje i što svjedo i o prolaznosti vremena. Arnold crta jer se osje a mo nim sve dok ima olovku u ruci ali onog trenutka kada iza e iz svoje sobe, svog uto išta, njegova mo gubi na zna aju. Oba pisca, i Aleksi i Vulf, umjetnost doživljavaju kao sredstvo kojim žele posti i odre ene ciljeve. Aleksi želi mo , bijeg iz stagnacije, a Vulf umjetnost koristi za dostizanje vje nosti.

Bijeg iz rezervata za Arnolda zna i bijeg iz loših uslova, iz siromaštva kojim rezervat odiše u grad mogu nosti, grad gdje se “svi snovi ostvaruju”. Me utim, taj bijeg tako e ozna ava i napuštanje svoje domovine, roditelja i prijatelja, bijeg od sebe kao starosjedioca i odlazak u nepoznato.

U ovom dijelu se prepli u teme siromaštva i alkoholizma kao i samouništenja. Starosjedioci, iako nemaju sredstava za osnovno preživljavanje, opijaju se i usled preteranog pijanstva i stradaju. Arnold kaže da

“te siromaštvo ne oja ava niti te u i o istrajnosti.

Ne, siromaštvo te samo u i kako da budeš siromašan.”⁴

³ “So I draw because I want to talk to the world. And I want the world to pay attention to me.

I feel important with a pen in my hand. I feel like I might grow up to be somebody important. An artist.Maybe a famous artist. Maybe a rich artist...So I draw because I feel like it might be my only real chance to escape the reservation.”*Ibid.*, p.6.

⁴“Poverty,” he writes, “doesn't give you strength or teach you lessons about perseverance. No, poverty only teaches you how to be poor” (2.54). Sherman Alexies, *The Absolutely True Diary of a Half-Time Indian*, New York: Hachette, 2007, p. 5.

Kukavi luk u suočavanju starosjedilaca siromaštvom nametnutim od strane države, te njihov bijeg od realnosti (njegova sestra esto bježi u podrum) i odavanje alkoholu (roditelji) ljuti Arnolda i pokazuje njegovu odlučnost u tome da napusti rezervat.

Osim siromaštva, kao i u njegovim ostalim djelima, Aleksi ukazuje na problem alkoholizma na rezervatu. Međutim, sada taj problem poprima daleko veće razmjere jer uzrokuje i smrt i druge vrste stradanja starosjedilaca. Arnold je tinejdžer koji je bio svjedok mnogim stradanjima na rezervatu (njegova baka i sestra su poginule u nesrećama uzrokovanim alkoholom, a otac njegovog prijatelja takođe je stradao u tužnoj i oko poslednje kapi alkohola). Štaviše, kada govori o svojim roditeljima, on crta njihove karikature, kao što vidimo u ilustraciji koja prikazuje oca i majku sa svojim 'ostvarenim snovima' – oca kao uspješnog saksofonistu a majku kao učiteljicu godine.

Iako dominiraju slike beznađa u rezervatu, Aleksi ukazuje na važnost i značaj snova i želja u životu svakog čovjeka. Takođe i upornost glavnog lika uspijeti da prekine nametnuti koncept bezizlaznosti. Ono što je podstaklo Arnolda jesu snovi koji su oduvijek bili glavni pokretači starosjedilaca u stvaralaštvu. Najgora vremena po Indijance su postala, kako Arnold tvrdi, onda kada su zaboravili da sanjaju i da se nadaju dok su najbolja vremena za bijelce nastupila kada su se nadali jer upravo nada im je sve ostvarljivim.

'Gdje je nalazi nada' upitao sam. 'Ko je ima'?

'Sine', rekao je gospodin P. 'Što se budeš dalje i dalje udaljavao od ovog tužnog, najtužnijeg rezervata, sve ćeš više i više nailaziti na nadu.'⁵

Koncept bezizlaznosti indijanskog čovjeka u rezervatu im je zatvorenim za prihvatanje novih ideja i upuštanja u nepoznato. To beskonačno kruženje ga ne pušta van granica a to vodi potpunom

⁵"Where is hope?" I asked. "Who has hope?"

"Son," Mr. P said. "You're going to find more and more hope the farther and farther you walk away from this sad, sad, sad reservation."
Ibid., p.43.

istrijebljenju indijanskog glasa jer se starosjedilac zatvara u svoju zajednicu, u pleme, u rezervat i u sebe.

Taj starosjedilac ki glas ne izlazi van okvira uobičajenosti i ustajalosti i počinje vremenom bivati sve tiši dok potpuno ne izbljedi. Zatvaranjem životnog kruga, društvo putem obrazovnog sistema, zbog kojeg Arnold i buntovno prigovara kada ga je profesor udžbenikom na kojem je ispisano ime njegove majke, nastoji izbrisati starosjedioce iz svih socijalnih događaja i referenci. Udžbenik predstavlja glas bunta protiv ignorisanja prava starosjedilaca, ali i glas svjesnosti stanja samih starosjedilaca. Udžbenik koji pogađa nastavnika stvara upečatljivu impresiju ljutnje i bijesa protiv bijelaca koji vode državu koja dozvoljava, a mnogi bi rekli i podstiče, jadro i očajno stanje u školskom ali u svim ostalim sistemima i djelatnostima.

Nastavnik bijelac, gospodin P., ambasador bijelaca na rezervatu, ne krije svoju misionarsku ulogu u namjerama da se putem školovanja mladih starosjedilaca, pronikne u srž tradicionalnih vjerovanja i baš tu započne moderno 'ubijanje' svega što je starosjedilac ko. Aleksi ovdje imenicu 'ubijanje' koristi i metaforički i bukvalno, i formalno i suštinski.

Kada sam prvi put počeo da predajem ovdje, prvo smo započeli sa mangupima, znaš? Prvo smo njih prebijali. Tako su nas naučili ili da vas učimo. Trebalo je da ubijemo Indijanca da bi spasili dijete.'

'Ubijali ste Indijance?'

'Ne, to se samo tako kaže. Nisam ja bukvalno ubijao Indijance. Naš cilj je bio da vas nateramo da odreknete Indijanca u vama, vaših pesama, priča, jezika i plesa. Mi nismo pokušavali da ubijemo indijanski narod. Pokušavali smo da ubijemo indijansku kulturu.'

⁶"When I first started teaching here, that's what we did to the rowdy ones, you know? We beat them. That's how we were taught to teach you. We were supposed to kill the Indian to save the child."

"You killed Indians?"

"No, no, it's just a saying. I didn't literally kill Indians. We were supposed to make you give up being Indian. Your songs and stories and language and dancing. Everything. We weren't trying to kill Indian people. We were trying to kill Indian culture." *Ibid.*, p.35.

CIVILIZOVANJE DIVLJAKA OD VELPINITA DO RIRDANA

Kada je u pitanju obrazovanje starosjedilaca i uopšteno cijeli obrazovni system na rezervatu, zanimljivo je pomenuti događaj iz 19. vijeka. Ne tako davne 1887. godine, federalna vlada je pokušala da "amerikanizuje" starosjedioce Amerike, i to upravo kroz obrazovne starosjedilačke omladine. Već do kraja 1900. godine, na hiljade starosjedilaca Amerike su išli u više od 150 internatskih škola širom SAD-a. U Pensilvaniji, mjestu Carlisle Baraks (Carlisle Barracks), otvorena je škola koja je bila model po kojem su otvarane i ostale škole. Škola je pružala stručnu i zanatsku obuku koja je imala za cilj da zaborave svoju plemensku kulturu. Insistirali su na tome da zaborave svoja indijanska imena, zabranili su im da govore svojim maternjim jezikom i naredili da svi skrate svoje kose. Naravno, takve škole su nailazile na oštru reakciju starosjedilaca. Međutim, neki starosjedioci su pozitivno odgovorili na takav sistem školovanja pa su pristali na podijeljeni starosjedilački identitet između plemena i bijelačke kulture koja bi nadmašivala plemenske granice.

Osnivač škole Carlisle, kapetan Richard H. Pratt (Richard H. Pratt) u Konvenciji iz 1892. je opisao tendencije američke vlade:

„Jedan dobar general je jednom rekao da je jedino dobar Indijanac mrtav Indijanac. U nekom smislu ja se slažem sa tim, ali na način da sve ono što je indijansko među Indijancima treba biti uništeno.

Ubij Indijanca u ovomjeku i spasi onaj u sljedećem.”⁷

Pratove brutalne metode "civilizovanja" "divljaka" se i danas ostvaruju ali su poprimile drugi, savremeniji oblik, pa tako Aleksandar uvodi lika kojeg tumači i nastavnik koji je poslat da podučava indijansku djecu, poslat je s ciljem uništavanja njihove kulture kroz pjesme, priče i jezik. Kulturno naslijeđe jednog naroda predstavlja egzistenciju tog naroda jer bez kulture ne možemo utvrditi ni

⁷“A great general has said that the only good Indian is a dead one. In a sense, I agree with the sentiment, but only in this: that all the Indian there is in the race should be dead. Kill the Indian in him, and save the man.” <http://socrates.bmcc.cuny.edu/bfriedheim/pratt.htm>

postojanje naroda. Polaze i od okvirnih odredjenja kulture i jezika, možemo slobodno reći da nema kulture bez jezika, a jezika bez društvenog sadržaja. Uništavanjem jezika jednog naroda, uništava se cijeli narod bez primene fizičke sile na što je i nastavnik mislio kada je rekao "nisam ja bukvalno ubijao Indijance".

Siromašni rezervat u bogatoj zemlji kao što je Amerika, nerazvijeni sistem školovanja, opijanje starosjedilaca što uzrokuje sve više i više stradanja i smrti, vode planskom duhovnom i fizičkom uništenju i istrijebljenju starosjedilaca. Dvadesetprvo stoljeće sa sobom ne nosi više stare, dobro poznate metode ratovanja i osvajanja zemalja, već podmukli način oduzimanja od Indijanca ono što on jeste, oduzimanja od njega njegove "indijanskosti" i njegove urođene različitosti.

Aleksi rezervat opisuje kao statično mjesto, izvor stagnacije i potpuno nestajanja indijanske rase, ali on takođe i pominje ljepotu prirode u Velpinitu i kaže da je "rezervat prelijepo mjesto" sa hiljadama borova razasutih svugdje, a neki od njih su "stariji čak i od same Amerike".⁸ Osim prirodnih ljepota, u rezervatu se osjećaju vrsta veza i bliskost između svih članova plemenskih zajednica.

...i znaš oca svakog djeteta, njegovu majku, baku i djeda, psa, mačku pa čak i broj cipela. Mislim, da.

Indijanci su upropašteni, ali mi zaista poznajemo jedni druge.⁹

Aleksi koristi prvo pripovjedno lice i tako omogućava čitaocu da se saosjeća sa Arnoldovim trijumfima i duhovnim padovima. Ovim je takođe uslovljena direktna i živa karakterizacija kroz dijaloge i karikature kojima Džunior takođe pristupa ironično. Ustvari, njegove karikature determinišu njegovo odrastanje. Čitalac razumije da Arnold postaje izgnanik iz svog mjesta koji ne govori puno o svojim osjećanjima.

⁸ "the reservation is beautiful" (30.1), with millions of pine trees everywhere, some of them "older than the United States" *Ibid.*, p.219.

⁹ "you know every kid's father, mother, grand parents, dog, cat, and shoe size. I mean, yes, Indians are screwed up, but we're really close to each other" *Ibid.*, p.153.

Cijeli roman prati intelektualno odrastanje protagonistice i razvoj svijesti jednog dječaka koji odstupa od šablona i koji prekida ustaljeni krug oko njega. Sazrijevanje Aleksijevog umjetnika se može porediti sa Džojsovim (Joyce) umjetnikom u mladosti koji kroz roman sazrijeva i odvajajući se od uobičajenosti. Momenat kada Arnold iscrtava svoju karikaturu slika i sceni kada Stiven Dedalus pronalazi svoje mjesto u svijetu, idući od najveće prema najmanjoj jedinici kosmosa, uvijek, Stiven Dedalus lično.

Stephen Dedalus
Class of Elements
Clongowes Wood College
Sallins
County Kildare
Ireland
Europe
The World
The Universe

Džunior tako je prikazuje sebe kroz tipičnu i satiričnu karikaturu prikazujući i generalizovanu sliku Indijanca – smiješne narode, glavu veću nego uobičajenu i nezgrapnan hod.

GRAD RIRDAN, GRAD NADE I PROGRESA

Grad Rirdan je nosilac glavne radnje cijelog romana i predstavlja Arnoldov iskorak iz svijeta mašte u svijet realnosti i nade. Rirdan je novo mjesto za Arnolda i predstavlja po etape njegovog intelektualnog sazrijevanja.

Nisam imao pojma da je Džunior čuveno ime. To je uobičajeno ime na mom rezervatu, na bilo kom rezervatu.¹⁰

¹⁰ "I had no idea that Junior was a weird name. It's a common name on my rez, on any rez." *Ibid.*, p. 60.

Za razliku od rezervata u Velpinitu, u kojem su ga zvali "Džunior", protagonistu sada nazivaju imenom
Arnolda.

Postajao sam sve manji i manji kada je uitelj uzeo dnevnik i prozvao mog imena ime.

'Arnold Spirit', rekao je uitelj.

Ne, uzviknuo je to.

Bio je toliko velik i krupan da je njegov šapat verovatno bio vrisak.

'Tu sam', rekao sam što je tiše moguće. Moj šapat je bio samo šapat.

'Glasnije,' rekao je uitelj.

'Tu sam,' rekoh.

'Zovem se g. Grant,' rekao je.

'Ja sam g. Grant,' rekao je.

'Tu sam, g. Grant.'¹¹

Vješto pitanje koje mu je Arnolda jeste pitanje *imena*, šta je zapravo ime u imenu ili ime imena. Tek nakon osmog odeljka se pojavljuje puno ime protagoniste, Arnold Spirit Džunior. Postavlja se pitanje zašto je Aleksije rekao toliko dugo da nas upozna sa punim imenom glavnog lika. Možda zato što tek nakon napuštanja rezervata, Arnold sazrijeva u potpunost koja objašnjava njegovo puno ime.

'Moje ime je Džunior,' rekoh. 'I moje ime je Arnold. Džunior i Arnold. Oboje.' Osjećao sam kao da su dvije različite osobe u mom tijelu.¹²

Imena su znakovi određene stvari i oni je u užem smislu i bliže određuju. Kada su u pitanju imena ljudi, ona su povezana sa onim ko ih nosi i pomažu u određivanju identiteta. To što Džunior ima dva

¹¹"And then I felt smaller because the teacher was taking roll and he called out my *name* name.

"Arnold Spirit," the teacher said.

No, he yelled it.

He was so big and muscular that his whisper was probably a scream.

"Here," I said as quietly as possible. My whisper was only a whisper.

"Speak up," the teacher said.

"Here," I said.

"My name is Mr. Grant," he said.

"I'm here, Mr. Grant." *Ibid.*, p.60.

¹²"My name is Junior," I said. "And my name is Arnold. It's Junior and Arnold. I'm both." I felt like two different people inside of one body.' *Ibid.*, p.60-1.

imena označava da ima i dva svijeta, a sve je to njemu, kao tinejdžeru, tužno i nepoznato. Štaviše, iako ga zovu i "jabukom" aludiraju i na dvobojnost jabuke, unutrašnju bijelu i vanjsku, crvenu što se opet dovodi u vezu i sa njihovom bojom kože. Arnold je za prijatelje sa rezervata jabuka, vani je Indijanac, a unutra bijelac.

Ljudi kod kuće...mnogo njih me je nazivalo jabukom...
to je zato jer misle da sam vani crven a unutra bijel.¹³

Me uplemenske i rodbinske veze više nisu prisutne i osjećaj se određena distanca među likovima u ovom dijelu romana. Rirdan predstavlja "zemlju tuđa" i zbog toga se Arnold nalazi na životnoj raskrsnici i svoja osjećanja prenosi na papir. Na jednoj strani je dobro poznat rezervat bogat raznovrsnom prirodom, životinjama a prije svega to je njegov dom, a na drugoj strani nada, snovi i nešto sasvim nepoznato što se treba otkriti. To je nepoznat svijet pun šansi za mladog umjetnika poput Arnolda, koji, za razliku od škole u rezervatu, ima savremeno opremljene laboratorije, terena i teren za košarku.

Prvog dana u školi Arnold je uplašen jer je jedini starosjedilac u školi, izuzimajući i školsku maskotu. Aleksijeva ironija je vrlo napadna kada govori o sebi kao o "jedinom Indijancu pored maskote škole" jer naglašava naseljenost isključivo bijelom populacijom nedaleko od rezervata. Dvije sredine koje su udaljene samo 22 milje, a koje su neuporedivo različite i one da Arnold gleda na bijelce kao na "prelijepu, pametnu i epsku" i one koji su ispunjeni "nadom".¹⁴

Zurili su u mene, malog Indijanca sa crnim oči i natečenim nosom, mojim poklonom za sretan put od Raudija. Ta bijela djeca nisu mogla vjerovati svojim očima. Buljili su u mene kao da sam bio Veliko Stopalo

¹³"The people at home . . . a lot of them call me an apple . . . because they think I'm red on the outside and white on the inside." *Ibid.*, p.131-2.

¹⁴"beautiful and smart and epic" and filled to the brim with "hope" *Ibid.*, p.50.

ili vanzemaljac. Šta sam ja radio u Rirdanu, u gradu iji je maskota bio Indijanac, postaju i time jedini drugi Indijanac u gradu?¹⁵

Tog dana Arnold nije bio samo posmatran od strane bijelaca, ve i od strane samog sebe. Shvata da on prestaje da bude udak kao na rezervatu ali po inje da bude stran i tu , upore uju i sebe sa Velikim Stopalom ili vanzemaljcem. Arnold sebe vidi kroz njih ali i kroz sebe a taj fenomen najbolje opisuje pisac W.E.B. Du Bois (W.E.B. Du Bois) u knjizi *Duše crnog naroda (The Souls of Black Folk)*:

To je svojevrsna senzacija, ova dvostruka svijest, osje aj da stalno sebe posmatrate kroz o i drugih ljudi, vaganje svoje duše prema mjerilima svijeta koji na tebe gleda prezrivo i sažaljivo. Tada se osje a dvojakost – Amerikanac, Crnac; dvije duše, dvije misli, dvije nepomirljive težnje, dva zara ena ideala u jednom crnom tijelu ija se neumorna snaga sama uva da ne bila rastrgnuta.¹⁶

Na taj na in, stereotipi o mitskim pri ama bivaju zamijenjeni, pa umjesto da bijelci, kao što smo i navikli, zamišljaju starosjedioce kao mitska stvorenja, to, ustvari, ine starosjedioce. Opisom Rirdana Aleksi signalira savršeni svijet, aludira nasliku raja u kome je sve apsolutno istan ano do najmanjih detalja, samo da bi od te savršene slike napravio zaokret prema prema samosažaljivanju i samoponižavanju.

Rirdan je potpuno razli it od rezervata. Razli it je i od moje porodice. Razli it je i od mene. Ja ne zaslužujem da budem ovdje. Znao sam to; i sva ova djeca su to znala. Indijanci to ne zaslužuju.¹⁷

¹⁵“They stared at me, the Indian boy with the black eye and swollen nose, my going-away gifts from Rowdy. Those white kids couldn't believe their eyes. They stared at me like I was Bigfoot or a UFO. What was I doing at Reardan, whose mascot was an Indian, thereby making me the only other Indian in town?” *Ibid.*, p.56.

¹⁶ ‘It is a peculiar sensation, this double-consciousness, this sense of always looking at one’s self through the eyes of others, of measuring one’s soul by the tape of a world that looks on in amused contempt and pity. One ever feels his two-ness,—an American, a Negro; two souls, two thoughts, two unreconciled strivings; two warring ideals in one dark body, whose dogged strength alone keeps it from being torn asunder.’ Du Bois, W. E. B. *The Souls of Black Folk*. New York, Avenel, NJ: Gramercy Books; 1994.p.6.

¹⁷ ‘Reardan was the opposite of the rez. It was the opposite of my family. It was the opposite of me. I didn’t deserve to be there. I knew it; all of those kids knew it. Indians don’t deserve shit.’ Sherman Alexies, *The Absolutely True Diary of a Half-Time Indian*, New York: Hachette, 2007, p.56.

Na putu ka Rirdanu, u Arnoldu se prožimaju strah i nada, a osje aj pripadanja i otrgnutosti se intezivira.

Probudio sam se na rezervatu kao Indijanac, i negdje na putu prema Rirdanu postajao sam sve manje i manje Indijanac. Kad sam jednom stigao u Rirdan, postajao sam sve manje i manje i manje i manje Indijanac.¹⁸

Ako su na rezervatu Džuniora smatrali izdajnikom, u Rirdanu ga smatraju inferiornim. Njegovo iskustvo podsje a na iskustvo migranta koji je prošao cijeli svijet, njegov osje aj nepripadanja nijednoj kulturi, sa jedne, a istovremeno pripadanje obema kulturama, sa druge strane, o igledno je proizišao iz njegovog doživljavanja sebe kao individue..On se bori da prona e svoj individualni identitet u okvirima kulturnog identiteta.

Bio sam polu-Indijanac na jednom mjestu i polubijelac na drugom. To je kao da ste Indijanac po dužnosti, ali samo na odre eno vrijeme.¹⁹

U potrazi za samoidentifikacijom i razumijevanjem identiteta koje postaje sve konfuznije onog trenutka kada stiže u “bijeli svijet”, Arnold sre e puno ljudi koji mu pomažu i koji imaju ulogu vapita a na putu razumijevanja i suo avanja sa svojim osje anjima.

‘Ti to možeš!’... Jel shvataš koliko je sjajno uti to od odrasle osobe? Znaš li šta zna i kada to uješ od bilo koga? To je jedna od najprostijih re enica, samo tri rije i, ali to su tri najvrijednije rije i koje se mogu izgovoriti.²⁰

¹⁸ I woke up on the reservation as an Indian, and somewhere on the road to Reardan, I became something less than Indian. And once I arrived at Reardan, I became something less than less than less than Indian.’ *Ibid.*, p.83.

¹⁹ ‘I was half Indian in one place and half white in the other. It was like being Indian was my job, but it was only a part-time job.’ *Ibid.*, p.118.

²⁰ “You can do it.” . . . Do you understand about amazing it is to hear that from an adult? Do you know how amazing it is to hear that from anybody? It’s one of the simplest sentences in the world, just four words, but they’re the four hugest words in the world when they’re put together.’ *Ibid.*, p.189.

Sve u čemu se nije ostvario na rezervatu, Arnold je uspio u Rirdanu. Osim što je našao dobrog prijatelja, postao je član košarkaškog kluba. Košarka postaje jednim od bitnih segmenata njegove asimilacije novom načinu života. Ona je veza između Arnoldovog starog i novog svijeta.

Svi smo satima plakali u svlačionici. I trener je. Mislim da je to jedini trenutak kada ljudi i dječaci mogu da plaču a da ne dobiju batine.²¹

Prva odigrana utakmica ilustruje gostoprimstvo Džuniorovih prijatelja na rezervatu dok druga pokazuje novostena prijateljstva, povjerenje i nadu. Jedna od najemotivnijih scena jeste upravo kada Arnoldov tim pobjeđuje ali on ne osjeća slast pobjede. Ova slika više od svih drugih naglašava da će Arnold uvijek biti rastrgnut između dva svijeta, svog starosjedilačkog i njihovog, bijelog.

Nismo prišli. Nismo imali potrebe za tim. Bili smo isti.²²

Kada govorimo o razlikama između Velpinita i Rirdana, bitno je napomenuti socioobrazovni faktor koji je itekako uticao na likovnost glavnog lika. Arnold shvata vrijednost obrazovanja, škole, učenja i znanja ali to se dešava još na rezervatu zbog čega je i smatran drugačijim od ostalih. Međutim, njegovo prijateljstvo sa Gordijem u njemu razvija i ljubav prema znanju i knjigama. Udžbenik koji je bio pokretač bunta u njemu na rezervatu, opet otvara nove mogućnosti i pruža mu vidike u sasvim novom svijetu.

U Velpinitu sam bio nakaza jer sam volio knjige. U Rirdanu sam sretna nakaza.²³

I uprkos tome što poseduje dvostruku svijest o sebi a kao posljedicu i dvostruki identitet, Arnold na kraju doživljava svojevrsnu epifaniju i prestaje da se bori sa jednim ili drugim identitetom. On odbija da bude definisan prema svojoj rasi ili etničkoj pripadnosti.

²¹ 'We all cried in the locker room for hours. Coach cried, too. I guess that's the only time that men and boys get to cry and not get punched in the face.' *Ibid.*, p.196.

²² 'We didn't talk. Didn't need to talk. We were basketball twins.' *Ibid.*, p.228.

²³ 'In Wellpinit, I was a freak because I loved books. In Rirdan, I was a joyous freak.' *Ibid.*, p.98.

Umjesto toga, Arnold se miri sa tim da on jednostavno pripada mnogim različitim grupacijama, nekima koje čak nemaju nikakvu vezu sa tim da li je on starosjedilac ili bijelac. Ova nova vrsta identiteta kojeg on usvaja je multiplemenska, tj. on pripada 'samo' milionima plemena.

Shvatio sam da sam ja zasigurno Indijanac iz plemena Spokane.

Pripadao sam tom plemenu.

Ali ja takođe pripadam i plemenu američkih doseljenika.

I plemenu košarkaša. I plemenu knjiških moljaca.

I plemenu karikaturista.

I plemenu hroničnih masturbatora.

I plemenu tinejdžera.

I plemenu gradskih klinaca.

I plemenu stanovnika južnozapadnog Pacifika.

I plemenu zaljubljenika u tortiljačice i salsu.

I plemenu siromašnih.

I plemenu pogrebne pratnje.

I plemenu voljenih sinova.

I plemenu dječaka kome stvarno nedostaju njegovi najbolji prijatelji.

To je bilo veliko saznanje.

I tek tada sam shvatio da je sve biti u redu²⁴.

²⁴I realized that, sure, I was a Spokane Indian.

I belonged to that tribe.

But I also belonged to the tribe of American immigrants.

And to the tribe of basketball players. And to the tribe of bookworms.

And to the tribe of cartoonists.

And to the tribe of chronic masturbators.

And the tribe of teenage boys.

And the tribe of small-town kids.

And the tribe of Pacific Northwesters.

And the tribe of tortilla chips-and-salsa lovers.

And the tribe of poverty.

And the tribe of funeral goers.

And the tribe of beloved sons.

And the tribe of boys who really missed their best friends.

It was a huge realization.

And that's when I knew that I was going to be okay. *Ibid.*, p.217.

ZAKLJUČAK

Martin Luter King Džunior (Martin Luther King Jr.) je jednom prilikom rekao:

Naša nacija je pristala na genocid onda kada ja prihvatila doktrinu po kojoj su starosjedioci Amerike, Indijanci, inferiorna rasa. I prije nego su crnci dospjeli na našu obalu, ožiljak rasne mržnje je već unakazio kolonijalno društvo. Od 16. vijeka pa nadalje, lila se krv u borbama za rasnu superiornost. Mi smo, verovatno, jedina nacija koja je pokušala da nacionalnom politikom istrijebimo crnke. Štaviše, mi smo to tragično iskustvo uzdigli na nivo plemenitog krstaškog rata. I ni danas sebi ne dozvoljavao da se kajemo i da žalimo za ovom sramnom epizodom. I naša književnost, filmovi, drama i folklor, sve to veliča i uzdizuje te sramne događaje. Naša djeca se i dalje podučavaju da poštuju to nasilje koje je "crvenokošce" sa svojom kulturom svrstalo u nekoliko sitnijih grupa u siromašnim rezervatima.²⁵

Na osnovu do sada izloženog rada, možemo zaključiti da Aleksi svojim pripovjedačkim tonom u velikoj mjeri doprinosi rasvjetljavanju istine o starosjedilcima te teži da ukaže na stvorene stereotipe o životu starosjedilaca na rezervatu i u urbanoj sredini. On svojim pismima poredi urbane Indijance, kako on preferira da ih zove, i one koji žive na rezervatima. Aleksi govori o očaju, siromaštvu i alkoholizmu koji oblikuje živote starosjedilaca na rezervatu. Njegove pripovjetke i romani odišu tugom, gorčinom ali isto tako i izaziva poštovanje i saosjećaj prema likovima.

Kroz likove koje stvara, Aleksi govori o zajednici, identitetu i narodu i bavi se temama rasizma, siromaštva i potrebom očuvanja tradicije ugroženog naroda i trudi se da ovim temama kojima se bavi ukaže svom narodu i cilju napredovanja i napretka i kolektivnog progressa. Aleksi svojim pismima

²⁵"Our nation was born in genocide when it embraced the doctrine that the original American, the Indian, was an inferior race. Even before there were large numbers of Negroes on our shore, the scar of racial hatred had already disfigured colonial society. From the sixteenth century forward, blood flowed in battles over racial supremacy. We are perhaps the only nation which tried as a matter of national policy to wipe out its indigenous population. Moreover, we elevated that tragic experience into a noble crusade. Indeed, even today we have not permitted ourselves to reject or feel remorse for this shameful episode. Our literature, our films, our drama, our folklore all exalt it. Our children are still taught to respect the violence which reduced a red-skinned people of an earlier culture into a few fragmented groups herded into impoverished reservations."

Martin Luther King Jr. (<http://www.goodreads.com/quotes/tag/native-american>) pristupljeno 06.01.2013. u 3:37 PM.

doprinosi stvaranju realne i stvarne slike o savremenim starosjediocima. On naglašava “drugost” koja je pripisana starosjediocima kojoj su se i oni sami asimilirali.

LITERATURA

- Alexie, Sherman, *The Absolutely True Diary of a Half-Time Indian*, New York: Hachette, 2007.
- Ballenger, Bruce, *Storytelling methods of memory, Methods of Memory: On Native American Storytelling*. *College English*, Vol.59, No.7, 1997, p. 791
- Berkhofer, Robert K., *The History of the American Indians*, New York: Johnson Reprint Company, 1979.
- Bordewich, M.Fergus, *Killing the White Man’s Indian*, New York: Anchor Books, 1996.
- Carillo, Jo, *Reading in American Indian Law: Recalling the Rhythm of Survival*, Temple University Press, 1998.
- Grassian, Daniel, *Understanding Sherman Alexie*, South Carolina: University of South Carolina Press, 2005.
- Krivokapi Knežević, Marija, *Ogledi iz savremene proze starosjedilaca Sjeverne Amerike*, Nikšić: Filozofski Fakultet, 2012.
- *MacMillan Literature Series, Understanding Literature 1*, New York: Glencoe McGraw-Hill, 1991.
- Salisbury, Ralph, *The Quiet Between Lightning and Thunder*. In S. a. Krupat, *I Tell You Now: Autobiographical Essays by Native American Writers*, University of Nebraska Press. 2005.
- West, Dennis, West, M.Joan, *Sending Cinematic Smoke Signals: An Interview with Sherman Alexie*, *Cineaste* v23, n4 (Fall, 1998):28 (5 pages)

MAHMUT SULJOVI

UDK: 821.163.4.09-31

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

mahmud.s@hotmail.com

KULTURALNO PAMENJE U ROMANU „BEDOVA“

CULTURAL MEMORY IN THE NOVEL "BEDOVA"

Apstrakt - U nastojanju da se dokaže da se tradicija bošnja kog naroda koja je prikazana u romanu "Bedova" bazira na islamskom vjerovjerenju i tradiciji koja je stara više od 14 vijekova, i da je ostala nepromijenjena tokom svih stoljeća, a u najvećem dijelu, upravo onoliko koliko je potrebno da se ne izgubi kontinuitet prepozna, a da se izmjene koje su u pojedinim slučajevima vezanim za obredoslovlja nastale nedovoljno izražene da bi narušile kompoziciju "bošnjačka tradicija / islamska tradicija" – ovo istraživanje je bazirano na knjizi Jana Assmanna "Kulturno pamćenje", knjizi Antuna Hangija "Život i običaji Muslimana", zbirkama vjerodostojnih hadisa (Buharijeva zbirka hadisa, Tirmizijeva zbirka hadisa, Ebu Davudova zbirka hadisa), enciklopediji "Hanefijski fikih" Abdulhamida Mahmuda Tuhmaza, enciklopediji fikihskih propisa „Fikhus-sunne“, kao i na Kur'anu i asnam. Da bi se potkrijepile ove tvrdnje, nastojalo se da se rečenice, sintagme tekstova ovih knjiga nadovezuju jedne na druge i tako dokaže njihova veza i na gorenavedenoj relaciji. A veze je tražena u tri segmenta: rođenje, smrt i bedova.

Cljučne riječi – tradicija, kultura, obredoslovlja, rođenje, smrt, bedova.

Abstract - In an effort to prove that the tradition of the Bosniak people, which is displayed in the novel "Bedova" based on Islamic law and tradition that is more than 14 centuries, and remained unchanged over the centuries, for the most part, just as much as it takes to get someone's continuity, and to recognize the changes that are in some cases related to the obredoslovlja resulting from insufficiently expressed that it would distort the composition of "Bosniak tradition/the Islamic tradition" – this study is based on the books of the area of culture and religion. To sustain these allegations, sought to make sentences, phrases texts these books connected one to the other and thus prove their relationship and on the route. And the connection is required in three segments: birth, death, and bedova.

Key words – tradition, culture, the system of ritual, birth, death, prayer against someone.

UVOD

Kolektivno pamćenje kulture jednog naroda, a koja može biti vezana za tradiciju, religiju, sjećanja na mrtve, mjesta, objekte... ima za cilj da sačuva od zaborava prošlost kojom se može dokazati postojanost jednog naroda, jer jedan narod svoje postojanje vezuje za ono što je ostalo upamćeno i kao takvo postalo njegov neotuđivi dio. Kulturalno pamćenje nema za obavezu da dokazuje svoju istinitost, pa se kao takvo približava mitu i jedina svrha mu je da ispriča povijest o nečemu sa imenom se ljudi susreću u sadašnjosti. Jan Assmann u svojoj knjizi „Kulturalno pamćenje“ (2005) navodi da se u slučaju kulture sjećanja radi o ispunjavanju jedne socijalne obaveze. Ona se odnosi na grupu. Ovdje je riječ o pitanju: šta ne smijemo zaboraviti? Svakoj grupi je svojstveno jedno takvo pitanje, bilo ono manje ili više eksplicitno, manje ili više centralno. Tamo gdje je ono centralno i gdje određuje identitet i samorazumijevanje grupe imamo osnova govoriti o zajednicama pamćenja. Kultura sjećanja pojava najviše, pramda ne isključivo, na oblicima odnošenja prema prošlosti, a da bismo se odnosili prema prošlosti, ona mora kao takva učiti u svijest, a to pretpostavlja dvije stvari: 1) ona ne smije sasvim nestati, moraju postojati svjedočanstva; 2) ta svjedočanstva moraju iskazati neku karakterističnu diferenciju spram onoga danas. Kada govori o smrti kao osnovi na kojoj se gradi kultura sjećanja, Assmann kaže da prvobitna forma, u izvjesnom smislu praiskustvo onog prekida između jučer i danas, u kojem se donosi odluka između nestajanja i čuvanja, jeste smrt. Svako danas neminovno mora postati jučer. Tek sa krajem života, život poprima onu formu prošlosti na kojoj se gradi kultura sjećanja.

Veliki dio romana „Bedova“, kada je riječ o kulturalnom sjećanju, baziran je na sjećanju na mrtve i rituale koji su vezani za njih, kao i na sjećanju na početak života, rađanja, kao i obrede vezane za to. Između to dvoje je život. Kao takav, ovaj roman postaje nosilac kulturalnog sjećanja.

KULTURALNO PAMĆENJE U ROMANU VEZANO ZA SMRT

Rijetko ko otkriva smrt onako mirno i hladnokrvno kao što ju otkriva naši muslimani.

(Hangi, 2010: 345)

“Rano ujutru otišlo je nas nekoliko da iskopamo grob.” (Fehratovi , 2005: 184) „**Uputio sam ih na koju stranu da kopaju.**“ (Fehratovi , 2005: 184) „Strana na koju se okre e kabur jeste ta da je desno rame mejta okrenuto prema kibli.“ (Tuhmaz, 2003: 416) (...) **i da vidiš jada, niko nije uzeo mjeru. To se obi no radi tako što se odsije e motka, naj eš e ljeskovak i njom izmjeri visina umrlog. Ta motka se zove u kilja.**“ (Fehratovi , 2005: 184) Širina kabura iznosi pola njegove dužine. (Tuhmaz, 2003: 415) *Grob je obi no dubok ovjeku do pasa.* (Hangi, 2010: 372)

“Ja sam bio zadužen za gasal.” (Fehratovi , 2005: 184) Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, izjavio je: "Pravovjernik nikada nije ne ist." (Buhari, 2009: 870) U knjizi hanefijskog fikha o propisima gasula navodi da se: „Mrtvac se kupa tako što se sa njega skine odje a u kojoj je umro, ali mu se pokriju stidni dijelovi tijela (avret).“ (Tuhmaz, 2003: 408) *Prije nego e hodža pokojnika okupati, položi ga na tabut, nosila, svu e ga do gola, a onda ga pokrije aršafom do slabina. Hodža i oni koji su kraj njega da mu pomognu, uzmu abdest, a onda uzme hodža abdest mrtvomu i pri tomu moli mjesto njega i u ime njegovo molitve, koje su kod uzimanja abdesta propisane.* (Hangi, 2010: 364) Ummu Atijje, radijallahu anha, prenosi da je Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, kada mu je umrla k i (Zejneba) rekao: „Okupajte je tri ili pet puta, ili ako vidite potrebu i više od toga, vodom i sidrom, a u posljednje stavite kamfor.“ (Buhari, 2009: 871) Kazao je i: “Po nite sa njenom desnom stranom i mjestima koja se peru prilikom uzimanja abdesta.“ (Buhari, 2009: 873) (...) *da mu tijelo bude sasvim isto, jer ako se ovjek pere kada ide ovjeku, kako se ne e prati kada ide Bogu svomu!?* (Hangi, 2010: 364)

Kada je hodža mrtvacu isto oprao, prostre na druga nosila, na tenešir, ist efin, a na efin položi mrtvacu. (Hangi, 2010: 364) U jednom dijelu romana pripovjeda pominje efine, gdje kaže: **“Povrh svega, trebao sam skrojiti efine.”** (Fehratovi , 2005: 185) Poslanik, alejhisselam je rekao: „Omotajte joj ga (oko cijelog tijela)!“ *efin je veliko bijelo platno, dugo i široko, kao tri do etiri aršafa ujedno sašivena, da mogu mrtvo tijelo sasvim umotati.* (Hangi, 2010: 364) Pokrivaje stidnih dijelova mrtvacu i zamotavanje u efine je farzi-kifae (obaveza), a od suneta (pohvalno) je da bude zamotan u tri kefina: jednog od glave do stopala, košulje (kamis) od vrata do stopala, bez rukava i

lifate, kefina koji prelazi preko glave i stopala, kojim se zamotava mrtvac i sveže i gornji i donji kraj – navodi Tuhmaz (2003: 409).

Prije nego e mrtvaca iz avlije ponijeti, stane hodža kraj nosila, a sakupljeni narod iza hodže. (Hangi, 2010: 368) **Zakrenuo sam glavu i naredio da dženaza krene. Stajao sam iza tabuta.**

(Fehratovi , 2005: 186) *Na dnu nosila su daske i na te daske polože pokojnika, jer muslimani ne prave lijesova. Nosila imaju po etiri ru ice, tako da mrtvaca mogu u isto vrijeme etiri ovjeka nositi.* (Hangi, 2010: 365) (...) *prihvate nosila za ru ice, podignu merhuma na ramena i ponesu ga prema groblju. Prvi idu oni koji nose mrtvaca, a kraj njih i iza njih ostali narod.* (Hangi, 2010: 369)

Po islamskim obi ajima ispred meita niko ne smije i i. (Fehratovi , 2005: 186) Lijepo je i i iza dženaze kad se ona prati. Na to ukazuju rije i Ebu Hurejrea: “Ko slijedi dženazu imat e nagradu jednog kirata (nagradu u veli ini brda Uhud).“ (Tuhmaz, 2003: 415) **Ljudi su se mijenjali pokušavaju i da što više ponesu umrlog. Žurilo je da što prije stigne u ku u berzaha.**

(Fehratovi , 2005: 186) Muhammed, alejhisselam, je rekao: “Kada se iznese dženaza i ponesu je ljudi na svojim ramenima, ako mrtva bude dobra osoba, re i e: ‘Požurite sa mnom!’, a ako ne bude, re i e: ‘Teško meni, kuda me to nosite!’ Njen glas uju svi osim ovjeka, a kada bi ga i on uo, pao bi u nesvijest.“ (Buhari, 2009: 908) *Dok mejita nose, redom se mijenjaju, jer je vrlo korisno mrtvaca makar i malo do njegova kabura, groba, ponijeti. Za svaki korak što ovjek mrtvaca do groba ponesu, dobiva on etrdeset sevapa.* (Hangi, 2010: 369)

Pred svakim grobljem leži ove i kamen, isklesan u obliku pa etvorine, dug po prilici kao i ovjek. Taj se kamen zove dženaze-kamen. (Hangi, 2010: 370) **Stavili smo tabut na mejaš. Pozvao sam ljude da se usafe.** (Fehratovi , 2005: 187) "(...) Nas je bilo nekoliko redova." (Buhari, 2009: 910)

Dženaza-namaz je farzi kifae i ako je obavi dio sa ostalih spada odgovornost. Nagradu imaju samo oni koji su obavili molitvu. (Fehratovi , 2005: 187) Muhammed, alejhisselam, je rekao: „Zaista je vaš brat umro, pa ustanite i klanjajte mu dženazu.“ (Buhari, 2009: 849)

Hodža stane i opet kraj nosila i pokojnika i, okrenuvši se prema Mekki, po ne klanjati dženaze-namaz. Sav narod stoji u redovima iza hodže, pa i on s njime zajedno moli. Prije nego e hodža

dženaze-namaz po eti, veli i opet glasno: "Allahu ekber!" – a sav narod iza njega tiho: "Allahu ekber!" u znak da namaz po inje. (Hangi, 2010: 370)

- Imam se stani paralelno sa prsima mrtvaca, jer se u njima nalazi crce, a blizu njegove sredine. U hadisu koji prenosi Semure ibn Džundub stoji: "Klanjao sam dženazu-namaz sa Poslanikom nekoj ženi koja je umrla nakon porođaja, pa je on stao naspram sredine njenog tijela."
- Proučite dovu zahvale poslije prvog tekbira. Dozvoljeno je proučiti i Fatihu umjesto ove dove.
- Proučite i salavate na Allahovog Poslanika poslije drugog tekbira, kao što se učini u namazu na Tešehhudu.
- Proučite dovu za umrlog poslije trećeg tekbira. Najbolje je da se učine one dove koje se prenose od Muhammeda, aalejhisselam. Od Avfa ibn Malika se prenosi da je rekao: "Poslanik je klanjao dženazu, a ja sam zapamtio da je učinio ovu dovu: 'Moj Gospodaru, oprosti i smiluj mi se, pređi preko njegovih loših djela i postavi ga u kaburu, učini mu ga prostranim, speri ga vodom, snijegom i kišom. O čini ga snijegom i kišicom. O čini ga od grijeha kao što se bijela odjeća čini od prljavštine. Zamijeni mu kuću u boljom kućom, rodbinu boljom rodbinom, braćunog druga boljim braćunim drugom. Uvedi ga u Džennet i sačuvaj ga kaburske patnje ili patnje u vatri.'"
- Selam učini se predati poslije četvrtog tekbira bez ikakve dove. Ako klanja izgovori (u prijevodu značenja): "Gospodaru naš, daj nam dobro na ovom svijetu, a i na Ahiretu i sačuvaj nas patnje u vatri!", ni ovo ne učini smetati. Kada predaje selam naglas učini proučiti prvi selam, a tiho drugi. (Tuhmuz, 2003: 411-422)

Sve to rade i govore tiho i mirno i bez najmanjega štopota, da se upravo čuditi moraš. (Hangi, 2010: 371)

Dva muškarca, koja su pokojniku najbliža, dakle sinovi, braćuna, stričevi i tako dalje (Hangi, 2010: 372) prihvataju mejta. Polaze ga na desnu stranu (Fehratovi, 2005: 30) tako da gleda licem

prema Mekki. (Hangi, 2010: 372) „Lijepo je da onaj koji spušta mrtvaca u kabur kaže: Bismillahi ve billahi, ve cala milleti resulillahi (U ime Allaha i sa Njegovim imenom, i kao pripadnik ummeta Muhammeda, alejhisselam).“ (Tuhmuz, 2003: 416) **Istovremeno povla i pokrov** (Fehratovi , 2005: 30) *razvežu mu efin više glave i nogu* (Hangi, 2010: 372).

Reda daske (Fehratovi , 2005: 30) *po am od glave prema nogama, tako da svaka daska jednim krajem bude na dnu groba, a drugim da se prisloni iznad pokojnika, da zemlja na njega ne pada.* (Hangi, 2010: 372)

Kada su mrtvaca pokrili daskama, uzmu lopate da ga zakopaju. (Hangi, 2010: 373) **Pri i, baci nekoliko lopata. Ako ti se ne da, bar grumen, dva.** (Fehratovi , 2005: 30) „Mustehab je (lijepo) da se pospu rukom tri grumena zemlje od strane glave.“ (Tuhmuz, 2003: 417) (...) *jer je i to sevap kod Boga.* (Hangi, 2010: 373)

“Svi su se rasturili, osim njih etverice koji su ponovo kod o eva groba i hodže koji doziva umrlog, daje mu savjete i upute osvijetu u koji je zakora io. To su one najosnovnije upute umrlom, odgovori koje mora dati ispitiva ima na pitanja: **Ko ti je Bog? Ko ti je Pejgamber? Ko ti je vodi ? Šta ti je vjera? ijeg si umeta? ijeg si mileta?**“ (Fehratovi , 2005: 32) *Dok suvaldžije rahmetliji suval ine, stoji hodža na talkinu kod njegova kabura i glasno mu dovikuje što e na prva tri pitanja odgovoriti.* (Hangi, 2010: 374)

To hodža u i. Znaš li šta u i? Ovim redom: 1. ašere 'Lilahi', 2. sura 'Ihlas', 3. Tekbir (dugi), 4. sura 'Felek', 5. Tekbir, 6. sura 'Nas', 7. Tekbir, 8. Fatiha, 9. ašere 'Elif lam mim'.“ (Fehratovi , 2005: 30) *Stat e se pored kabura poslije ukopa i tražiti oprosta za umrloga od Allaha i u it e se za njega dove. Od Osmana, radijallahu anhu, se prenosi da je rekao: "Poslanik, alejhisselam, je, kada bi završio ukop mrtvaca, stao pored njegovog kabura i rekao: 'Tražite oprosta za svoga brata, i molite Allaha za njega da ga u vrsti, jer je on sada na ispitu.'“* (Tuhmaz, 2003: 426)

Poštovani džematu, evo mi danaske ispratismo našega baba, ahbaba, akrebu, dosta, komšiju, rahmetli Idriza, sina Nazimova (...) More bit da je nekom od vas rahmetlija nešto zamerio na

ovaj ili onaj na in, pa ve evo pozivam da mu to još dadekan, dok smo odek pored njegovog mezara halalimo. Halalite li mu? (Fehratovi , 2005: 30-31)

Iza toga odlazi narod ku i, a hodža ostane na talkinu. (Hangi, 2010: 374) Zbog toga se i sada – dok doziva mrtvaca, talkina, ne krevelji, nego govori suho i oporo. (Fehratovi , 2005: 33) Dok suvaldžije rahmetliji suval ine, stoji hodža na talkinu kod njegova kabura i glasno mu dovikuje što e na prva tri pitanja odgovoriti. (Hangi, 2010: 374)

KULTURALNO PAM ENJE U ROMANU VEZANO ZA NOVORO EN E

Kad se dijete rodi, cvrkne i zapla e. Dijete naime ne e da iza e iz matere dok mu mele i ne dadu senef, pismenu potvrdu, da ne e umrijeti. Kada dijete od njih senef primi, po e iz matere. im pane na jastuk ili na zemlju, cvrkne i zapla e, jer su mu mele i onaj senef iz ruke istrgnuli, pa pomaže što su ga prevarili i što e umrijeti. (Hangi, 2010: 175)

„Poda mi ga ondak ovamo. Kako rekoste ime?“ – „Idriz.“ (Fehratovo , 2005: 60) Ebu Musa je rekao: "Kada se moja žena porodila, dijete sam odnio do Vjerovjesnika, sallallahu alejhi ve sellem. On mu je dao ime Ibrahim (...)" (Buhari, 2009: 69)

Aferim! Pejgambersko ime. (Fehratovo , 2005: 60) „Sunnet je novoro en etu odabrati lijepo ime i glavu mu obrijati, a potom u sadaku podijeliti srebra u težini obrijane kose – ako okolnosti to dopuštaju.“ (Sabik, 2008: 268)

Ako se uku ani ne mogu da slože kako e se dijete zvati, zovnu obi no hodžu. (Hangi, 2010: 180)

Ahmedija se diže. Prihvata dijete. Prinosi glas desnom uhu. Prepoznaješ li rije i ezana? Kada promijeni stranu, u it e ikamet. (Fehratovo , 2005: 60) Ebu Rafi, radijallahu anhu, prenosi: "Vidio sam Vjerovjesnika, sallallahua lejhi ve sellem, kako je ezan za namaz prou io na uho Hasana, sina Alijina, kada ga je rodila Fatima, Allah njima bio zadovoljan." – navodi Ebu Davud (2012).

(...) Ahmedija u i dovu. – „Mubare osum, da bidne živ i zdrav, dobar musliman, i ono što se rekne bar zehru bolji od baba.“ (Fehratovi , 2005: 60)

Djetetu sedmog dana izu ili ezan i ikamet i nadjeli ime Hafiz. Obrijali ga, te na to podijelili sadaku – da krene u napredak. (Fehratovi , 2005: 97) Ibn Abbas prenosi da je Vjerovjesnik, sallallahu alejhi ve sellem, povodom Hasanova ro enja zaklao brave i rekao: "O Fatima, obrij djetetu glavu i udijeli sirotinji srebra u težini obrijane kose." Izvagasmo kosu. Bila je teška koliko jedan zlatnik, ili dio zlatnika. - bilježi Tirmizi (2013).

KULTURALNO PAM ENJE U ROMANU VEZANO ZA CENTRALNU TEMU - BEDOVU

Tradicija se ne mora dokazivati, nju je dovoljno upamtiti i prenijeti narednom pokoljenju. – tako kaže Assmann (2005). Prenosi je ve ina, narod, godinama, vijekovima, gube i ak želju da zaviri u njenu istinitost, jer se ne sumnja u ono što se smatra svojim – „tako su radili naši stari“. Me utim, gdje su korijeni odre ene tradicije, od koga je sve poteklo? Da li nešto nastaje samo od sebe, spletom slu ajnosti, ili je potrebno ubijediti ljude da tako treba initi? Na kraju krajeva, od same sadržine kulturalnog pam enja jednog naroda, od toga da li se neka pojava približava mitu po sadržini ili, pak po vremenskoj udaljenosti od dokazivog izvora, ovisi i opšta slika o odre enom narodu. A od samog preispitivanja istinitosti kulturalnog pam enja ovisi nastanak novog sje anja, odnosno novog kulturalnog elementa. Bošnjaci su vijekovima baštinili islam kao „kulturni sistem – delimi ni izražaj jedne kulture, povezan me usobno stvarnom srodnoš u, od kojih su najvažniji: religija, umetnost, nauka, privreda, država i pravo“ (Vujaklija, 1980: 485). To dokazuje injenica da je opšte znanje naroda vezano za dva doga aja: ra anje života i gašenje života, vijekovima ostalo gotovo nepromijenjeno, ili promijenjeno u mjeri koja ne ruši prvobitnu cjelinu. Raširenost islamskih na ela kod naroda u ova dva segmenta (a zasigurno se može govoriti o mnogo više njih) govori o tome da su se ljudi držali jedni drugih i u radosti i u tuzi. Obredi zahtijevaju predvodnika, nekoga ko e uputiti narod, biti im vo a, grubo re eno: odraditi posao umjesto njih. U islamu to je hodža. E upravo ova li nost je kriva, uslovno re eno, jer *niko ne e tu e breme nositi* (Ez-Zumer, 7), što je nešto od vjere

(obreda) prenijeto kako treba, izravno od Poslanika, alejhisselam, kao za etnika kulture koja je univerzalna za sve narode koji je prihvate kao svoju, ili je nešto od toga izmijenjeno, na odre enom mjestu, jer su promjene vezane samo za odre eno vrijeme i prostor, a ne za kompletnu kulturu islama jer se ona bazira na Kur'anu – i ona je ostala i ostat e nepomijenjena: *Mi emo ga sigurno uvati.* (Hidžr, 9/15) Allahov Poslanik, sallallahu alejhi ve sellem, je rekao: „Zaista, u eni su nasljednici vjerovjesnika, a vjerovjesnici nisu ostavili u naslje e ni dinare, ni dirheme, nego su ostavili znanje. Zato, onaj koji uzme od njega, uzeo je sre u obilatu.“ - kako navodi Tirmizi (2013). U eni (hodže) su nasljednici poslanika, nekada dobri a nekada loši nasljednici; neki su upotrijebili to nasljedstvo, a neki ga zloupotrijebili.

Ali da po emo od po etka: **Naša mahala je uvijek pripisala na nekakav i ekluk, ulistan iji se ambar širi i uzduž i poprijeko, zavodi i zanosi (...)** Sve potaman, do jedna sitnica koja i nije mnogo vazna, te se do nje nije ni držalo. **Falio hodža, neko iz fisa. Ta bi se falinka osjetila tek ondar kada neko preseli te se za hožu mora i i preko devet sela.** (Fehratovi , 2005: 83) Adet Bošnjaka, ne svih ali ne i malog broja njih, jeste da vode ra una o drugom, skoro o svemu: ro enju, svadbi, dženazi... (Hangi, 2010) Me utim, u Romanu je ostavljen utisak da je uloga hodže u narodu upravo da prihvati život ili da ga isprati, ne i da ga povede.

- **Ama, jel to baš tako? Ja mi se ini da je malo drukše?**
- **Kako drukše?**
- **Nešto mi tu šuhbeli. Ko da je ta plo a malo poviše najbližih nebesa, da je podignuta?**
- **Kako poviše?**
- **To bi ti trebo da znaš?**
- **Zar sam nešto pobrko, trebo bi da tražim po itaba, da ustvrdim...**
- **Bogami potraži, pa eš i mene reknut.** (Fehratovi , 2005: 59)

Kad se ujutru rashaviza i vide sebe pored bega, ko od majke ro enog, zadržata. Uspravi glavu i u ini bedovu da mu se (hodži) sjeme utre, nafaka rasto i, kambelaj da strefi i zadnju klicu njegove krvi... Kabul joj dova bola. (Fehratovi , 2005: 111)

„A kada te robovi Moji za Mene upitaju, Ja sam, sigurno, blizu: odazivam se molbi molitelja kada Me zamoli. Zato neka oni pozivu Mome udovolje i neka vjeruju u Mene, da bi bili na Pravom putu.“ (El-Bekare, 186)

Od Ebu Hurejrea, radijallahu anhu, se prenosi da je Allahov Poslanik, alejhisselam, rekao: "Tri dove se ne odbijaju i tu nema nikakve sumnje: dova onoga kome je nepravda u injena, dova putnika namjernika i dova roditelja koji moli za svoje dijete." (Sabik, 2008: 392)

Da li je uzrok nekada bio posljedica, i da li se iz posljedice javlja novi uzrok; da li se prvo hodža pokvari, pa narod udalji, ili je nemar naroda dovoljan da hodža skrene s „puta nasljedstva“, to zapravo nije ni toliko bitno. Važna je posljedica kidanja te veze. A posljedica je BEDOVA.

ZAKLJUČAK

Na osnovu iznijetih činjenica, možemo konstatovati da se kultura Bošnjaka koja se tradicionalno obredoslovlja direktno povezuje sa islamskim vjerezakonom, a da se znanje naroda, koji ne može uvijek na i objašnjena za svoje postupke, ali je nosilac kolektivnog sjećanja, vraća na prenosioca tog znanja – hodžu, svojevrsnog osvežioca kolektivnog sjećanja, i da se tradicija Bošnjaka može smatrati dokazivom i živom, jer je primjenjiva, a ne samo dio sjećanja.

LITERATURA

- Jan Assmann, Kulturno pamćenje, Zenica 2005.
- Antun Hangi, Život i običaji Muslimana, El-Kelimeh, Novi Pazar 2010.
- Muhamed b. Ismail el-Buhari, Buharijeva zbirka hadisa IV, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo 2008.
- Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, Hanefijski fikh 1, Sarajevo 2002.
- Es-Sejjid Sabik, Fikhus-sunne V, Sarajevo 2008.

- Ebu Davud Sulejman Ibn Es'as es-Sidžistani, Sunen Ebu Davuda, El-Kelimeh, Novi Pazar 2012.
- Ebu Isa Muhammed et-Tirmizi, Tirmizijin Džami'-sunen, El-Kelimeh, Novi Pazar 2013.
- Besim Korkut, Prijevod Kur'ana, El-Kelimeh, Novi Pazar 2014.
- Milan Vujaklija, Leksikon stranih reči i izraza, Prosveta, Beograd 1980.

BRANIMIR VUK EVI

UDK: 37.03:004.928

Ugostiteljsko-turistička škola sa domom učenika Vrnjačka Banja

branimir@open.telekom.rs

OZBILJNE IGRE U OBRAZOVNOM I VASPITNOM PROCESU

SERIOUS GAMES IN THE PROCESS OF EDUCATION

Apstrakt - U poslednjih dvadeset godina u zemljama Evropske Unije i SAD postoji veliko interesovanje za kreiranje i upotrebu ozbiljnih igara u funkciji realizacije obrazovnih i vaspitnih ciljeva na svim nivoima školovanja. Iako su ozbiljne igre bile poznate i pre raširene upotrebe elektronskih sredstava u kontekstu učenja i igre, danas izraz ozbiljne igre u domenu prosvetne delatnosti obeležava igre nalik komercijalnim video igrama ali koje su dizajnirane tako da im je osnovna svrha obrazovanje a ne zabava. Upotreba informacionih tehnologija u ozbiljnim igrama radi simulacije okruženja u kojem se učenje odvija ima za cilj prenošenje dobrih strana video igri u proces učenja kao što su: visoka motivacija da se igra, posvećenost ulozi igara, mogućnost praćenja sopstvenog napredovanja u igri uz pomoć jasnog i kontinuiranog feedbacka. Upotreba ozbiljnih igara u nastavni proces zapadnih zemalja je savremen trend koji veoma predstavlja izazov i za našu zemlju. Cilj ovog rada je da prikaže nekoliko važnih pitanja o ovoj temi, kao i neke odgovore na njih iz relevantne savremene literature. To su sledeća pitanja: 1) šta su ozbiljne igre, 2) zbog čega postoji interesovanje da se ozbiljne igre koriste u sistemu prosvete, 3) koji pedagoško-psihološki modeli podržavaju upotrebu ozbiljnih igara u nastavi, 4) kako se mogu naučiti metodama proveravati efekti ozbiljnih igara. Na osnovu iznetih argumenata preovlađuje mišljenje da ozbiljne igre mogu značajno da unaprede proces obrazovanja i vaspitanja ukoliko su pravilno dizajnirane i upotrebljene.

Cljučne reči – ozbiljne igre, informacione tehnologije, prosveta, pedagoško-psihološki modeli

Abstract - In the last twenty years a great interest for the creation and use of serious games has been in the educational systems of EU and USA for the purpose of realization educational goals at all levels of education. Although serious games were known before the widespread use of electronic means in the context of learning and games, today phrase serious games in the domain of educational activities marks the games like commercial video games but which are designed so that their primary purpose is education and not entertainment. The use of information technology in the serious games to

simulate the environment in which learning takes place aims to transfer the good sides of video games in the learning process, such as: high motivation to play, engagement, the ability to monitor the progression in the game with the help of a clear and continuous feedback. The introduction of serious games in the educational process of Western countries is a modern trend which already represents a challenge for our country. The aim of this paper is to present some important questions on this topic, as well as some answers to them in a relevant contemporary literature. These are the following questions: 1) what are the serious games, 2) why there is interest in serious games to be used in the system of education, 3) what pedagogical-psychological models support the use of serious games in education, 4) how to check the effects of serious games in the manner of science. Prevailing opinion is that serious games can significantly improve the process of education if they are properly designed and used.

Key words – serious games, information technology, education, pedagogical models

UVOD

Ozbiljne igre predstavljaju video igre koje su stvorene sa primarnom svrhom koja nije zabava. U ovim igrama informacione tehnologije su upotrebljene u funkciji simulacije i vizuelizacije uslova u kojima se odvija proces u enja. Iako su predmet velikog interesovanja u prosvetnim sistemima EU i SAD u proteklih dvadeset godina, ozbiljne igre su poznate od ranije u razli itim delatnostima gde korisnike odre enih proizvoda ili sredstava treba obu iti i zainteresovati za upotrebu tih proizvoda ili sredstava (Djaouti i sar., 2011).

Radi pojmovnog razgrani enja, ozbiljne igre treba uporediti sa fenomenom gejmfikacije koji je na zapadu tako e veoma raširen. Gejmfikacija predstavlja upotrebu elemenata igre u neigrovnom okruženju zarad formiranja znanja, veština, nekih odre enih stanja ili osobina li nosti (Domínguez i sar., 2013). Primer za gejmfikaciju je kada nastavnik upotrebljava kviz na ra unarima u u ionici u toku savladavanja nove lekcije. Ozbiljne igre kao video igre, prevazilaze gejmfikaciju, jer nisu uneti samo elementi igre u postoj e okruženje u enja, ve je okruženje u kojem se u i simulirano tako da su u enje i igranje igre ekvivalenti (igra implicira u enje, u enje implicira igru). Obuka u kojoj se simuliraju borbena dejstva vojnika vojske SAD –Snapshoots, predstavlja primer ozbiljne igre.

Kreiranje ozbiljnih igara je multidisciplinarnan poduhvat u koji obi no ulaze slede e nau ne oblasti

(De Gloria i sar., 2014): veštačka inteligencija (artificial intelligence - AI), interakcija čovek-raunar (Human-Computer Interaction - HCI), računarske mreže (networking), računarska grafika i arhitektura (computer graphics and architecture), obrada signala (signal processing), distribuirano računarstvo (web-distributed computing), oblast neuronauke (neuroscience).

Ozbiljne igre se mogu podeliti prema svrsi (edukacija, informisanje, marketinška komunikacija, trgovina proizvodima i uslugama, trening za određena znanja i veštine i sl.), prema tržištu (korisnici industrije zabave, ustanove odbrane i bezbednosti, obrazovanje, zdravstvo, itd.) i prema ciljnoj grupi s obzirom na uzrast korisnika. Primeri ozbiljnih igara s obzirom na navedene kriterijume mogu se naći i na sajtu <http://serious.gameclassification.com/>. Pored toga, isto kao i komercijalne video igre iz industrije zabave, ozbiljne igre se mogu podeliti prema broju igrača na one koje se igraju samostalno, zatim, u paru ili u grupi, ili masovno (De Gloria i sar., 2014; Ritterfeld i sar., 2009).

RAZLOZI ZA KREIRANJE I UPOTREBU OZBILJNIH IGARA U PROSVETI

Narastajuća zainteresovanost za kreiranje i upotrebu ozbiljnih igara u prosveti temelji se na dve opšte pretpostavke: prva je hipoteza o promenama u psihološkim dispozicijama savremenih generacija dece i mladih koje se odnose na svakodnevnu upotrebu elektronskih sredstava komunikacije i obrade podataka u učenju i radu uopšte, a druga je pozitivno delovanje igre na motivaciju i posvećenost u učenju, kao i efekte učenja.

Prvu tezu iznosi i detaljno obrazlaže Prensky (Prensky, 2006). On ukazuje da su današnja deca i mladi od ranog detinjstva u interakciji sa elementima posebnog okruženja koje čine elektronski uređaji za prenos i obradu podataka, kao što su računari, tableti, smart mobilni telefoni, smart televizori i sl., te da je mentalni razvoj ove dece uslovljen ovom interakcijom. Prensky smatra da se svi ljudi stoga mogu podeliti na dve kategorije: na one rođene pre ekspanzije mikroelektronike u svakodnevnom životu i na one individue koje su takoređene u digitalnom okruženju. Prve naziva digitalnim imigrantima (digital immigrants), jer hteli oni to ili ne, zarad normalnog funkcionisanja, moraju, uglavnom nevoljno, povremeno koristiti elemente savremenih informacionih tehnologija.

Ove druge i obično mlade ljude od prethodnih, naziva digitalnim uroenicima (digital natives), jer oni funkcionišu u digitalnom kao u prirodnom okruženju. Digitalni uroenici se od digitalnih imigranata razlikuju u sledećim stavkama koje se ti u radu i učenja: 1) preferiraju "twitch brzinu" spram konvencionalne brzine u pogledu izvršenja pojedinih zadataka (najmanji sadržaji koji se sti u učenjem treba da su dostižni jednim potezom koji osoba svesno izvodi, tako da se stiče utisak brzog učenja, kao i da je vreme u potpunosti korisno i interesantno utrošeno), 2) preferiraju paralelno procesuiranje u odnosu na linearno procesuiranje informacija (više vole da obavljaju dva ili više zadataka istovremeno), 3) više vole randomiziran pristup problemima jedne teme nego razmišljanje po unapred zacrtanoj liniji (vole poslove koji podrazumevaju slobodno povezivanje više podoblasti u jednom trenutku); 4) prvo obrađuju pažnju na grafičke elemente pa onda na tekst (tekst im služi da pojasni grafičke elemente, na primer grafike, histograme i sl., a ne obrnuto); 5) više vole da su povezani u poslu sa drugima nego da su samosvojni (radije rade umreženi, ili povezani savremenim sredstvima komunikacija); 6) izbegavaju učenje pasivnim prijemom informacija putem učila već znanja stiču putem sopstvene akcije (na primer, ne tražaju uputstvo kako se koristi neki uređaj ili program, već otkriju da program od uključivanja vodi korisnika ka pravilnoj upotrebi); 7) bolje "traju na kratkim stazama" - traže posle svake akcije potkrepljenje i u tom smislu slabim je strpljivost (svaki korak u radu mora nositi određenu jasnu korist, bez odugovlačenja); 8) samopoimanje im je više povezano sa maštom nego sa realnošću (u ličnim identitet i idealegim se ugrađuju elementi fantazije u kojoj sebe doživljavaju kao heroje po uzoru na likove iz video igara, ili izrazito moćna bića u smislu stepena kontrole nad sobom ili okruženjem i sl.), 9) radije se igraju nego što rade, tako da više vole poslove kojima se rešavaju zanimljivi problemi i neotekivane situacije, od uvećbavanja i sticanja rutine; 10) imaju veoma pozitivan odnos prema savremenim informacionim tehnologijama i tehnološkim inovacijama. Treba reći da nije poznato da li je metodološki korektno utvrđivanje valjanost konstrukata koje iznosi Prensky te da li se ljudi pouzdano mogu razlikovati na opisani način, međutim, ovo njegovo zapažanje je inspirativno za nova empirijska istraživanja.

S druge strane, teza je da kreiranje i aplikacija ozbiljnih igara dovodi do unaprećenja nastave zbog tri dobre strane video igara: visokog stepena motivacije za igru (igra je prijatna i zabavna aktivnost

per se), velike posvećenosti uloži igra a u smislu poznavanja i ume a realizacije zadataka igre, praćenja sopstvenog napredovanja u igri putem stalne povratne informacije o postignu u (na primer preko osvojenih skorovova po zadacima, nivoima igre i sl.). Na osnovu mišljenja više autora (De Gloria i sar., 2014; Ritterfeld i sar., 2009; Prensky, 2006), ozbiljne igre to mogu da čine zbog toga što imaju sledeći sklop karakteristika: 1) pristup korisniku u igri (in-game user assessment), 2) povratna informacija (feedback), 3) analiza učenja (learning analytics). Pristup korisniku u igri, izmeću u ostaloga, podrazumeva: kreiranje fleksibilnog okruženja i zadataka po meri korisnika (težnja je da postoji usaglašenost sa osobinama i sposobnostima korisnikove ličnosti) i kontinuirano registrovanje korisnikovih akcija u igri. Povratna informacija podrazumeva da je korisniku omogućen uvid u efikasnost poteza u igri preko definisanih indikatora, u realnom vremenu. Analiza učenja predstavlja ispitivanje napredovanja korisnika u igri, omogućavajući promene zadataka i okruženja igre radi usaglašavanja sa promenama u mogućnostima korisnika (igrača) da igra igru.

NEKI PEDAGOŠKO-PSIHOLOŠKI MODELI I OZBILJNE IGRE

Konstruktivističke teorije kognitivnog razvoja naglašavaju da učenik i svako ko učini u najširem smislu te reči, nije pasivan prijemnik informacija već aktivno izgrađuje svoja znanja, veštine i osobine. Teorije individualnog konstruktivizma, gde pripadaju teorija Žana Pijažea i neopijažetanske teorije, ističu ulogu pravilno postavljenih zadataka koji izazivaju kognitivnu neravnotežu te pokreću učenika da ih reši (Pijaže, Inhelder, 1996). Sociokulturna teorija Lava Vigotskog pripada socijalnom konstruktivizmu i ukazuje da je za intelektualni razvoj neophodna interakcija sa drugom osobom, obično odraslim koji zna više od deteta tako da ga može naučiti znanjima i veštinama koje se nalaze u detetovoj zoni narednog razvitka, što je razlika između postojećih znanja i veština deteta i onih kojima bi moglo da ovlada tokom interakcije sa tim odraslim (Vigotski, 1996). Navedene teorije su u skladu sa težnjom tvoraca ozbiljnih igara da kreiranje ozbiljnih igara obuhvati preciznu postupnost zahteva igre u pogledu kognitivne težine; zajedno sa tim, De Gloria sa saradnicima, koriste i teoriju kognitivnog opterećenja koju daje John Sweller, ukazuje da je poželjno vođenje u novim elementima igre od strane instruktora zbog ograničenosti radne memorije igrača (De Gloria i sar., 2014), što je u skladu sa stanovištem socijalnog konstruktivizma.

Teorija flow-a (flow – tok; struja) koju daje Mihaly Csikszentmihalyi koristi ena je u kreiranju video igara u funkciji stvaranja motivacije i posvećenosti igri (O' Broin, 2011). Prema ovoj teoriji vekovo mentalno blagostanje vrsto je povezano sa stepenom sreće koju doživljava u svom poslu. Optimalan stepen sreće obezbeđuje mu posebno mentalno stanje koji se naziva flow, a blisko je značajnima rešenosti i zanesenosti, ili predatosti radu. Iako iako živi u teškim uslovima flow pruža mentalno zdravlje i ovekova. Postoji osam komponenti flow-a: 1) doživljaj ravnoteže između izazova i mogućnosti; 2) jasnoća zadatka/ciljeva; 3) potpuna fokusiranost na trenutnu aktivnost; 4) osećaj kontrole nad situacijom; 5) doživljaj vremena je usklađen sa izvođenjem radnji tako da postoji iskrivljen osećaj za vreme; 6) postoji trenutna povratna informacija koja je uvek prijatna bez obzira na njenu pozitivnost, jer ponašanje menja tako da ga upravlja ka cilju; 7) aktivnost koja se obavlja je prijatna sama po sebi, bez obzira na spoljašnje nagrade. Danas postoji težnja da ozbiljne igre sadrže navedene elemente flow-a (Sweetser & Wyeth, 2005).

Personalizam je još jedan model koji se koristi u kreiranju ozbiljnih igara (De Gloria i sar., 2014). Prema ovoj koncepciji uspešan nastavni proces je orijentisan na učenika, što znači prilagođeni zahtevima njegove ličnosti. Implikacija personalizma u kreiranju ozbiljnih igara podrazumeva dizajn usmeren na korisnika, što znači da su okruženje i zahtevi igre prilagođeni sposobnostima i interesovanjima igrača, tj. učenika.

Pedagoško-psihološki modeli se koriste u kreiranju i evaluaciji ozbiljnih igara, između ostalog, radi definisanja ciljeva učenja, tj. obrazovnih i vaspitnih ciljeva, kao i na način njihovog ostvarivanja. Obično se radi konkretizacije ciljeva ozbiljnih igara kao obrazovnog i vaspitnog procesa koriste dva modela: revidirana Bloom-ova taksonomija ciljeva učenja koju su dali Anderson i Krathwhol (Anderson i sar., 2001), i model procesa učenja koji je dao David Kolb (Nonaka i sar., 2000). Prema navedenoj revidiranoj taksonomiji ciljevi učenja putem ozbiljnih igara mogu podrazumevati sledeće operacije koje su poređane po složenosti: sećanje, razumevanje, primena, analiza, evaluacija i kreiranje. Na osnovu teorije koju daje Kolb, učenik započinje svoje učenje od konkretnog iskustva i učenje ima četiri faze. Konkretno iskustvo predstavljaju akcije na objektima okruženja – tj. doživljaji

elemenata okruženja (faza konkretnog iskustva). U drugoj fazi sledi baratanje samim doživljajima a ne konkretnim predmetima (faza reflektivne opservacije). U tre oj fazi igra – u enik izvodi generalizacije na osnovu operacija nad doživljajima (faza apstraktne konceptualizacije). U etvrtoj fazi (faza eksperimenata) on testira koncepte do kojih je došao u prethodnoj, tre oj fazi, proveravaju i njihovu vrednost u igrovnom okruženju putem konkretnih akcija koje preduzima i tako novi krug procesa u enja zapo inje. Igra i-u enici se razlikuju prema fazama koje im najviše odgovaraju, pa se tako razlikuju stilovi u enja: aktivista (više voli da se bavi konkretnim iskustvom, objektima koje može da vidi ili slikom predstavi), mislilac (preferira transformaciju predstavnog u iskustvo simboli kog tipa), teoreti ar (preferira definisanje modela, mreže pojmova, metoda i sl.), pragmatičar (preferira da na osnovu postavljenih jasnih planova akcija ispituje postavljene modele). Obi no igra i imaju više od jedne preferencije u pogledu na ina u enja, što zna i da su prilježniji u tim fazama u enja nego u drugim. Postoji težnja da pristup igra u u igri i analiza u enja kao karakteristike ozbiljnih igara podrazumevaju identifikaciju ovih sklonosti i modifikaciju igre radi uskla ivanja sa potencijalima igara a (De Gloria, 2014).

ISPITIVANJE U INKOVITOSTI OZBILJNIH IGARA I ZAKLJU AK

Postavlja se pitanje koliko ozbiljne igre mogu biti u inkovite (efektivne) u realizaciji ciljeva u enja i da li mogu ostvarivati bolje efekte nego drugi na ini rada? Metodološki posmatrano, za ovaj problem može se primeniti faktorski nacrt istraživanja, eksperiment sa kontrolnom grupom (Todorovi , 2009). Najjednostavniji primer ovakvog ispitivanja bi bio, da se uzmu tri grupe u enika, koje su prethodno ujedna ene po obeležjima koje su povezane sa u enjem odre enog sadržaja i po predznanju. Jedna grupa u enika je u nastavnom procesu gde se odre eni sadržaj u i koriš enjem ozbiljne igre iju u inkovitost ispituje, druga grupa u i bez nje, a tre a je kontrolna grupa koja ne u i dati sadržaj. Posle jednakog perioda u enja svaka grupa se jednakim postupkom ispita u pogledu ostvarenosti ishoda u enja, potom se uporedi koja grupa u enika je više odmakla u pogledu ciljeva obrazovnog i vaspitnog procesa u odnosu na kontrolnu grupu. Me utim, ovakav pristup mora biti proširen mogu noš u kombinovanja ozbiljnih igara sa klasi nom nastavom, tj. pore enjem nastave sa i nastave bez ozbiljnih igara. Faktor interakcije nastave sa ozbiljnim igrama je poseban kvalitet

aplikacije ozbiljnih igara koji može biti metodološki korektno proveren (Ritterfeld i sar., 2009). Uopšte posmatrano, navedeni faktorski nacrt se može proširiti ukoliko se želi uporediti u inkovitost više na ina obrazovnog i vaspitnog rada, tj. može se povećati broj faktora, tj. grupa u enika koje su uključene u drugačije nastavne procese. No, ovaj nacrt se može zameniti kompleksnijim korelacionim nacrtom koji uključuje regresionu analizu, radi ispitivanja na ina sadejstva pojedinih faktora (varijanti nastavnog procesa sa i bez ozbiljnih igara) u smislu moderacije ili medijacije efekata na ishode u enja. Tako na primer, aplikacija nekih ozbiljnih igara u klasičnoj nastavi može značajno povećati njene pozitivne efekte, a da same igre nemaju veći efekat od nastave bez igri.

Ozbiljne igre za društvene kompetencije i kreativnost predstavlja projekat dizajniranja i aplikacije ozbiljnih igara za razvijanje veštine komunikacije, saradnje, sposobnosti konstruktivnog rešavanja međuljudskih konflikata, samoevaluacije, samokontrole i asertivnosti¹. Tako na primer, na osnovu faktorskog nacrta koji je u ovom radu malo jasno prikazan, u inkovitost ovih ozbiljnih igara može se uporediti sa u inkovitošću u vežbi i radionica koje se izvode u učionici sa grupom u enika, što će u budućnosti verovatno i biti slučaj.

Iako je način ispitivanja relativno poznat, nema velike empirijske evidencije u inkovitosti ozbiljnih igara. Jedan od razloga je u tome što se kreiranje i upotreba ozbiljnih igara za znanja, veštine ili druge ciljeve u enja u prosvetnom sistemu obično unapred smatra povoljnim za nastavni proces. Metaanaliza efekata ozbiljnih igara koju su dali Wouters i saradnici (Wouters i sar., 2013), daje nalaze koji sugerišu da kombinacija elemenata klasične nastave i ozbiljnih igara daje uglavnom bolje rezultate u enja, kada su u pitanju kognitivni i konativni ishodi obrazovnog i vaspitnog procesa, nego nastavni proces bez ozbiljnih igara. Pod elementima klasične nastave navedeni autori obuhvataju različite instrukcije nastavnika i saradnju između u enika. Međutim, jedna od mogućih slabosti je da same ozbiljne igre koje su bile predmet razmatranja slabije podstiču u enike da sistematizuju i generalizuju znanja, što može da slabi transfer znanja iz igrovnog u pravo okruženje, te da znanja,

¹ SGSCC "Ozbiljne igre za društvene i kreativne kompetencije", 2.02.2015. godine na: <http://games4competence.eu/>

veštine ili drugi proizvodi u enja iz ozbiljnih igara nisu upotrebljivi u životu u enika u meri u kojoj se o ekuje. Interakcija sa nastavnikom i saradnja sa drugim u enicima u savla ivanju gradiva izgleda da otklanja ovaj nedostatak ozbiljnih igri. Druga slabost ozbiljnih igara je u tome što neretko u enicima i ustanovama u kojima se školuju ure aji sa informacionim tehnologijama su slabo dostupni zbog loših materijalnih uslova. Tre e pitanje koje se postavlja i iji odgovor može ukazivati na slabost, jeste da li efektivnost aplikacije ozbiljnih igara u obrazovnom i vaspitnom procesu prati i efikasnost u smislu povoljnog odnosa izme u uloženi resursa u izradu i aplikaciju ozbiljnih igara i efekata njihovog delovanja na ishode u enja.

ZAKLJU AK

Ukratko, svrha ovog rada bila je da prikaže u osnovnim crtama ozbiljne igre i njihovo mesto u prosveti. Na osnovu prikazanog, možemo re i da se u kreiranju, aplikaciji i evaluaciji ozbiljnih igara koriste adekvatni pedagoško-psihološki modeli. Upotreba savremenih informacionih i drugih tehnologija u izradi ozbiljnih igara postaje sve složenija i sve uskla enija sa zahtevima korisnika u prosveti; s druge strane, ure aji koji podržavaju ozbiljne igre su sve dostupniji gotovo svim slojevima populacije. U budu nosti možemo da o ekujemo sve ve u izradu i aplikaciju ozbiljnih igara za obrazovni i vaspitni proces.

LITERATURA

- Anderson, L., Krathwohl, R., Airasian, P., Cruikshank, K., Mayer, R., Pintrich, P., Raths, J., & Wittrock, M. (2001). *Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy*. New York: Longman
- DeGloria Alessandro, Francesco Bellotti, Riccardo Berta, (2014). *Serious Games for education and training*. *International Journal of Serious games* Vol 1, No 1
- Djaouti Damien, Julian Alvarez, Jean-Pierre Jessell, Olivier Rampnoux (2011). *Origins of Serious Games*; preuzeto 1. 2. 2015. godine sa: <http://www.ludoscience.com/EN/diffusion/551-Origins-of-Serious-Games.html>

- Domínguez Adrián, Joseba Saenz-de-Navarrete, Luis de-Marcos, Luis Fernández-Sanz, Carmen Pagés, José-Javier Martínez-Herráiz, (2013). Gamifying learning experiences: Practical implications and outcomes. *Computers & Education* 63, 380–392
- Nonaka, I., Toyama, R., Konno, N. (2000). SECI, Ba, and leadership: a unified model of dynamic knowledge creation. *Long Range Planning*, vol. 33, no.5
- O' Broin D. (2011). Using a Criteria-Based User Model for Facilitating Flow in Serious Games. *Third International Conference on Games and Virtual Worlds for Serious Applications, VS-Games*
- Pijaže Ž., Inhelder B. (1996). *Intelektualni razvoj deteta*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Prensky Marc (2006). *Computer Games and learning: Digital Game-Based Learning*. Preuzeto 2.02.2015. godine sa: <http://marcprensky.com>
- Ritterfeld Ute, Michael Cody, Peter Vorderer (2009). *Serious Games: Mechanisms and Effects*, NewYork: Routledge
- Sweetser P. and Wyeth P. (2005). GameFlow: A Model for Evaluating Player Enjoyment in Games. *ACM Computers in Entertainment*, vol. 3, no. 3
- Todorovi D., *Metodologija psiholoških istraživanja* (2009). Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
- Vigotski, L. V. *Mišljenje i govor* (1996). U: Vigotski, L.S., *Problemi opšte psihologije, sabrana dela, tom II*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Wouters Pieter, Christof van Nimwegen, Herre van Oostendorp, Erik D. van der Spek (2013), *A Meta-Analysis of the Cognitive and Motivational Effects of Serious Games*. Online First Publication, doi: 10.1037/a0031311

EMRUŠ AZIZOVI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

e.azizovic@uninp.edu.rs

UDK: 378:37.018.43

KA KA MULJAIM

Univerzitet u Prizrenu

muljaim.kacka@gmail.com

MELISA AZIZOVI

Univerzitet u Prizrenu

melisa.azizovic@gmail.com

**PLAN ONLINE KURSA PEDAGOŠKOG OBRAZOVANJA ASISTENATA NA
FAKULTETIMA**

**ONLINE COURSE PLAN OF PEDAGOGICAL EDUCATION FOR ASSISTANTS
AT THE FACULTY**

Apstrakt - U ovom e radu biti ukratko opisan online kurs pedagoškog obrazovanja asistenata zajedno s pripadaju im kontekstom, svojom svrhom i ciljevima, te strategijama pou avanja i nastavnim metodama koje e doprineti ostvarivanju planiranih ciljeva. Bi e re i i o formativnom i sumativnom ocenjivanju polaznika, kao i o akademskoj i neakademskoj podršci polaznicima. Stav je autora kursa da u visokom obrazovanju postoji potreba za pove anjem nivoa kvalitete nastave, a polaznici kursa bi bili oni koji su u neposrednom kontaktu sa studentima - asistenti.

Klju ne re i – online kurs, obrazovanje, LMS, pedagogija, didaktika, predava ka strategija, samousmereno u enje, saradni ko u enje

Abstract - In this article will be explained the online course plan of pedagogical education for assistants in short lines together with belonging context, its purposes and objectives, including teaching strategies and teaching methods which will contribute to the realization of planned objectives. It will also be explained the formative and summative rating of attendants, as well as academic and non-academic support of attendants. The author's attitude is that in higher education there is a need of increasing the level of teaching quality, and the attendants of the course would be those who are in direct contact with students – assistants.

Key words – online course, education, LMS, pedagogy, didactics, lecturing strategy, self-directed learning, cooperative learning.

UVOD

Stupanjem na snagu Bolonjskog procesa u visokom obrazovanju, promenile su se nastavne obaveze na fakultetima. Oblik nastave na fakultetima se približio onom u srednjim školama, pa iziskuje od nastavnika posedovanje određenih nivoa pedagoških veština. Asistenti su u konkretnijim odnosima sa studentima nego profesori (predaju manjim grupama studenata, karakter njihove nastave iziskuje više interakcije sa studentima nego predavanja...) te su dovedeni u situaciju da moraju promeniti svoj način rada i više pažnje posvetiti studentima. Oni su ta kritična, ciljana grupa na koju se može uticati. Za to su im potrebna pedagoška i didaktička znanja koja ne poseduju dovoljno, jer tokom školovanja nisu imali prilike da se dovoljno upoznaju s ovim predmetima (velika većina nije završila neki od nastavničkih studija). Budući da su zatrpani obavezama (nastavnim i naučnim), želja autora teksta je da im se kroz izradu online kursa usvajanja pedagoških veština izade u susret da steknu spomenute veštine, bez dodatnih obaveza pohađanja radionica ili upisivanjem pedagoških kolegija. Zabranjeno pohađanje ovog kursa nisu ni prostor ni vreme, a na duge staze bi bio finansijski isplativiji nego svaki put iznova organizirati radionice.

Osim bolonjskog, drugi aspekt motivacije autora kursa jeste dizanje nivoa kvalitete nastave u visokom školstvu da kao produkt dobijemo kvalitetniji i brojniji alumni te postanemo konkurentniji na međunarodnom tržištu rada (što i jeste jedan od motiva uvođenja Bolonje – povećati mobilnost).

OPIS KURSA

Ovo je kurs opšteg tipa i nije ograničen na naučno područje delovanja asistentata jer se bavi generičkim nastavnim veštinama. Autori ovog rada (ujedno i autori kursa), su zaposlenici fakulteta. Fakulteti (za nadati se) imaju svu potrebnu infrastrukturu za realizaciju kursa (platforme za LMS Moodle), a i jedan smer njegovog naučnog delovanja jesu e-learning i kvaliteta nastave. Na fakultetima se sprovodi popriličan broj istraživačkih e-learning projekata, npr. Tempus projekti i sl. Budući da posjeduju potrebno pedagoško obrazovanje i iskustvo u radu s e-learningom, autori kursa bili bi i njegovi realizatori, a kao spoljnji saradnici bili bi angažovani profesori pedagoških predmeta.

Kurs bi predstavljao kombinovani model nastave: nastava bi se odvijala online, a završila bi demonstracijskom radionicom na vlastitim ustanovama od strane polaznika. Potrebna predznanja su: znanje engleskog jezika dovoljno za čitanje i razumijevanje stručne literature, poznavanje osnovnih internetskih servisa (forum, e-mail, pretraživanje weba) i mogućnost korištenja računara i interneta. Prvi kurs u trajanju od dva semestra počinjalo bi maksimalno 25 asistentata zaposlenih na fakultetima. Kurs bi se odvijao u Moodle-u, ako njegovi prvi polaznici imaju iskustvo u radu s ovim LMS-om, ne bi bila potrebna nikakva dodatna obuka. Za kasnije grupe bila bi organizovana jednodnevna obuka za rad s Moodle-om, na početku kursa.

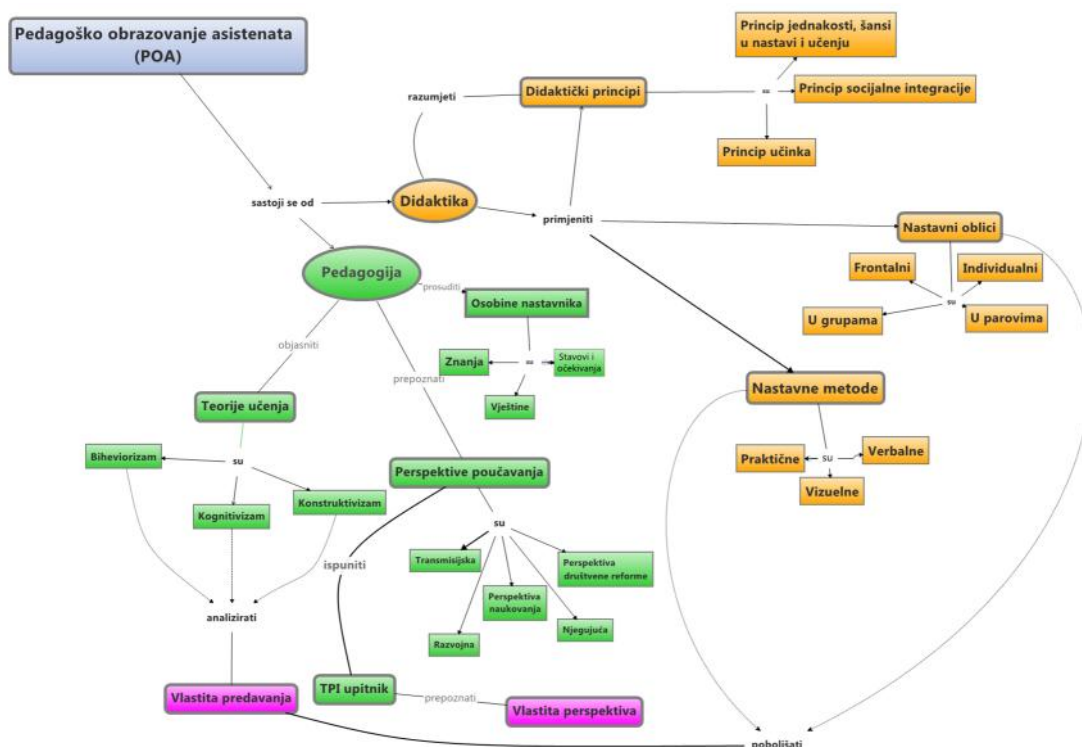
Tokom kursa treba se koristiti tri perspektive poučavanja, od kojih treba prevladavati perspektiva društvene reforme i razvojna perspektiva, a njegujuća treba biti marginalna. Kako je uvođenje Bolonje na fakultete proizvod društvene reforme, upravo perspektiva društvene reforme predstavlja glavnu perspektivu poučavanja. Kroz kurs treba nastojati da pripremimo i osposobimo asistente da prihvate novi način rada koji Bolonja sa sobom nosi. Ovo neminovno iziskuje promenu dotadašnjeg načina rada i usvajanje novih vrednosti koje propisuje društvo. Asistenti treba tokom kursa usvajati nova znanja i povezivati ih s vlastitim iskustvom i vlastitom nastavnim praksom, te preispitivati svoj dotadašnji način rada radi njegovog unapređivanja. Smatramo da treba tome najviše doprinjeti razvojna perspektiva, jer nam je želja da promenimo i način razmišljanja asistentata-da shvate da u njihovom dotadašnjem načinu rada možda postoje izvesni nedostaci usled nepoznavanja pedagoških i didaktičkih znanja. Njegujuća perspektiva treba biti marginalna, ali i stalno prisutna. Realizatori kursa

je stalno poticati i motivisati polaznike, stvaraju i atmosferu za učenje u kojoj je svaki polaznik bitno prihvaćen od grupe.

SVRHA KURSA

Svrha kursa je osposobiti asistente za kvalitetan rad sa studentima, poučavati ih osnovnim didaktičkim i pedagoškim principima kroz raznolike tekstove, studije slučaja, videozapise i diskusije. Ciljevi učenja uglavnom obuhvataju sve nivoe koje Bloom navodi u svojoj taksonomiji, ali je naglasak na višim razinama koje uključuju složenije oblike mišljenja, a ne samo puku reprodukciju znanja o njima.

KONCEPTUALNA MAPA

Slika 1. Konceptualna mapa

NASTAVNE STRATEGIJE I METODE

Tokom kursa bi e korištene razli ite predava ke strategije i adekvatne nastavne metode koje e doprinjeti ostvarivanju planiranih ciljeva u enja. Predava ka strategija e se primenjivati samo u po etku kako bi se polaznici uveli u kurs, a kasnije e dominantno biti samousmereno u enje koje e se prožimati sa saradni kim pou avanjem. Kako je re o kursu koji je povezan s nastavnom praksom polaznika, bi e korišteno i situacijsko u enje koje e omogu iti polaznicima rešavanje problemskih situacija s kojima se mogu sresti tokom rada.

Tablica s ciljevima i planom kursa

Cilj	Strategija	Nastavna metoda	Aktivnost procene znanja	Bodovanje/ocenjivanje za sumativnu procjenu
<ul style="list-style-type: none"> prepoznati različite perspektive poučavanja nastavnika, a time i vlastite perspektive 	<ul style="list-style-type: none"> predavačka strategija 	<ul style="list-style-type: none"> smernice za čitanje, slušanje, posmatranje i razmišljanje (pomoću dobijenih smjernica polaznici čitaju Pratt-ov (2006) članak o perspektivama poučavanja i razmišljaju o vlastitim perspektivama poučavanja) 	<ul style="list-style-type: none"> diskusija* (kvalitetno diskutowanje temeljeno na pročitanoj literaturi i vlastitim perspektivama poučavanja) 	
	<ul style="list-style-type: none"> samousmereno učenje 	<ul style="list-style-type: none"> diskusija (raspravljati o članku i argumentirano prepoznati vlastite perspektive uz navođenje primera iz vlastitih predavanja) 		
		<ul style="list-style-type: none"> domaći zadatak (riješiti TPI upitnik) 		
<ul style="list-style-type: none"> prepoznati različite tipove studenata po stilu učenja te vlastita predavanja prilagoditi tim spoznajama 	<ul style="list-style-type: none"> predavačka strategija 	<ul style="list-style-type: none"> smernice za čitanje, slušanje, posmatranje i razmišljanje (pomoću dobijenih smjernica polaznici gledaju video materijal o stilovima učenja i razmišljaju o njemu) 	<ul style="list-style-type: none"> diskusija* (kvalitetno diskutowanje temeljeno na odgledanom video materijalu i vlastitoj nastavnoj praksi) 	
	<ul style="list-style-type: none"> samousmereno učenje 	<ul style="list-style-type: none"> diskusija (razmenjivanje ideja i predloga kako strukturirati predavanja i prilagoditi ih svim tipovima studenata (koliko je maksimalno moguće)) 		

<ul style="list-style-type: none"> objasniti teorije u enja 	<ul style="list-style-type: none"> samousmereno u enje 	<ul style="list-style-type: none"> samostalno upravljano itanje (itanje Ally-jevog (2004) lanka o teorijama u enja) debata (polaznici su podjeljeni u 3 homogene grupe od 4 lana i svaka grupa zastupa jednu od teorija u enja; uporedno se odvijaju 2 debate-u svakoj po 12 u esnika, a grupe su formirane prema interesu polaznika) 	<ul style="list-style-type: none"> debata* (sudelovanje u debati, argumentirano iznošenje stavova i davanje kvalitetnog doprinosa njenom razvoju) 	
<ul style="list-style-type: none"> analizirati vlastita predavanja po teorijama u enja te uvideti koje od njih je koristio u svom dosadašnjem radu 	<ul style="list-style-type: none"> samousmereno u enje 	<ul style="list-style-type: none"> samostalno upravljano itanje (itanje Ally-jevog lanka i njegovo analiziranje) esej (opis i analiza vlastitog konteksta po teorijama u enja) 	<ul style="list-style-type: none"> esej (pisanje eseja u Word-u o teorijama u enja) 	<ul style="list-style-type: none"> 20% ocene kursa opisati vlastiti kontekst (uslove i na in rada) te ga proanalizirati po teorijama u enja ocenjivanje se vrši pomo u alata Track changes
<ul style="list-style-type: none"> prosuditi koje su osobine dobrog nastavnika 	<ul style="list-style-type: none"> saradni ko u enje 	<ul style="list-style-type: none"> saradni ke grupe za u enje, brainstorming (6 heterogenih grupa po 4 lana; svaka grupa izra uje wiki stranicu o osobinama za koje smatra da bi ih dobar nastavnik trebao posedovati) diskusija (zajedni ka diskusija o tim osobinama uz vlastita iskustva -izrada zaklju ka uz pomo tutora) 	<ul style="list-style-type: none"> grupni rad na izradi wiki stranice o osobinama dobrog nastavnika diskusija* (kvalitetno disktovanje o osobinama dobrog nastavnika, pozivaju i se na teoriju i vlastita iskustva) 	<ul style="list-style-type: none"> 10% ocene kursa ocenjuje se konstruktivni i kvalitativni doprinos izradi stranica ocenjivanje se vrši pomo u alata Track changes

	<ul style="list-style-type: none"> • samousmereno u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • samostalno upravljano itanje (pro itati tekstove o didakti kim principima na stranicama kursa) 		
<ul style="list-style-type: none"> • razumeti osnovne didakti ke principe te primenjivati ih u nastavnim situacijama 	<ul style="list-style-type: none"> • situacijsko i saradni ko u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • saradni ke grupe za u enje, rešavanje problema ili problemsko u enje (6 heterogenih grupa po 4 lana u wikiju rade na razli itoj nastavnoj jedinici za koju treba primeniti odgovaraju e didakti ke principe kako bi ostvarili najbolji efekat) 	<ul style="list-style-type: none"> • grupni rad u wikiju na odabiru odgovaraj eg didakti kog principa za rešavanje problemske situacije 	<ul style="list-style-type: none"> • 10% ocene kursa • ocenjuje se doprinos izradi stranica te inovativnost i argumentovanost rešenja (imaju i na umu didakti ke principe) • ocenjivanje se vrši pomo u alata Track changes
	<ul style="list-style-type: none"> • saradni ko u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • diskusija (zajedni ka diskusija o rešenju problema) 	<ul style="list-style-type: none"> • diskusija* (davanje konstruktivnih prijedloga za rešenje svake 	

	<ul style="list-style-type: none"> • samousmjerenou enje 	<ul style="list-style-type: none"> • esej (svaki polaznik vodi svoj dnevnik u enja u obliku bloga u kojem se putem eseja kritiki osvrene na svoja predavanja imaju i na umu osobine nastavnika i primenu didaktikih principa) 	<ul style="list-style-type: none"> • esej (pisanje eseja u blogu o didaktikim principima s kritikom osvrtnom na vlastitunastavnu praksu) 	<ul style="list-style-type: none"> • 20% ocene kursa • u eseju se nije bitno prikazati u dobrom svetlu (jer smo ovde da nauimo), nego prepoznati svoje osobine i didaktike principe koje je polaznik dosad primenjivao te one koje bi još mogao primeniti (sve to potkrepiti primerima) • ocenjivanje se vrši pomoću alata Track changes
<ul style="list-style-type: none"> • uoiti greške u svom radu i primenom odgovaraju ih nastavnih metoda i oblika nastave ispraviti ih, te time 	<ul style="list-style-type: none"> • samousmerenou enje 	<ul style="list-style-type: none"> • samostalno upravljano itanje (pro itati tekstove o nastavnim metodama i oblicima nastave na stranicama kursa) 		

<p>poboljšati svoj rad</p>	<ul style="list-style-type: none"> • saradni ko i situacijsko u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • saradni ke grupe za u enje rešavanje problema ili problemsko u enje (6 homogenih grupa od po 4 lana; svaka grupa u wikiju radi na izboru odgovaraju ih nastavnih metoda i oblika nastave kako bi ostvarila postavljeni cilj u enja koji je isti za sve grupe) 	<ul style="list-style-type: none"> • grupni rad u wikiju na odabiru odgovaraj ih nastavnih metoda i oblika nastave za rešavanju problemske situacije 	<ul style="list-style-type: none"> • 10% ocene kursa • ocenjuje se doprinos izradi stranica te izbor najefikasnijih nastavnih metoda i oblika nastave za ostvarivanje danog cilja u enja, kao i argumentiranost rešenja • ocenjivanje se vrši pomo u alata Track changes
	<ul style="list-style-type: none"> • saradni ko u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • diskusija (diskutovanje o rešenjima problemske situacije, iznošenje vlastitih iskustava i donošenje zaklju aka o najboljem rešenju) 	<ul style="list-style-type: none"> • diskusija* (argumentovano iznošenje svojih stavova i doprinos za pronalazak najboljeg rešenja) 	
<ul style="list-style-type: none"> • evaluirati rad studenata i sastaviti pozitivne povratne informacije kako bi ih motivisao za daljnji rad 	<ul style="list-style-type: none"> • samousmereno u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • samostalno upravljano itanje (pro itati tekstove o elementima pozitivne povratne informacije na stranicama kursa) 		
	<ul style="list-style-type: none"> • situacijsko u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • online diskusija (razmenjivanje mišljenja o pozitivnoj povratnoj informaciji studentu iji je rad loš; tutori na po etku diskusije daju potrebne informacije o radu studenta) 	<ul style="list-style-type: none"> • diskusija* (sudjelovanje u diskusiji i pisanje kvalitetnih postova uz uvažavanje elemenata pozitivne povratne informacije) 	

		<ul style="list-style-type: none"> • rešavanje problema ili problemsko u enje (na osnovu dobijene kratke informacije o prose nom radu studenta napisati u blogu pozitivnu povratnu informaciju) 	<ul style="list-style-type: none"> • pisanje pozitivne povratne informacije u blogu o prosje nom radu studenta 	<ul style="list-style-type: none"> • 6%ocene kursa • poštovanje elemenata pisanja pozitivne povratne informacije uz argumentovano iznošenje svog stava • ocjenjivanje se vrši pomo u alata Track changes
<ul style="list-style-type: none"> • razumeti zna aj emocionalne komponente inteligencije koja je i više nego potrebna u interakciji sa studentima 	<ul style="list-style-type: none"> • samousmereno u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • samostalno upravljano itanje (pro itati tekstove o elementima emocionalne inteligencije i empatije na stranicama kursa) 		
	<ul style="list-style-type: none"> • saradni ko u enje 	<ul style="list-style-type: none"> • diskusija (diskutovanje o vrednosti i korisnosti emocionalne inteligencije i empatije u nastavnim situacijama) 	<ul style="list-style-type: none"> • diskusija* (iznošenje vlastitih stavova o zna aju emocionalne komponente inteligencije, pozivaju i se na literaturu) 	

***Napomena:** bodovanje diskusija i debate: svaka diskusija i debata nosi 3% ocene kursai pritom se moraju poštivati odre ena pravila diskutovanja, gde je uklju ena i formativna procena znanja (komentarisanje dobijene ocene)

PODRŠKA POLAZNICIMA

Neakademska podrška. Ustanova koja bi bila organizator ovog kursa su fakulteti koji imaju informati ke predmete (budu i da bi s njihove strane bio ustupljen prostor na serveru za LMS Moodle) i od toga bi dolazila glavna tehni ka podrška za studente. Prijave za kurs bile bi online, a sva uputstva kao i sav reklamni materijal nalazio bi se na stranicama fakulteta. Pla anje kursa bi tako er bilo mogu e putem interneta, a sav potrebni materijal za nastavu (prezentacije, tekstovi, lanci, video materijali...) bi se nalazio na Moodle-u uz mogu nost skidanja na lokalni ra unar. Za eventualne tehni ke poteško e (s internetom ili samim LMS-om) polaznici mogu kontaktirati osobu na fakultetu koja je i ina e zadužena za održavanje LMS-a. Sve aktivnosti polaznika e biti

transparentne tutorima, a ocene istih će polaznicima biti online dostupne u svakom trenutku i redovno će se ažurirati od strane tutora.

Da bi položili kurs i dobili certifikat ovjeren od strane fakulteta, polaznici će morati iz svake aktivnosti koja se vrednuje skupiti minimalno 60% bodova te na završetku kursa u svom praktičnom delu „zadovoljiti“ (polaznici mogu samo zadovoljiti ili ne zadovoljiti) dvočlanu komisiju u sastavu od jednog autora kursa (koji će varirati u ovisnosti o vremenu i prilikama), te jednog profesora pedagoških predmeta na fakultetu.

Akadska podrška. Glavnu akadsku podršku polaznicima će pružati autori kursa kao tutori te će oni biti glavna spona između polaznika i fakulteta. Svaki tutor će biti zadužen za određenu grupu polaznika i njegov rad i zalaganje konstantno pratiti i pomagati usled poteškoća u savladavanju gradiva. Tutori će konstruktivnim kritikama pokušati polaznike usmeravati na one bitne stvari u pojedinom poglavlju. Ne će se praviti nikakva razlika među tutorima te će preuzimanje modelovanja diskusija biti njihov interni dogovor. Sve aktivnosti će se vrednovati u saradnji s profesoricom pedagogije koji će skrenuti pažnju tutorima na ključne elemente pojedine aktivnosti.

ZAKLJUČAK

Kurs Pedagoško - obrazovanje asistenata predstavlja kombinovani model nastave putem kojeg će asistenti usvojiti nedostajuća pedagoška, i didaktička znanja, kako bi odgovorili na zahteve koje im uvođenje bolonje postavlja. Kurs je baziran na modernim taksonomijama znanja koja su zaživela u razvijenim zemljama. Kurs predviđa vrijeme trajanja, broj polaznika i tip platforme koju će kurs koristiti. Kurs ima ciljeve, strategije, nastavne metode i evaluacijske postupke. Nakon što prvi polaznici završe kurs, realizatori će imati u vidu evaluaciju od strane polaznika, kao i samoevaluaciju kursa, te će otkloniti moguće nedostatke i poboljšati kurs za naredne grupe.

LITERATURA

- Brown, G. (2007). Procjena znanja: Prirnik za predava e (1. dio). *Edupoint*, 54(VII). Preuzeto 3.5.2009. s <http://www.carnet.hr/casopis/54/clanci/2>
- Brown, G. (2007). Procjena znanja: Prirnik za predava e (2. dio). *Edupoint*, 55(VII). Preuzeto 10.5.2009. s <http://www.carnet.hr/casopis/55/clanci/2>
- Divjak, B. i Begičević, N. (2006.) Strategija e-učenja, Preuzeto 20.12.2008. s http://www.foi.hr/CMS_home/dokumenti/strategija_eUcenje.pdf
- Duncan, B. i Leander, K.M. (bez datuma). *Constructing Maps for the New Promised Land: Learning, community, and the Internet*. Preuzeto 12.4.2009. s Internetskih stranica University of Illinois http://lrs.ed.uiuc.edu/students/k-leand/tlp/aera_abs_internet.html
- Hiemstra, R. (1994). Self-Directed Learning. U Husen, T. i Postlethwaite, T.N. (ur.) *The International Encyclopedia of Education* (second edition). Oxford: Pergamon Press. Preuzeto 12.4.2009. s <http://home.twcny.rr.com/hiemstra/sdlhdbk.html>
- Kralj, Lj., Pogarić, I. & Babić, S. (2007.) E-learning: Nužnost preispitivanja metodika postavki nastave ili e-learning kontinuum i promjene u metodi kom pristupu. *Edupoint*, 52 (VII). Preuzeto 20.03. 2009. s <http://edupoint.carnet.hr/casopis/52/clanci/1?CARNetweb=>
- Krumme, G. (2005.) *Major Categories in Bloom's Taxonomy*. Preuzeto 02.03.2009. s internetskih stranica University of Washington: <http://faculty.washington.edu/krumme/guides/bloom1.html>
- McCracken, H. (2006). Proširenje virtualnog pristupa: Promicanje angažiranosti i zadržavanja putem integriranih sustava podrške. *Edupoint*, 44(VI). Preuzeto 24.5.2009. s <http://www.carnet.hr/casopis/44/clanci/2>
- OfficePort (bez datuma). *Bloom's Taxonomy*. Preuzeto 02.03.2009. s <http://www.officeport.com/edu/blooms.htm>

- Pratt, D.D. (2006). Dobro pou avanje: jedno rješenje za sve? Edupoint, 48(VI). Preuzeto 22.3.2009. s <http://www.carnet.hr/casopis/48/clanci/5>
- Saskatoon Public Schools, Inc. Online Learning Centre (2004-2006). Instructional Strategies Online. Preuzeto 22.3.2009. s <http://olc.spsd.sk.ca/DE/PD/instr/index.html>
- Shea, P. i Armitage, S. (2002). *WCET LAAP Project Beyond the Administrative Core: Creating Web-based Student Services for Online Learners*. Preuzeto 24.5.2009. s <http://www.wcet.info/services/studentservices/beyond/>
- Smith, B.L. i MacGregor, J.T. (bez datuma). What is Collaborative Learning? Preuzeto 29.3.2009. s Internetskih stranica Evergreen State College Olympia Washington <http://www.evergreen.edu/washcenter/natlcpdf/collab.pdf>
- Srinivas, H. (bez datuma). Collaborative Learning. (The Global Development Research Center) Preuzeto 29.3.2009. s <http://www.gdrc.org/kmgmt/c-learn/> Divjak, B. i Begi evi , N. (2006.) Strategija e-u enja, Preuzeto 20.12.2008. s http://www.foi.hr/CMS_home/dokumenti/strategija_eUcenje.pdf
- University of Victoria Counselling Services (2005.) *Bloom's Taxonomy*. Preuzeto 02.03.2009. s <http://www.coun.uvic.ca/learn/program/hndouts/bloom.html>
- Azizovi , E.: “Elektronsko u enje (e-learning) – nova obrazovna paradigma”, asopis, “Univerzitetska misao”, br. 6/2008, Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru .
- Azizovi , E.: „Elektronsko u enje na departmanu na bosanskom , Edukativnog fakulteta u Prizrenu“, Bildirileri Kitabi, 2 Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, Sakarya Üniversitesi & Ptistine Üniversitesi & Bozok Üniversitesi & Turk Bilim Arastrima Vakfi, 30 Mayıs - 6 Haziran 2010, Prizren , Kosovo
- Azizovi , E.: „Education theory for pupose in development of quality for E-learning“, Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education (NEF-EFMED), Balikesir Üniversitesi, Turkiya, Volume 6/2012 NEF-EFMED ISSN: 1307-6086
- Azizovi , E., Jonuzi, M., (2013). Web 2.0 tools to create presentations: VOL.12 (NO.2) Univerzitetska misao - asopis za nauku, kulturu i umjetnost [ISSN: 1451-3870]

MELIDA ŽUPLJANIN

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

meli_haki@hotmail.com

UDK: 371.13/14

37.02

MUSTAFA FETI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

mustafa.fetic@uninp.edu.rs

FATIMA KRIJEŠTORAC

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

fatimakarisik@yahoo.com

ULOGA NASTAVNIKA U VASPITNO-OBRAZOVNOM PROCESU

TEACHER'S ROLE IN EDUCATIONAL PROCESS

Apstrakt - Nastavnik je nesumnjiva pedagoška veličina sa izuzetnom vaspitnom težinom. On je jedan od izvora znanja za učenika i njegov najbliži saradnik. Nastavnik mora imati određene kvalitete, mora imati široko obrazovanje i kulturu i razvijene pedagoške sposobnosti. Nastavnik koji ima želju da uspe u svom poslu, trebalo bi da prihvati učenika onakvim kakvi jesu, a prihvatanje drugih je pretpostavka za poznavanje sebe, svoje ličnosti. Dete najbolje uči u idealnom okruženju nežnosti, topline, ohrabrenja i podrške. Ako se isto nastavi i u školi, održavaju se ugodnost i brzina učenja. Biti nastavnik, zna i biti sposoban uobličiti informacije predviđene za prenošenje u učenika i te im informacije predstaviti na njima zanimljiv način.

Ključne reči – nastavnik, vaspitno-obrazovni proces, učenik, nastavnik kao stručnjak, vaspitač, organizator i mentor

Abstract - The teacher is an undoubted pedagogical greatness with a remarkable educational weight. He is one of the knowledge sources for students and their closest associate. The teacher must have certain qualities, a broad education and

culture, as well as to have developed pedagogical skills. A teacher who has the desire to succeed in his own job, should accept students as they are, and the acceptance of others is a prerequisite for knowing yourself, your personality. A child learns best in an ideal environment of tenderness, warmth, encouragement and support. If the same continues in the school, the amenity and the learning speed will be kept. Being a teacher means to be able to shape the information provided for the transfer toward the pupils and to present the information in an interesting way to them.

Key words – *teacher, educational process, student, teacher as expert, educator, organizer and human*

Stara atinska izreka kaže: „ako obu ar loše napravi obu u, nije velika greška, samo e Atinjani jedne godine i i loše obuveni, ali ako nastavnik pogreši u vaspitavanju, itave generacije Atinjana bi e loše vaspitane”. Još tada je postojala jasno razvijena svest da je nastavni ki poziv jedan od najodgovornijih, jer nastavnik ima zaista težak i zna ajan zadatak, da prenosi informacije i time direktno uti e na formiranje, razvoj i budu nost svojih u enika. Zna aj i kompleksnost uloge nastavnika zahteva od njega kvalitetno obrazovanje, iskrenu posve enost svom radu, veliku ljubav prema svom poslu, stalno usavršavanje, ali i talenat. esto se kaže da je podu avanje umetnost, a ne posao.

Za nastavnika je važno ne samo kako se pripremao za svoj posao, kakvo je obrazovanje stekao, kakav je kao stru njak i majstor svog posla, nego i kakav je kao ovek, gra anin. Ova strana nastavnikove funkcije i li nosti nastavnika postaje sve više predmet posebnog interesa i istraživanja. Li nost nastavnika ne može se cepati, ne može se odvajati od onoga što ga ini vaspita em i onoga što ga ini ovekom. Zato je za procenjivanje nastavnika i njegove li nosti važno poznavati njegova li na svojstva, stavove, poglede, pa ak i na in izražavanja i ponašanja. Dakle u nastavniku se moraju ogledati dva svojstva, dva obeležja: nastavnik kao stru njak i nastavnika kao vaspita i ovek. U vaspitnom procesu nastavnik je sav usmeren na to šta može pružiti u enicima, usmeren je na njihove potrebe i interese. On rukovodi nastavnim procesom, jer pred društvom on je odgovoran za uspeh u obrazovanju i vaspitanju svojih u enika, ali u tom nastojanju ipak vidi i ose a svoje u enike i ceo njegov rad je usmeren na dobro i sre u u enika.

„Zbog toga nastavnik nije uzvišen i nedostižan, u enici nisu za njega samo brojevi i materijal, on nije ovek za katedrom koji samovoljno deli milost i nemilost, ve se približava u enicima u tom smislu da je sve njegovo delovanje posve enjo njima, da pri tome ne šteti napore i da je spreman na li ne žrtve i odricanja.“ (Grupa autora, 1969, str. 488)

Proces u kome najviše dolazi do izražaja vaspitno delovanje nastavnika je nastava. To je aktivnost koja se ne ograničava trajanjem do odre enog dana, nego postizanjem cilja od strane u enika koji je propisan nastavnim programom. Osnovni iniooci nastave su nastavnik, u enik i didaktički oblikovan nastavni sadržaj. Dakle, to je vaspitno-obrazovni proces koji se temelji na tzv. didaktičkom trouglu. Izostajanje bilo kog od navedenih inilaca u sistemu nastave dovodi u pitanje njen opstanak. Još jedna odlika nastave je i to da je društveno-istorijski uslovljena, što bi zna ilo da je nastala u društvu i zbog društva. Naime, društvo je uvek odre ivalo ciljeve i zadatke nastave. S obzirom na navedene karakteristike nastave možemo do i do njene definicije koju daje profesor Vilotijević rekavši da je: „*Nastava vaspitno – obrazovni proces zasnovan na društveno odre enim ciljevima i zadacima koji se ostvaruju na didaktički oblikovanim sadržajima, kroz raznovrsne oblike i pomo u razli itih sredstava. To je planski organizovan vaspitno – obrazovni proces kojim rukovodi nastavnik iji je zadatak da pomaže u enicima da sti u znanja, veštine i navike i da se razvijaju kao li nost.*“ (Vilotijević, 2000, str.84)

Da bi se odgovorilo potrebama novog veka, isti e se kao neophodna promena pristupa obrazovanju, postavljanje novih ciljeva i definisanje smisla njegove funkcije. Savremena, proširena koncepcija obrazovanja težište stavlja ne toliko na usvajanje znanja, koliko na ovladavanje sredstvima saznavanja.

Razvijena društva i društva XXI veka se izgra uju i izgra iva e se „na kreativnom, visoko motivisanom i obrazovnom pojedincu smeštenom u liberalizovanom ali i konkurentskom prostoru.“ (Marković i Maksimović, 1998, str. 8)

U tim okolnostima pojedinac će biti prinuđen da neprekidno, tokom celog života inovira i potvrđuje znanja i uestuje u tehnološkim promenama.

„Poznato je da zvanje nastavnika ima svoju lepotu, ali to je i beskrajno teško zvanje. Svaki poziv ima svoje specifičnosti, pa i nastavnikov. Specifičnost nastavnog poziva je u tome što je širi i obuhvatniji od mnogih drugih poziva. Baš u toj specifičnosti jeste pravi i najveći značaj nastavnog poziva. Njemu je poverena jedna od veoma delikatnih funkcija. Sam sadržaj posla koji obavlja nastavnik posebno je interesantan, a i privlačan sam po sebi.“ (Župljanin, 2009, str. 57)

Zahtevi koji se postavljaju pred nastavnika su prilično veliki. Obrazovanje je dinamičan proces pripremanja za aktivan odnos s pojedincima, skupinama, društvom, profesijom, sopstvenom porodicom, upravljanje vlastitim životom, i stvaranja novih dobara i kulture. Kroz razvijanje sposobnosti za rad i stvaralaštvo i kroz celoživotno učenje povećava se sposobnost pojedinca za razumevanje svojih i tuđih kultura.

Uloga nastavnika je ključna za uspešno izvršavanje školskog programa. Nastavnik mora permanentno da radi na razvijanju „zdravih“ odnosa u vaspitno-obrazovnom radu, koji je bitan za uspostavljanje dobrih odnosa među decom, koju želimo da vaspitamo kao aktivne učesnike u nastavnom procesu. Za dobar uspeh u nastavi, pored učeničkog rada, neophodno je i samopouzdanje, ljubav i podrška svakom detetu, što bi rekao Komenski: „I najprljavije ogledalo daje malo sjaja.“ Nastavnici bi trebalo da odigraju centralnu ulogu u pripremanju mladeži ne samo da se puni samopouzdanja suočavaju s budućnošću, nego da je izgrađuju svrhovito i odgovorno. Na tome ima nastavnika stoji velika odgovornost jer moraju da oblikuju ulogu i umove novog naraštaja. Tako odigraju veoma važnu ulogu u razvitku pozitivnog ili negativnog odnosa prema učenicima. Dakle, nastavnike bi mogli okarakterisati kao nosioce promena. Nastavnik i ne sluti koliko učenicima znaju da osećaju svaku nijansu njegovih raspoloženja, ponašanja i interesovanja. U vrlo burnom periodu detinjstva i dečastva u nastavniku se često vidi ideal kome treba težiti. Njegov lični primer može snažno da ih pokrene.

Generalno posmatrano, na nastavnika se više ne gleda kao na osobu ija je klju na uloga da „prenosi“ znanje. Njegova uloga se pomera od informativne ka formativnoj. O ekuje se da nastavnik podsti e razvoj sposobnosti u enika, da u i u enju i da ohrabruje nove na ine razmišljanja, posebno o temama kao što su ljudska prava, me unarodno razumevanje, planiranje porodice, ekologija. Metafori ki i stvarno, nastavnik je jedan od kamena temeljaca gra evine obrazovnog sistema. Politike obrazovanja tu injenicu uvažavaju ali je raskorak izme u proklamovanog i stvarnog profesionalnog i socijalnog statusa nastavnika još uvek veliki. Efikasnost obrazovnog sistema zavisi u velikoj meri od nastavnika, što drugim re ima zna i i od na ina i nivoa njihovog inicijalnog i kontinuiranog obrazovanja, kao i od njihovog statusa. Nastavnik mora biti pravedan u ocenjivanju, pohvaljivanju i kažnjavanju. Uvek mora uvažavati mišljenje u enika. On mora znati da bude strog i blag, jer sve kazne, ocene i pohvale koje nastavnik daje su preventive za nastavak života. Time nastavni ka uloga postaje odgovorna jer kako god može u enika uputiti u prave vrednosti tako ga može odbiti prema imaginarnim svetovima.

Nastava se može posmatrati i sa aspekta aktivnosti nastavnika (*pou avanje*) i sa stanovišta u enika (*u enje*). Nastava pretpostavlja one koji *pou avaju* i one koji *u e*. Ova osobenost karakteriše nastavu kao jedinstvo nastave i u enja. Pou avanjem uvodimo u enika u u enje. U enje nije samo kognitivna, ve i motivaciona i emocionalna aktivnost. Dete koje u i treba saradnju sa nastavnikom i drugim u enicima da bi testiralo svoje pretpostavke, da bi bilo izazvano, da bi dobilo povratnu informaciju i videlo kako drugi rešavaju isti problem. U enike koji su vredni i postižu napredak treba pohvaliti i motivisati. Uspešni nastavnici esto nagra uju svoje u enike pohvalom, pridavanjem pažnje ili nekom drugom vrstom ohrabivanja. Prema tome, nastavnik je izuzetno zna ajan u esnik u nastavi. Imaju i u vidu njegove brojne uloge presudno od njega zavisi kvalitet nastave. Da bi taj kvalitet bio što viši – bolji nastavnik mora svoj rad prilagoditi ostalim iniocima nastave, prvenstveno u enicima: njihovim intelektualnim sposobnostima, predznanju, interesovanjima, motivaciji...

„Dok u mnogim drugim poslovima postoji predmet rada, ovde u nastavni kom poslu, predmet rada ne postoji. Predmet njegovog rada je u enik koji je živi aktivni u esnik u svom vlastitom razvitku.“ (Jovanovi , 1975, str. 6)

Tradicionalni *didakti ki trougao* posebno ističe odnose nastavnik - učenik i nastavnik - gradivo. No, za uspešan rad u nastavi veoma su važni i odnosi učenik - učenik i učenik - gradivo. Oni stvaraju jednu dobru nastavnu klimu i uspostavljaju aktivne odnose u nastavnom radu. Ovde nastavnik ne treba da ima vodeću ulogu. Ona se pomera ka učeniku koji kroz samostalni rad i stvaralački odnos prema nastavnom gradivu usvaja činjenice i razvija individualne sposobnosti. Kod razvijenih oblika nastave, dominantno učestvuje učenik u nastavi se vidi u traganju za rešenjima i samostalnom primenom znanja u različitim i praktičnim aktivnostima.

Posebno zadovoljstvo i radost čine nastavniku kad vidi kako se pod njegovom brigom učenici praktično, intelektualno i moralno razvijaju i kako se pod njegovim uticajem stvaraju novi čovek. Uzevši u obzir da učenik s nastavnikom provede gotovo trećinu aktivnog dana, ugled se nastavnika ne sme dovoditi u pitanje. Jer u tom dobu života i u toj trećini dana pojedinac čuje nebrojene informacije koje mora izvagati i osjetiti mnoge radosti i tuge, a nastavnik je jedini kome se može poveriti i od koga može pomoć tražiti.

Dispozicije i motivacija nastavniku omogućuje uspostavljanje vaspitne komunikacije u vaspitnom procesu. Motivisati učenika, pobuditi njegov interes, omogućiti učeniku razvoj njegovih kreativnih sposobnosti, sposobnosti ulaženja u dubinu sadržaja to su sposobnosti koje mora posedovati i sam nastavnik. Uloga nastavnika u procesu vaspitanja i obrazovanja je trostruka. On učeniku prenosi određenu količinu informacija, razvija njegovu misao i deluje vaspitno. Za ispunjenje ovih zadataka nastavnik mora imati sklonosti prema radu s učenicima, poznavati sadržaj koji učenicima prezentuje i biti osposobljen da pomogne učenicima da što lakše usvajaju znanje. Samo onaj učenik koji u praksi zna primeniti ono što je naučio u školi, ima koristi od stečenog znanja. Za sve druge učenike škola je samo gubitak vremena i sredstava. Škola nije sama sebi dovoljna. Njen cilj je pripremiti učenika za život, a nastavnikova uloga je tu nezaobilazna. Nastavnik vodi učenika kroz najsloženiji deo ljudskog života, „kroz šumu križanja, skretanja i spoticanja.“ (Kalinić, 1999) On mu daje pravce i smernice za dalji životni put ukazuje na posledice stranputica. Učenici prema svojim saznanjima i zaključcima biraju one puteve koji im odgovaraju. Oni odabiraju savete i uputstva onih osoba koje

kod njih uživaju ugled, kojima se oni dive, koje oponašaju. Zato nastavnik mora biti osoba u koju učenici imaju potpuno poverenje.

LITERATURA

- Grupa autora, (1969). Pedagogija I, Matica Hrvatska, Zagreb.
- Jovanović, V. (1975). Društvena uloga nastavnika, Zbornik više škole za obrazovanje radnika.
- Kalinić, Z. (1999). Kalinić nastave – U susret znanju, http://free-ri.t-com.hr/kalinic/clanci/ususret_znanju.htm
- Marković, M. i Maksimović, I. (1998). Kakav vaspitač treba da bude, Zbornik radova, Šabac.
- Vilotijević, M. (2000). Predmet didaktike, Nauka na knjiga, Univerzitet, Beograd.
- Župljanin, M. (2009). Nastavnik kao uzor u vaspitanju učenika. (Magistarska teza) Internacionalni univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar.

MIRZA TOTI

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Srbija

mirzatotic@yahoo.com

UDK: 343.232:504.5/.6(497.11)

502.14(497.11)

KRIVI NOPRAVNA ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE

CRIMINAL PROTECTION OF THE ENVIRONMENT

Apstrakt - Rad koji je pred vama obrađuje nekoliko bitnih pitanja vezanih za čovekovo delovanje koje ima za rezultat ugrožavanje životne sredine. U radu su obrađena krivična dela protiv najvrednijeg čovekovog blaga, njihovi učinioci, pravna regulativa i instrumenti kojima se sankcionišu krivična dela. Postavljeno je pitanje odgovornosti za kršenje klasičnih pravnih principa ili odgovornosti za izvršenje delikata i pričinjene štete. Od velikog broja principa na kojima fundira ekološko pravo, posebno je istaknut princip suvereniteta nad prirodnim dobrima i obaveza da se životnoj sredini ne nanosi šteta. Zbog širokog shvatanja pojma životne sredine i neophodnosti njenog očuvanja, do sada su održane mnoge konferencije, donešene su mnoge deklaracije, potpisane su mnoge konvencije i propisano je mnoštvo pravnoobavezujućih izjava i zakona. Njeno ugrožavanje je posledica ljudskih radnji čiji se efekti danas primećuju na onim mestima gde se ranije nisu mogli očekivati. Tek kada se postavi izmeću nauke i tehnologije i ugrožene životne sredine, čovek postaje svestan da je počinio velika zlodela i da zbog toga mora snositi krivičnu odgovornost.

Ključne reči - Životna sredina, pravna regulativa, Evropska unija, Ujedinjene nacije, Republika Srbija

Abstract - This paper deals with several important issues related to human activity that results in environmental degradation. It emphasizes the offenses against the most valuable goods for humanity, their perpetrators, legal regulations and instruments that impose sanctions against these criminal activities. The paper elaborates questions as, responsibility for the violation of classical legal principles or responsibility for the offenses and caused damage. Among a number of principles on which the environmental law is founded, this paper particularly favors the principle of sovereignty over natural resources and the commitment to preservation of the nature. Many conferences were held, many declarations were adopted, many conventions were signed and provided a multitude of legally binding statements and laws, in order to widen the understanding of the concept of environmental protection and the need for its salvation. The endangering of nature is the result of human actions whose effects are now noticeable in those places where previously they could not be expected.

Man becomes aware that he had committed large crimes that without any doubt require the criminal responsibility only by positioning himself between the science and technology and endangered environment.

Key words - Environment, legislation, European Union, United nations, Republic of Serbia.

UVOD

Da nije ovekova, pakla ne bi bilo (eslav Miloš)

Zaštita životne sredine je oduvek zavreivala ovekovu pažnju a posebno danas, u savremenom svetu, kada su se nagomilali veoma složeni problemi koje pod hitno treba rešavati. Sam pojam savremeni svet označava sadašnju (modernu) eru, ili vreme globalizacije, u kojoj veliki broj multinacionalnih kompanija u trci za profitom ne obraća pažnju na stepen oštećenja sredine u kojoj deluje, i na negativne efekte koji ugrožavaju ljudski, biljni i životinjski svet. Njihov interes je da svojim korisnicima na najbolji i najefikasniji način ponude svoje proizvode i usluge, pri čemu besomučno uništavaju cela područja, šumske pojaseve, atmosferu i rečne tokove. Njihove aktivnosti i želje za dominacijom stavljaju u drugi plan posledice koje se ogledaju u zagađivanju vazduha, vode, zemlje i drugih resursa koji su ovekome neophodni da bi vodio dostojanstven život. Veliki je broj razloga koji dovode do zagađenja životne sredine i narušavanja prirodne ravnoteže, jer prirodno bogatstvo, koje je još uvek raspoloživo, ovekame prosto primorava da u njegovom eksploataciji deluje tako surovo, da postupci imaju težinu krivih dela jer direktno povređuju, ne samo prirodu, već i zakone koji je štite.

Budući da je ugrožavanje životne sredine postalo globalni problem koji nije moguće rešavati parcijalno ili u okviru pojedinih država, isti se zbog ozbiljnosti mora rešavati na svetskom nivou. To znači da se u cilju zaštite prirode i njenog bogatstva koje ovekome životnu i radnu sredinu čini bitnim i različitim kompleksom, moraju više nego do sada uključiti mnoge organizacije, integracije, pojedinci, i svako mora preduzimati konkretnije mere nego što je do sada bio slučaj. Uništavanje životne sredine se i dalje nastavlja, pa se sasvim opravdano postavlja pitanje, da li su i u kojoj meri preporuke i angažmani Ujedinjenih nacija (UN), Evropske unije (EU) ili drugih

subjekata imali željene efekte. Mnogo je zaštitinika čovekove okoline koji iznose neoborive dokaze, da su svi oni koji su bili direktni učesnici na primer, Konvencije o čovekovoj okolini (Štokholm 1972), Konferencije o životnoj sredini i razvoju (Rio de Žaneiro 1992), Konvencije o klimatskim promenama (Kjoto, 1997) ili Konferencije u Kopenhagenu 2009. godine, malo toga učinili. Čak i da je bilo doprinosa, na postignutom se ne sme stati i svi se još ozbiljnije moraju uhvatiti u koštac sa problemima sa kojima se još uvek uspešno suočavaju prilično devastirana čovekova okolina.

Veliki je broj predloga da se preispitaju propisani zakoni i da se, bez obzira na njihovu (ne)primenu, dosadašnje sankcije moraju pooštriti i još direktnije uperiti protiv svih koji životnu sredinu tretiraju izvan zakonskih okvira. Donošenje velikog broja direktiva, potpisivanje međunarodnih konvencija i propisivanje krivičnih dela koja su uperena protiv životne sredine svakako predstavlja određeni pomak, ali sve to još uvek nije ni blizu onoga što se mora učiniti. Ekspanzivan tehničko-tehnološki napredak, ali i osetno povećanje broja stanovnika na planeti učela su mnoge potrebe i intenzivirali migracije. Čovek živi u sredini koja je po svojim obeležjima prirodna, s jedne i urbana s druge strane (Petković, 2010: 317), pa je problem nastao upravo onog trenutka kada je shvatio, da su količine prirodnih resursa na Zemlji ograničene, i da svaka neažurnost u njihovom eksploataciji proizvodi nesagledive posledice. To su bili razlozi koji su doprineli da se na polju njenog oživljavanja preduzmu složenije i konkretnije akcije koje su tokom sedamdesetih godina prošlog veka, ako ništa, makar uozbiljile postojeći i problem. Ako u najširem smislu i pravni kriterijum, životna sredina označava skup prirodnih uslova neophodnih čoveku za život i njegovo društvenokorisno delovanje (Čejović, 2007: 752), onda i njegove aktivnosti moraju biti svesna i konkretna reakcija na svaki ekološki incident. Nesavesno odlaganje svih vrsta opasnog i po okolinu štetnog otpada (hemijski, nuklearni, medicinski), kao i trgovina istim sa pravom su označeni kao najveća opasnost po zdravlje ljudi, biljaka i životinja, što je iniciralo ozbiljno angažovanje akademske i ukupne javnosti da otvori diskusiju na temu odgovornosti (snošenja krivice) zagađivača i nadoknade prouzrokovane štete.

EKOLOŠKO PRAVO - NAUČNA DISCIPLINA I ODNOS PREMA DRUGIM GRANAMA PRAVA

Stručna literatura beleži niz pokušaja da se precizno definiše pojam, predmet i značaj ekološkog prava koje je u zadnjih nekoliko decenija, kao veoma značajna naučna disciplina, privuklo pažnju akademskih, pre svega, pravnih krugova. Imaju i u vidu da je autonomnost veoma bitna karakteristika svih grana prava, isto se može reći i za ekološko pravo. Ono se u savremenim uslovima izdvojilo kao posebna grana prava i javlja se u vidu specifičnog ekološkopravnog odnosa koga regulišu ekološkopravne norme. Prema tome, ekološko pravo kao posebna grana prava podrazumeva sistem pravnih normi kojima se regulišu i usmerava uticaj čoveka na njegovo prirodno okruženje sa ciljem zaštite životne sredine i održanja ekološke ravnoteže (Lilić, Drenovak-Ivanović, 2010: 19). Reč je o dinamičnoj pravnoj disciplini koju karakteriše multidisciplinarnost, poseban predmet i metod proučavanja, pri čemu je posebna pažnja posvećena ciljevima koji se moraju realizovati:

1. stvaranje sistema pravnih normi koji će na sveobuhvatan način (preventivno i korektivno) delovati na čoveka,
2. zabrana nedozvoljenih aktivnosti i
3. očuvanje prirodnih resursa koji su osnovni činilac u vođenju života na Zemlji.

Poznato je da prvi uređeni pravni akti koji se odnose na očuvanje i zaštitu životne sredine datiraju još iz XVIII veka. Međutim, mnogi izvori svedoče da ideja o očuvanju određenih prirodnih dobara potiče još ranije, iz antičke Grčke, Rimskog carstva i drevnih gradova na obali Jadranskog mora (Foča, Dubrovnik, Kotor, Budva, Hvar). Pravni akti donošeni u to vreme odnosili su se na zabranu neorganizovanog odlaganja smeća na ulice i na zaštitu vodenih tokova od kojih je najpoznatiji Budvanski statut (Luketić, Bujuklić, Vučković, 1988: 179) član 123 propisuje način na koji su građani dužni da postupaju sa smećem i otpadnim vodama. Krajem XIX i početkom XX veka, javljaju se relativno noviji pravni akti od kojih Lilić (iako smatra Švedsku kolevkom zakonskog regulisanja ovog pitanja) posebno izdvaja britanski Zakon o zaštiti voda od zagađenja iz 1876. godine i belgijski Zakon o zaštiti prirode iz 1911. godine (Lilić, Drenovak-Ivanović, 2010: 38). Švedski parlament je 1969. godine usvojio prvi Zakon o zaštiti životne sredine, koji je ovu materiju uredio

kao nezavistan sistem ekoloških pravnih normi. Kasniji, a samim tim, i moderniji pristupi u rešavanju ovog vrlo ozbiljnog pitanja ruše državne granice i aju i nadnacionalnu (meunarodna) saradnju najpre kroz potpisivanje sporazuma, protokola i konvencija, a zatim i kroz donošenje direktiva od strane Evropske unije (EU). Međutim, bez obzira na različite inicijative i konkretne akcije, ipak je isuviše rano za donošenje zaključaka da je na primer, svest ljudi sazrela do te mere da se zaštita i očuvanje životne sredine mora posmatrati kao globalni problem i da se svaka država u borbu za očuvanje zdravog prirodnog sistema mora direktno uključiti.

Uprkos činjenici da samostalno obrađuje oblast očuvanja životne i radne sredine, ekološko pravo je vrlo tesno povezano sa drugim granama prava koje u veštini ili manjoj meri podržavaju njegove pristupe i pomažu da se jasno definišu mere pomoću kojih se najbolje rešiti pomenuti problem. Na prvom mestu treba istaći njegovu povezanost sa krivičnim pravom. Glavni je zadatak propisivanje krivičnih sankcija koje moraju biti direktno uperene protiv svih koji se na nedozvoljen način ophode prema svom prirodnom okruženju. Dakle, krivično pravo vrši inkriminaciju i sankcionisanje svakog ponašanja koje je u suprotnosti sa odredbama ekološkog prava. Upravno pravo, kao grana prava koja se bavi pravima i odgovornostima državnih organa, takođe je u direktnoj vezi sa ekološkim pravom. Međutim, ova grana prava ne uključuje samo pravo koje se odnosi na strukturu centralne i lokalne uprave, već i pravo koje se odnosi na društvene službe, javne usluge (snabdevanje vodom, parom, gasom, poštanska služba, prevoz). Najveći broj pravnih normi ekološkog prava sličan je normama upravnog prava i zato mu iste najviše pomažu u preciznoj formulaciji pravila ponašanja i definisanju dozvola, zabrana i naredjenja, odnosno obaveza oko preduzimanja konkretnih aktivnosti radi sprečavanja štetnog dejstva na životnu sredinu. Ekološko pravo je u direktnoj korelaciji i sa ustavnim pravom koje na opšti način uređuje slobode, prava i dužnosti građana, a to ujedno znači da i ustav, kao najvažniji pravni akt svake države, mora sadržati pravila ili odredbe koje jasno regulišu pitanje zaštite životne sredine. Prema Joldži, upravno pravo čini skup pravnih normi koje regulišu društvene odnose između subjekata pravna i fizička lica, tako da je njegova veza sa ekološkim pravom u tome što reguliše pitanje objektivne odgovornosti koja se javlja u slučaju prouzrokovanja štete drugome, u ovom slučaju štete izazvane narušavanjem životne sredine (Joldži, 2008: 15)

Ukoliko još uvek nije dovoljno sazrela svest ljudi o potrebi da se zaštiti životna sredina, onda se problem njenog ugrožavanja mora još snažnije internacionalizovati. Dakle, problem ugrožavanja životne sredine mora biti tretiran na višem, međunarodnom nivou i ne može se baviti samo unarodno javno pravo. Međunarodno javno pravo je u kombinaciji sa ekološkim pravom iznedrilo potpuno novu oblast prava - međunarodno ekološko pravo. Ono deluje prekogranično i reguliše globalni odnos prema prirodnim resursima (zemljište, reke, mora, okeani, vazduh) koji posmatrani u ovom kontekstu predstavljaju međunarodno, globalno, odnosno planetarno bogatstvo. Iako se na neke zaključke vezane za očuvanje životne sredine mora pričekati, može se konstatovati da bez direktne povezanosti sa drugim granama prava ekološko pravo ne bi moglo ispuniti postavljene ciljeve. To znači da svaki propis ili odredba kao delovi domaćih i međunarodnih pravnih akata koji regulišu ovu oblast ne bi imali potrebnu pravnu snagu. Zato inkriminacija i sankcionisanje lica koja se oglašavaju o zakonske odredbe (krivično pravo), njihova zagarantovana validnost (ustavno pravo), na elo naknade štete prouzrokovane drugome (građansko pravo), kao i dodeljivanje određenih prava državnim organima koji se bave zaštitom životne sredine, trebala bi biti garancija (Korčavoški, 2004: 221-237) za lakše ostvarivanje ciljeva koji stoje ispred ekološkog prava.

AKCIONI PROGRAMI I DRUGI AKTI ZA OČUVANJE ZDRAVE ŽIVOTNE SREDINE U EVROPSKOJ EKONOMSKOJ ZAJEDNICI/UNIJI

Nekadašnja Evropska ekonomska zajednica (EEZ), odnosno današnja Evropska unija (EU) predstavlja nadnacionalnu tvorevinu od 28 država članica, koja postoji na sopstvenom, u potpunosti nezavisnom, pravnom sistemu i poseduje organe i institucije koji osiguravaju njeno funkcionisanje. Ona jeste značajna integracija, ali je iznad svega kompetentan subjekat koji se strukturni delovi (zakonodavstva država članica) neprestano bore kako bi konačno dobili bitku sa onima koji imaju nameru da naškode evropskoj okolini. Ovakav stav podrazumeva donošenje pravnih akata i davanje ovlašćenja da se uredi pomenuta oblast za koju se i dalje, ali sa punim pravom smatra, da je nedovoljno ili pogrešno regulisana, pa čak ima mišljenja i da je u potpunosti neregulisana. To znači da organi i/ili tela moraju donositi propise i u oblastima koje se tiču zaštite životne sredine koji do sada nisu usklađeni niti sa jednim aktom. Takođe, mogu vršiti dopunu već postojećih akata koji

ure uju ovu oblast, ukoliko je izvesno da će njihovo donošenje generisati određena poboljšanja.

Tako je Evropska komisija (EK) inicirala donošenje prvih zakonodavnih akata kojima se reguliše funkcionisanje ovog područja. Prvi dokument koji je usvojen u te namene bila je Stokholmska deklaracija (Stockholm Declaration, 1972). Donešena je nakon Konferencije Ujedinjenih nacija (UN) o životnoj sredini održanoj u periodu od 5 do 16 juna 1972. godine, u Stokholmu (Kraljevina Švedska), na kojoj je učestvovalo 113 država iz celog sveta, 19 međuvladinih agencija i 400 međuvladinih i nevladinih organizacija sa blizu 1300 delegata, čije osnovno načelo glasi, da je pravo na zdravu životnu sredinu jedno od osnovnih ljudskih prava¹. Ona će poslužiti kao osnova za donošenje drugih dokumenata iz oblasti održivog razvoja, poput Arhuske konvencije (Arhus Convention) koja je u Arhusu (Danska) usvojena 18. juna 1998. godine (Kosti, 2008: 456). Nakon Stokholma usledile su konferencije koje su se na podrobniji način bavile pitanjima održivog razvoja i zaštite životne sredine. Tako je u izmeću 19. i 20. oktobra 1972. godine održana konferencija u Parizu, na kojoj je Savet Evrope zatražio od Evropske komisije (EK) da napravi akcioni program za zaštitu životne sredine.

Pod uticajem Stokholmske konferencije organi tadašnje Evropske ekonomske zajednice (EEZ) su 1973. godine osnovali i poseban Direktorat za zaštitu potrošača i životne sredine, i doneli prvi Akcioni program za životnu sredinu. Ovaj Akcioni program (od šest usvojenih) realizovan je u periodu od 1973. do 1976. godine, u mnogome je podsećao na današnji program „Održivi razvoj” (EU Environmental Policy Handbook, 2006: 340). Predstavljao je izraz sve veće zabrinutosti ukupne javnosti koja je postajala svesna štete koju su prouzrokovali agresivni globalizacioni procesi, besomučna trka za profitom, ekspanzivan (ali mestimičan) privredni razvoj i nagla industrijalizacija. Zahvaljujući i posvećenosti članova Evropske komisije (EK), navedeni Akcioni plan je jasno istakao da su ekonomski razvoj, prosperitet i zaštita životne sredine direktno povezani i da će se zbog toga

¹ Konferencija Ujedinjenih nacija (UN) o životnoj sredini u Stokholmu (Kraljevina Švedska) od 5 juna 1972. godine, okupila je industrijalizovane i zemlje u razvoju kako bi opisale prava ljudi na zdravu i produktivnu životnu sredinu. Stokholmska deklaracija definiše principe za očuvanje i unapređenje prirodne sredine. Nakon toga, usledio je niz sastanaka o pravima ljudi na adekvatnu hranu, sigurno stanovanje, čistu vodu, na pristup planiranju porodice... Danas se navedeni datum slavi kao Svetski dan zaštite životne sredine.

u budu im periodima akcenat staviti na one društvene oblasti za koje se prvo, utvrdi da svojom aktivnoš u najviše doprinose narušavanju zdrave životne sredine i drugo, u cilju eliminisanja postoje eg ili spre avanja daljeg lošeg uticaja. Kao glavne principe (Akhtarkhavari, 2008: 338) na kojima se prvi Akcioni plan temeljio, Evropska komisija (EK) je ozna ila:

1. prevenciju, smanjenje i zadržavanje štetnog uticaja na životnu sredinu,
2. o uvanje ekološke ravnoteže i
3. racionalnu upotrebu prirodnih resursa.

Nakon nekoliko godina donešen je i drugi Akcioni plan sa ciljem da se izvrši dopuna prethodnog, a koji je predvi ao širi spektar problema sa kojima se Evropska unija (EU) morala suo iti. Posmatrani kao kompaktna celina, oba Akciona programa su predstavljala precizno utvr ene standarde koji su se odnosili na vodu i vazduh. Što se ti e kvaliteta vode, postavljeni su rigorozni standardi, što se ne može re i za one koji su se odnosili na vazduh. Sa današnje ta ke gledišta, rezultati koji su postignuti u ovom periodu nisu u potpunosti ispunili o ekivanja. Ipak, opravdanje se može na i i u ekonomskoj recesiji u kojoj se Evropska ekonomska zajednica (EEZ) u to vreme nalazila.

Tre i Akcioni plan koji je realizovan u periodu od 1982. do 1986. godine, iznedrio je neraskidivu vezu izme u unutrašnjeg (zajedni ko) tržišta i o uvanja životne sredine (Lajh, Petak, 2015: 95-120). Ovaj program je zahtevao da standardi koji se odnose na zaštitu životne sredine moraju biti harmonizovani kako bi se izbeglo narušavanje industrijske konkurencije u državama lanicama Evropske ekonomske zajednice (EEZ). Pravila koja su se odnosila na proizvodnju morala su biti harmonizovana radi uklanjanja nekarinskih barijera koje su proizilazile iz razli itih nacionalnih normi. Jedna od pozitivnih strana tre eg Akcionog plana bila je pove anje zaposlenosti, što je direktna posledica sprovo enja politike zaštite životne sredine. Efikasnije koriš enje prirodnih resursa, uklanjanje otpada i integrisanje ekološke tehnologije, bili su osnovni ciljevi koji su se morali realizovati. Stru na literatura koja se bavi pitanjem zaštite životne sredine kao prekretnicu esto uzima 1987. godinu, kada je ovaj problem po prvi put postao deo Ugovora Evropske unije (EU),

dobivši itavo poglavlje kojim je regulisan. Poglavlje koje se odnosi na zaštitu životne sredine sadržalo je pravila koja su ve bila obuhva ena propisima iz prethodna tri Akciona plana. To zna i da je etvrti akcioni plan, koji je realizovan u periodu od 1987. do 1992. godine, ozna io dalje promene u pristupu ovoj problematici, pri emu je najviše pažnje poklonjeno uo enim nedostacima na planu politike kvaliteta, orijentacije koja se odnosi na emisije gasova u atmosferu, problema ozonskog omota a (staklena bašta) i njihovog budu eg izbegavanja. To je ujedno i poslednji program koji je realizovan u okviru Evropske ekonomske zajednice (EEZ). Krajem osamdesetih godina XX veka, vo ene su žu ne debate u vezi sve u estalijih klimatskih promena koje predstavljaju svojevrsnu pretnju zdravom ekosistemu. Problem globalnog zagrevanja i klimatskih promena vezan je konkretno za 1988. godinu, kada su od strane Generalne skupštine Ujedinjenih nacija (UN) klimatske promene proglašene „zajedni kom brigom ove anstva". Veza Evropske unije (EU) i ovog dokumenta je u tome što je za njegovu osnovu uzeta Stokholmska deklaracija (Stockholm Declaration) iz 1972. godine i Prva svetska konferencija o klimi na kojoj je u Ženevi (Švajcarska) 1979. godine usvojen Svetski klimatskim program (World Climate Programme) koji se sastoji od više pojedina nih programa. Naredni razlog za aktivnosti Evropske unije (EU) na planu smanjenja emisije gasova (Andreae, Merlet, 2001: 955-966) predstavlja Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama iz 1992. godine, kada je Evropska komisija (EK) reagovala na inicijativu Evropskog parlamenta (EP) i u saradnji sa Evropskim savetom (ES) predložila strategiju o stabilizaciji emisije štetnih materija. Predlog se odnosio na primenu efikasnijih standarda, efektivnijih fiskalnih instrumenta i ulaganja u dalja nau na istraživanja.

Peti Akcioni plan koji tretira pitanje zaštite životne sredine donešen je za period od 1992-2001. godine. Teoreti ari i kompilatori zakona i drugih pravnih instrumenata za najzna ajnije novitete sadržane u ovom program smatraju implementaciju principa održivog razvoja, strukturne promene koje se odnose na javni transport, energetske efikasnost i zaštitu od otpada, postavljanje srednjih i dugoro nih planova u cilju smanjenja odre enih zaga enja. Osim toga, predstavljeni su novi, tržišno orjentisani instrumenti (fiskalni podsticaji) koji su imali zadatak da oja aju prvo, interese proizvo a a i drugo, konzumenata (potroša i) prilikom zaštite životne sredine. Za razliku od

prethodna četiri, peti Akcioni plan je doživeo potpuni neuspeh, jer su neke države članice Evropske unije (EU) pokazale nespремnost za prihvatanje predloga Evropske komisije (EK), koji su se odnosili na potpuno nove i rigoroznije pristupe u borbi za očuvanje životne sredine. Šesti, ujedno i poslednji Akcioni plan, za razliku od prethodnih, nije postavio posebno ambiciozne ciljeve. Za njegovu repertornu tačku uzeti su konstantni problemi sa kojima se suočava globalna životna sredina (klimatske promene, devastacija biodiverziteta, nekontrolisana upotreba bioresursa, ignorisanje apelacija, povećana emisija gasova), koji su zahtevali sveobuhvatniji zakonodavni pristup od dotadašnjeg. Konsolidacija postojećeg zakonodavstva je najjednom postala visoko intenzivna potreba. Naime, morao se rešavati čitav set pitanja koji se odnosio na opšte principe koji su trebali da regulišu specifične tematske strategije poput sudbine pesticida, recikliranja različitih vrsta otpada, urbane sredine, priobalskih područja i istog vazduha. Implementiranje predviđenih mera ovog plana bilo je predviđeno za prvu deceniju XXI veka, međutim, isti, kao i njegov prethodnik, nije u potpunosti ispunio očekivanja jer novoprimiteljne države članice Evropske unije (EU) nisu (iako su morale), primenile predviđene standarde. Treba istaknuti da angažovanost Evropske unije (EU) na polju zaštite životne sredine nije završena donošenjem šest navedenih Akcionih planova.

Kada je reč o angažovanju, mora biti apostrofirano da je i Evropska ekonomska zajednica (EEZ) bila vrlo aktivna u donošenju bitnih akata, u čemu se ogleda njen veoma snažan uticaj na stvaranju primarnih i sekundarnih izvora prava. Iste su odredbe regulisale niz pitanja iz datog područja. Prvo se misli na Osnovne ugovore koji su primarni izvori prava. Uredbom Evropskog saveta (ES) od 7. maja 1990. godine, osnovane su Evropska agencija za životnu sredinu (European Environmental Agency-EEA) i Evropska informativna i posmatračka mreža za životnu sredinu (Environment Information and Observation Network-EION) (Council Regulation, 1990), za koje važi da su bitni izvori sekundarnog prava. U najpoznatije sekundarne akte koji regulišu pitanje zaštite životne sredine spadaju svakako i kasnije usvojene direktive:

1. Evropskog saveta koja uređuje pitanje odlaganja potrošenih ulja (Council Directive 1975),

2. Evropskog saveta iz 1992. godine koja se odnosi na upravljanje radioaktivnim otpadom (Council Directive 1992),
3. Evropskog saveta o proceni kvaliteta vazduha i upravljanju (Council Directive 1996),
4. Evropske komisije kojom se ograni čava buka koju proizvode motorna vozila (Commision Directive 1999),
5. Evropskog parlamenta u vezi sa procenom i upravljanjem bukom u životnoj sredini (Directive, 2002) i
6. Evropskog parlamenta i saveta koja se odnosi na otpad od elektri ne opreme (Directive, 2002).

Izvori prava Evropske unije (EU) koji regulišu pitanje zaštite životne sredine dobijaju na zna aju prilikom inkorporacije u nacionalna zakonodavstva država lanica, koje su dužne da osiguraju njihovu primenu. U suprotnom, mogle bi se suo iti sa rigoroznim sankcijama. Kada se govori o harmonizaciji nacionalnih propisa, misli se na uskla ivanje odredbi doma eg zakonodavstva sa pravom Evropske unije (EU). Pri tome naro ito bitnu ulogu ima Evropska komisija (EK) koja vrši kontrolu uskla enosti prava država lanica sa evropskim pravnim normama. Me utim, to ne zna i da je sve što je propisano evropskim pravom (acquis communautaire) i ispoštovano, posebno na nižem, nacionalnom nivou. Donošenje akcionih planova, brojnih direktiva, regulativa i rezolucija dovoljno govori o opredeljenosti Evropske unije (EU) da se ide u korak sa vremenom, da prati razvojne tehnološke i tehni ke trendove koji se odnose na modernizaciju industrijske proizvodnje i mehanizacije i da smanjuje svaki štetan uticaj na životnu sredinu.

ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE NA NIVOU UJEDINJENIH NACIJA (UN)

Ujedinjene nacije (UN), od osnivanja 1945. godine pa do danas, nastoje da u okviru svojih ciljeva (održavanje me unarodnog mira i stabilnosti, promovisanje ljudskih prava, ja anje društvenog i

ekonomskog razvoja, pružanje humanitarne pomoći u slučaju gladi, prirodnih katastrofa i oružanih sukoba) dostignu visok nivo zaštite životne sredine. Ujedinjene nacije (UN) su usvojile mnoge važne dokumente (Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima 1948. godine, Pakt o građanskim i političkim slobodama 1966. godine i Pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima 1966. godine), koji su politički ko-ekonomskog sadržaja i karaktera. Zato je bilo zanimljivo da se među navedenim nije našlo mesto za neki dokument koji pravnički reguliše pitanje zaštite životne sredine i da nisu pravo na zdravu životnu sredinu predviđali kao samostalnu disciplinu (Shelton, Kiss, 2007: 44). Nakon što je ljudski nemar i izrazito štetan uticaj na prirodu i njene vrednosti ozbiljno signalizirao mnoge opasnosti, odlučeno je da se formira kompetentna institucija čija je glavna briga biti zaštita životne sredine. Prvi ozbiljniji korak u tom smeru, koji je napravljen u Štokholmu (Kraljevina Švedska), održavanjem Konferencije o svetskoj okolini 1972. godine, ipak nije dao značajnije rezultate, pa se moralo krenuti dalje. Sledeći značajan potez usledio je na predlog bivše norveške premijerke Gro Harlem Brundtland, da se objavi poznati izveštaj "Naša zajednička budućnost" (Our Common Future), što je Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj (World Commission on Environment and Development), poznata i kao Brundtland komisija, učinila 1987. godine (Segnestam, 1985). Cilj pomenutog izveštaja bio je da se ukaže na opasnost po planetu i ljude na njoj i da prezentira novu koncepciju i Poslovnu povelju za održivi razvoj. Mnoge preporuke Brundtland komisije usvojene su na Konferenciji Ujedinjenih nacija (UN) o životnoj sredini i razvoju koja je održana u Rio de Žaneiru (Brazil) 1992. godine. U pitanju je najveći svetski skup lidera ovog tipa (Birnie, Boyle, Redgwell, 2009: 612–640), na kom su usvojeni sledeći bitni dokumenti:

1. Rio deklaracija, koja sadrži 27 principa vezanih za svetsku okolinu i razvoj,
2. Agenda 21, koja predstavlja akcioni plan održivog razvoja za XXI vek,
3. Konvencija o biološkoj raznovrsnosti posvećena vitalnoj važnosti očuvanja biodiverziteta, ekosistema, održanju i obnovi različitih vrsta populacije na planeti i
4. Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija (UN) o klimatskim promenama.

Na konferenciji u Rio de Žaneiru učesnice su uzele 172 države sa oko 10 hiljada učesnika svih branši i profila, što navodi na zaključak da se radi o vrlo bitnoj tematici koja se odnosi na probleme planete i populacija (ljudska, biljna, životinjska) na njoj. Na navedenoj konferenciji osnovan je Program Ujedinjenih nacija (UN) za životnu sredinu (UNEP), koji je stupio na snagu 1993. godine, što je ujedno označilo i priznavanje ekološkog prava kao posebne grane u okviru pravnog sistema. Time je potvrđeno pravo čoveka na slobodu, jednakost i zdrave životne uslove i istaknuto je, da više ne postoji dilema da čovek negativno deluje na svoje okruženje, kao i da zbog toga mora snositi odgovornost. Zato je apelovano na države u razvoju, koje su označene kao zemlje sa niskom ekološkom kulturom, da se ozbiljnije posvete ovoj materiji i da zakonom regulišu odgovornost svojih građana koji prouzrokuju ekološku štetu.

Uporedo sa Okvirnom konvencijom Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama potpisan je 1997. godine poznati Kjoto protokol sa ciljem da se utiče na smanjenje emisije štetnog ugljen dioksida (CO₂) na čovekovu okolinu (Socorro Manguiat, 2006: 5-6). Naime, protokolom je decidno objašnjen negativan uticaj navedenog i drugih gasova koji, ukoliko se ne bude delovalo na njihovoj prevenciji, mogu imati katastrofalne posledice koje će dovesti do uništavanja živog sveta (Council Decision, 2002). Za njegovo usvajanje je bila potrebna ratifikacija najmanje 55 država koje su označene kao zagađivači, što se i dogodilo 16. februara 2005. godine. Cilj je bio da se najviše zagađivači vazduha (i ne samo njega) obavežu na značajno redukovanje emisije ugljen-dioksida (CO₂), kako bi se količina smanjila ispod do sada neverovatnih 14 miliona tona. Prema Kjoto protokolu, Sjedinjene Američke Države su morale da redukuju emisiju ugljen-dioksida (CO₂) za 7%, Japan za 6%, a Ruska federacija za 8%. Što se tiče Evropske unije (EU), ista je protokol ratifikovala odlukom Saveta ministara 31. maja 2002. godine, a naredne 2003. godine Savet ministara je Direktivom 2003/87/EC, utvrdio sistem trgovine emisijama na njenom području (Directive, 2003). Na kraju treba istaći da su na Konferenciji u Rio de Žaneiru 1992. godine, ustanovljeni konferencijska članica, sekretarijat i specijalno naučno telo u koje su uključene norme o razmeni informacija i rešavanju potencijalnih sporova za koje se očekivalo da će nastupiti. Znatno kasnije, u aneksu Kjoto protokola iz 1997.

godine, taksativno su nabrojane države koje se konkretno obavezuju na redukciju emisije gasova u atmosferu.

EKOLOŠKA KRIVI NA DELA I DOMA I ZAKONODAVNI PROPISI ZA ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE

Danas se krivi npravna zaštita životne sredine zasniva na biocentričnoj koncepciji koja je tretira kao zaštićeno specifično dobro. To je sasvim drugačija koncepcija od nekadašnje antropocentrične (napuštena) koja je životnu sredinu definisala kao resurs u funkciji zadovoljavanja opštih ljudskih potreba. Time je apostrofirani princip krivičnog prava, odnosno princip subjektivne odgovornosti ili odgovornosti na osnovu dokazane krivice. Na osnovu toga u zakonodavnoj praksi su mnoge zabrane u vezi sa zaštitom životne sredine praćene krivičnim sankcijama. Tako se normama krivičnog prava sankcionišu ponašanja koja su suprotna materijalnim odredbama ekološkog prava, ili kako ističe Popović: ... “da norme krivičnog prava ekološkog karaktera imaju cilj da krivičnim sankcijama suzbijaju protivpravne radnje pravnih subjekata na području ekološkog prava.” (Popović, 1997: 78). Krivični zakonik Republike Srbije (“*Službeni glasnik RS*”), br. 85/2005. godine u glavi XXIV decidno navodi 18 krivičnih dela uperenih protiv životne sredine koja su regulisana članovima 260-277 i dele se na:

1. opšta krivična dela protiv životne sredine (zagađivanje životne sredine, nepreduzimanje mere zaštite životne sredine, oštećenje životne sredine, povreda prava na informisanje o stanju životne sredine),
2. krivična dela u vezi sa opasnim materijama (unošenje opasnih materija u Republiku Srbiju i nedozvoljeno prerađivanje, odlaganje i skladištenje opasnih materija i nedozvoljena izgradnja nuklearnih postrojenja),
3. krivična dela protiv biljnog i životinjskog sveta (ubijanje i mučenje životinja, nesavesno pružanje veterinarske pomoći, proizvodnja štetnih sredstava za lečenje životinja, šumska krivična dela)

4. krivi na dela nezakonitog lova i ribolova (nezakonit lov i nezakonit ribolov).

Zakon o obligacionim odnosima iz 1978. godine (*“Službeni list SFRJ”*), br. 29/78, 39/85 i 45/89, predviđa sudsku zaštitu od izvora opasnosti koja predstavlja pretnju neodređenom broju lica. Takođe, zakon decidno uređuje pravo svakog lica da podnese zahtev u cilju sopstvene zaštite ili druge osobe od izvora opasnosti ili od delatnosti koja može prouzrokovati štetu. Svakako najznačajnije pravno sredstvo u cilju zaštite životne sredine je ekološka tužba, koja je regulisana članom 156 Zakona o obligacionim odnosima. Sama činjenica da je zakonodavac ostavio mogućnost da svako zainteresovano lice može podneti navedenu tužbu, navodi na zaključak da je akcenat stavljen na širenje svesti o neophodnosti zaštite životne sredine. Zato se za ekološku tužbu kaže da predstavlja *actio popularis*, odnosno da ima značaj narodne, popularne tužbe. Njen glavni cilj je preventivno delovanje, dakle, sprečavanje nastajanja bilo kakve štete. Pomenutim zakonom je izričito propisano da se ekološka tužba ne može podneti samo protiv onih delatnosti koje su odobrene od strane nadležne vlasti. Međutim, njeni podnosioci nailaze na probleme koji se pre svega odnose na neefikasnost samog postupka, u smislu dužine njegovog trajanja, kao i nepostojanja precizno utvrđenih rokova koji se odnose na zakazivanje ročišta i donošenje presuda.

Tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX veka, na teritoriji bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) donešen je čitav niz posebnih zakona koji su regulisali područje životne sredine, ali su prestali da važe donošenjem Zakona o zaštiti životne sredine 1991. godine (*“Službeni glasnik RS”*), br. 66/1991. Zakon je ostavio mogućnost donošenja posebnih zakona koji bi detaljnije uređivali određena područja, tako da su iste godine donešeni posebni Zakon o vodama (*“Službeni glasnik RS”*), br. 46/91 i 53/93 i Zakon o šumama (*“Službeni glasnik RS”*), br. 30/10 i 93/12. U godinama koje su usledile donešen je poseban Zakon o poljoprivrednom zemljištu (*“Službeni glasnik RS”*), br. 62/06 i 65/08, zatim Zakon o lovstvu, br. 39/93, 44/93 i 60/93 i Zakon o ribarstvu (*“Službeni glasnik RS”*), br. 35/94 i 38/94. Zakon koji je trenutno na snazi datira iz 2004. godine. U dva maha, 2008 i 2009. godine, izvršene su njegove izmene i dopune i donešeni su propisi koji se odnose na određena područja. Početkom 2006. godine označeno je važenje novog Krivičnog zakonika Republike Srbije (*“Službeni glasnik RS”*), br. 85/2005, koji je regulisao oblast zaštite

životne sredine propisivanjem krivi nih dela protiv zdravlja ljudi, privrede i opšte sigurnosti. U njemu su na jednom mestu svrstana sva krivi na dela vezana za životnu sredinu (glava XXIV - Krivi na dela protiv životne sredine). Krivi no delo se odnosi na ugrožavanje ili povredu nekog prava (dobra), u konkretnom slu aju životne sredine. Pod povredom prava životne sredine podrazumeva se njeno uništenje ili ošte enje, dok se pod ugrožavanjem smatra svako prouzrokovanje opasnosti (apstraktna ili konkretna).

Krivi ni Zakonik Republike Srbije ("Službeni glasnik RS"), br. 85/2005, predvi a 18 krivi nih dela koja su uperena protiv životne sredine. Ona su decidno regulisana lanovima 260-277:

1. Zaga enje životne sredine (lan 260),
2. Nepreduzimanje mera zaštite životne sredine (lan 261),
3. Protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja koja zaga uju životnu sredinu (lan 262),
4. Ošte enje objekata i ure aja za zaštitu životne sredine (lan 263),
5. Ošte enje životne sredine (lan 264),
6. Uništenje, ošte enje i iznošenje u inostranstvo i unošenje u Republiku Srbiju zaštino prirodnog dobra (lan 265),
7. Unošenje opasnih materija u Republiku Srbiju i nedozvoljeno prera ivanje, odlaganje i skladištenje opasnih materija (lan 266),
8. Nedozvoljena izgradnja nuklearnih postrojenja (lan 267),
9. Povreda prava na informisanje o stanju životne sredine (lan 268),
10. Ubijanje i zlostavljanje životinja (lan 269),

11. Prenosenje zaraznih bolesti kod životinja i biljaka (lan 270),
12. Nesavesno pružanje veterinarske pomo i (lan 271),
13. Proizvodnja štetnih sredstava za le enje životinja (lan 272),
14. Zaga ivanje hrane i vode za ishranu, odnosno napajanje životinja (lan 273),
15. Pustošenje šuma (lan 274),
16. Šumska kra a (lan 275),
17. Nezakonit lov (lan 276) i
18. Nezakonit ribolov (lan 277).

Posebnim Zakonom o vodama (*“Službeni glasnik RS”*), br. 46/91 i 53/93 **regulisano je neovlaš eno punjenje i koriš enje akumulacije (lan 209). Njime se kažnjava svako lice koje bez vodne dozvole vrši punjenje akumulacije ili koristi vode iz akumulacije i time izazove opasnost po život ili zdravlje ljudi ili imovinu. Za ovo delo je zapre ena kazna od šest meseci do pet godina.**

lan 210. istog zakona propisuje nov anu kaznu ili kaznu zatvora u trajanju od šest meseci do pet godina za onoga ko eksploatacijom re nog nanosa iz korita vodotoka ošteti korito, obale i regulacione objekte. Poseban Zakon o rudarstvu i geološkim istraživanjima (*“Službeni glasnik RS”*), br.44/95 i 101/95 lanom 89 propisuje kaznu zatvora u trajanju od jedne do pet godina za svako lice koje organizuje ili u estvuje u sprovo enju štrajka u jamskim prostorijama ili drugim objektima i prostorijama iz lana 50 stav 2 ovog zakona. Naredni lan istog zakona predvi a istu kaznu za lice koje u jamu sa metanom ili drugim zapaljivim gasom ili opasnom ugljenom prašinom ili u objekat na naftnom i gasnom polju unese lako zapaljivu materiju ili druge stvari ije je unosenje u takvu jamu odnosno objekat zabranjeno (lan 66 stav 1 ovog zakona). Ukoliko je delo iz stava 1 i 2 ovog lana u injeno iz nehata, u inilac e se kazniti nov anom kaznom ili zatvorom do jedne godine. lan 91 pomenutog zakona decidno navodi da je za svako lice koje stupi po bilo kom osnovu u magacin,

skladište ili spremište eksplozivnih sredstava ne pridržavaju i se propisanih mera bezbednosti i zdravlja na radu (član 66 stav 3 ovog zakona), propisana kazna zatvora od jedne do pet godina.

Sva nabrojana krivična dela protiv životne sredine gone se po službenoj dužnosti, dakle na predlog javnog tužioca, što implicira da postupak nije moguće pokrenuti na osnovu predloga ili privatne tužbe. Kada je reč o obliku vinosti, većina navedenih krivičnih dela protiv životne sredine može biti izvršena samo umišljajem. Prema Krivičnom zakoniku (*“Službeni glasnik RS”*), br. 85/2005, nehatom mogu biti izvršena samo sledeća krivična dela:

1. zagađivanje životne sredine (član 260 stav 2 KZ),
2. nepreduzimanje mera zaštite životne sredine (član 261 stav 2 KZ),
3. oštećenje objekata i uređaja za zaštitu životne sredine (član 263 stav 2 KZ),
4. oštećenje životne sredine (član 264 stav 2 KZ),
5. uništenje, oštećenje, iznošenje u inostranstvo i unošenje u Republiku Srbiju zaštićenog prirodnog dobra (član 265 stav 2 KZ),
6. prenošenje zaraznih bolesti kod životinja i biljaka (član 270 stav 4 KZ),
7. nesavesno pružanje veterinarske pomoći (član 271 stav 2 KZ),
8. proizvodnja štetnih sredstava za lečenje životinja (član 272 stav 3 KZ),
9. zagađivanje hrane i vode za ishranu, odnosno napajanje životinja (član 273 stav 4 KZ).

Zakon propisuje da u bilo koje krivično delo protiv životne sredine može biti svako lice. Ipak, kod krivičnih dela kao što su nepreduzimanje mera zaštite životne sredine, protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja koja zagađuju životnu sredinu, unošenje opasnih materija u Republiku Srbiju i nedozvoljeno prerađivanje, odlaganje i skladištenje opasnih materija (stav 2),

kao i nesavesno pružanje veterinarske pomo i, u inilac može biti samo službeno ili odgovorno lice. Na ovu vrstu krivi nih dela za vo enje krivi nog postupka u potpunosti se primenjuju Opšta pravila. Pre samog pokretanja krivi nog postupka potrebno je utvrditi da li je zaista došlo do nekog od krivi nih dela protiv životne sredine. To zna i da se mora sprovesti pretkrivi ni postupak koji je u nadležnosti javnog tužilaštva i organa gonjenja. Važno je apostrofirati da otkrivanje krivi nog dela mogu izvršiti i gra ani. Nadležni organ gonjenja je dužan da u slu aju postojanja osnovane sumnje da je izvršeno odre eno delo iz kategorije krivi nih dela protiv životne sredine (koje se goni po službenoj dužnosti), preduzme potrebne mere u cilju što bržeg pronalaženja u inioca. U svrhu privo enja osumnji enog lica nadležnom organu je na raspolaganju široka paleta mera. Pregled prevoznih sredstava, putnika i prtljaga, ograni enje kretanja na odre enom podru ju, kao i ispitivanje gra ana samo su neke od mogu nosti. Zakon predvi a da javni tužilac može odbaciti prijavu ukoliko iz nje proisti e da prijavljeno delo nije krivi no delo ili da se ne može goniti po službenoj dužnosti, zatim u slu aju zastarelosti ili ako je delo obuhva eno amnestijom ili pomilovanjem, ili ako postoje druge okolnosti koje isklju uju krivi no gonjenje ili ne postoji osnovana sumnja da je osumnji eni u inio krivi no delo. Javni tužilac je dužan da u roku od 8 dana obavesti ošte enog o razlozima odbacivanja prijave.

Ukoliko je krivi nu prijavu podneo nadležni organ gonjenja, javni tužilac e isto postupiti i prema tom organu. Ako iz same prijave ne može oceniti da li su verovatni navodi prijave, ili ako podaci kojima raspolaže ne pružaju dovoljno osnova za donošenje odluke da li e zahtevati sprovo enje istrage, ili ako je izvršilac nepoznat, javni tužilac e sam ili posredstvom drugih organa prikupiti potrebna obaveštenja. Ako javni tužilac smatra da su ispunjeni svi uslovi, od nadležnog suda e zahtevati sprovo enje istrage, krivi ni postupak se zvani no pokre e, a osumnji eni postaje okrivljeni. U slu aju da postoji dovoljno dokaza, nadležni javni tužilac e podi i optužnicu i tražiti odre ivanje glavnog pretresa u kome e pokušati da dokaže sve navode iz iste. Na optuženom je da navode opovrgne. Prvostepeni postupak se završava izricanjem presude.

ZAKLJUČAK

Zaštita životne sredine predstavlja temu koja je u proteklih nekoliko decenija zavredila (potpuno opravdano) najveću pažnju medija, političara, stručnjaka, ali i običnih ljudi. O tome govori veliki broj međunarodnih konferencija koje su sazivane u cilju upoznavanja sa pogubnim posledicama koje su iznedrile globalizacija, industrijalizacija i nekontrolisana želja za što većom zaradom. Najrazvijenije države sveta koje su istovremeno i najveće i najzagađivije životne sredine, žele da deluju preventivno u cilju zaustavljanja daljeg narušavanja ekosistema. Mnogo je argumenata koji idu u prilog tvrdnji da će se određene zemlje u budućnosti suočiti sa konstantnom pretnjom ili opasnošću da zauvek budu izbrisane sa lica Zemlje, jer se nalaze ispod visine nivoa mora (Holandija, Haiti). Razloge treba tražiti u povećanom zračenju, tanjenju ozonskog omotača, topljenju ledenih gora, kao i povećanom nivou mora i okeana. Tome treba dodati štetan uticaj automobilske i hemijske industrije, za koje se opravdano smatra da predstavljaju najveće zagađivače vazduha i glavne uzroke globalnog zagrevanja. Predmet zaštite životne sredine nije samo vazduh, već i voda, biljni i životinjski svet, zaštita od buke, odlaganje opasnog nuklearnog i patološkog otpada... Bitna činjenica je da su najveće svetske sile prepoznale neophodnost delovanja na međunarodnom ekološkom planu i da je zagađivanje životne sredine označeno kao globalna pretnja i problem. Na taj način su istakle neophodnost još snažnije međunarodne saradnje u ovoj oblasti i prihvatanje potpuno novih i nadasve rigoroznijih pravila ponašanja prema prirodnim resursima.

Sama činjenica da je nanošenje bilo kakve štete ili samo ugrožavanje životne sredine dobilo krivičnopopravne obrise, dovoljno govori o ozbiljnosti pretnje sa kojom se planeta suočava. Sve u proteklih gotovo pola veka svojom bezobzirnošću doveo u opasnost neke buduće naraštaje koji će sigurno morati na još rigorozniji način da se pozabave borbom sa naglim klimatskim promenama čiji su koreni u sadašnjem vremenu. Danas skoro sve države sveta imaju zakonske odredbe kojima se regulišu pitanja vezana za životnu sredinu. Evropska unija (EU) po ovom pitanju želi da postigne što veću koordiniranost i saradnju između država članica donošenjem velikog broja pravnih propisa. Kao nadnacionalna tvorevina, Unija je značajnih međunarodnih konferencija na kojima se raspravlja o globalnom suočavanju sa ovim problemom i gde su donošene mere, usvajane direktive,

rezolucije ili strategije za vođenje efektivne borbe za očuvanje ekosistema. Ustanovljavanje ekološkog prava kao autonomne pravne discipline istovremeno podrazumeva i afirmaciju svega što je dogovoreno na međunarodnom nivou, budući da su lokalni, nacionalni propisi u ovoj oblasti uglavnom donošeni u skladu sa određenim protokolima i planovima.

Republika Srbija aktivno učestvuje u borbi za zaštitu životne sredine i ponaša se u skladu sa većinom evropskih i svetskih država, ozbiljno sledeći primere koji su se u praksi najbolje pokazali. Prvi koraci u cilju zaštite životne sredine načinjeni su još u vreme Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), donošenjem zakona o zaštiti šuma, voda, vazduha, lova, ribolova... Prvi sistemski zakon koji je u sebi obuhvatao sve oblasti i propise koji se odnose na životnu sredinu donešen je 1991. godine. Sadašnji zakon koji je na snazi samo potvrđuje jasnu opredeljenost države ka očuvanju zdravog ekosistema, jer činjenica je da naša zemlja raspolaže sa ogromnim i neiskorišćenim prirodnim resursima koje treba očuvati. Kucanje na vrata Evropske unije (EU) podrazumeva prihvatanje novih izazova, a samim tim i konkretnu implementaciju najsavremenijih metoda i instrumenata za zaštitu životne sredine. Time se otvaraju mogućnosti za dobijanje značajnih finansijskih sredstava iz fondova Evropske unije (EU) koji služe kao potpora za realizaciju što boljih rezultata na ovom polju. Razmena iskustava i stručnog kadra sa državama koje su postigle zavidan uspeh u ovoj oblasti predstavlja jedan od najbitnijih resursa sa kojim ćemo u budućnosti moći da se raspolažemo. Ipak, najvažnije od svega je podizanje elementarne svesti kod običnih ljudi, da prihvate činjenicu da su prirodna dobra ograničena i da se upravo iz tog razloga na pravini mora voditi briga o elementarnim uslovima koji život znače.

LITERATURA

- Akhtarkhavari, Afshin, 2008. Environmental Principles and Change in International Law and Politics, School of Law Griffith University, Australia.
- Andreae, O. Mineart, Merlet, P. 2001. "Emission of trace gases and aerosols from biomass burning, Global Biogeochemical cycles", Vol. 15, No. 4.
- Birnie, Patricia, Boyle Alan, Redgwell Catherine. 2009. International Law & the Environment,

Oxford University Press.

- avoški, Aleksandra. 2004. Ekološko pravo-Harmonizacija doma eg zakonodavstva sa pravom Evropske unije (EU), Institut za uporedno pravo, Beograd.
- ejovi , Bora, 2007. Krivi no pravo, Dosije, Beograd.
- Commision Directive 99/101/EC of 15 December 1999 {Official journal l 334 of 28.12.1999}.
- Council Decision 2002/358/EC April 2002 concerning the approval on behalf of the European Community, of the Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change and the joint fulfillment of commitments thereunder, Official Journal L 130 of 15.5.2002.
- Council Directive 75/439/EEC of 16 June 1975 on the disposal of waste oils.
- Council Directive 92/3 Euroatom of 3 February 1992 on the supervision and control of shipments of radioactive waste between Member States and into and out of the Community.
- Council Directive 96/62/EC of 27 December 1996 on ambient air quality assessment and management, Official Journal L 296, 21/11/1996 P. 0055 – 0063, <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31996L0062:EN:HTML..>
- Council Regulation (EEC) No. 880/92 of 23 March 1992 on a Community eco-label award scheme, [http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!clcxplus!prod!DocNumber&type_doc=](http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!clcxplus!prod!DocNumber&type_doc=Decision&ran_doc=1993&nu_doc=517&lg=en)
- Decision&ran_doc=1993&nu_doc=517&lg=en.
- Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, article 7; http://www.aarhupedia.com/srpski teme/4/2013/09/17/deklaracija-konferencije-ujedinjenih-nacija-ovekovojsredini---stokholm-1972_-godine.html.
- Directive 2002/49/EC of the European Parliament and of the council of 25. June 2002, relating to the assessment of Environmental noise. <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L>.
- Directive 2002/96/EC of the European Parliament and of the Council of 27 January 2003 on waste electrical and electronic equipment (WEEE).
- Directive 2003/87/EC the European Parliament and of the Council of 13. October 2003, establishing

a scheme for green house gas emission allowance trading within the Community and amending Council Directive 96/61/EC

- http://europa.eu/legislation_summaries/energy_european_energy_policy/128012_en.htm, 1. mart 2010.
- European Environmental Agency (EEA) and an Environment Information and Observation Network, Regulation (EEC) 1210/90.
http://europa.eu/legislation_summaries/environment/general_provisions/128019_en.htm.
- EU Environmental Policy Handbook: A Critical Analysis of EU Environmental Legislation Making it accessible to environmentalists and decision makers (Editor: Scheuer, Stefan, European Environmental Bureau (EEB), September, April 1, 2006, Brussels, Belgium.
- Joldži, Vladan. 2008. Ekološko pravo Opšti i Posebni deo (primer Republike Srbije-države u tranziciji), Beograd.
- Kostić, Miomira. 2008. Arhuska konvencija o zaštiti životne sredine, Pravni život, br. 9/2008.
- Krivić, ni zakonik ("Službeni glasnik RS"), br. 85/2005.
- Lajh, Damjan, Petak, Zdravko. 2015. EU Public Policies Seen from a National Perspective: Slovenia and Croatia in the European Union, Faculty of Social Sciences, Ljubljana.
- Lilić, Stevan, Drenovak-Ivanović, Mirjana. 2010. Ekološko pravo, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Luketić, Miroslav, Bujuklić, Žika., Vučković, Nikola. 1988. Srednjovekovni statut Budve, Istorijski arhiv, Budva.
- Petković, Gordana. 2010. Pravni okviri zaštite i unapređivanja prostora-meunarodno pravni aspekt, Pravni život 9/2010.
- Popović, Slavoljub. 1997. Osnovne karakteristike ekološkog prava (u: Kavran, D. Petković, G., „Pravo i životna sredina“, Beograd, 1997).
- Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future, Transmitted to the General Assembly as an Annex to document A/42/427-Development and International Cooperation: Environment. <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.

- Segnestam, Mats, Swedish Society for the Conservation of Nature, WCED Public Hearing, Oslo, 24-25 June 1985.
- Shelton, L. Dinah, Kiss, Alex. 2007. Guide to International Environmental Law, Transnational Publishers, George Washington University Law School.
- Socorro Manguiat, Maria Z. 2006, An Introduction to the Kyoto Protocols, Compliance Meshanism, Environmental Law Programme, Environmental Law Centre, Bonn.
- United Nations Conference on the Human Environment, Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment, United Nations Organization, Stockholm, Kingdom of Sweden, 1972, principle.
- Zakon o obligacionim odnosima iz 1978. godine ("Službeni list SFRJ"), br. 29/78, 39/85 i 45/89.
- Zakona o zaštiti životne sredine 1991. godine ("Službeni glasnik RS"), br. 66/1991.
- Zakon o vodama ("Službeni glasnik RS"), br. 46/91 i 53/93.
- Zakon o lovstvu, 39/93, 44/93 i 60/93.
- Zakon o ribarstvu ("Službeni glasnik RS"), br. 35/94 i 38/94.
- Zakon o poljoprivrednom zemljištu ("Službeni glasnik RS"), br. 62/06 i 65/08.
- Zakon o šumama ("Službeni glasnik RS"), br. 30/10 i 93/12.

MEDIHA RIDJIC

UDK: 373.3:004(497.6)

Univerzitet Travnik, Edukacijski fakultet, Travnik, BiH

mediha.ridjic@hotmail.com

NUSRETA OMERDI

Univerzitet Travnik, Edukacijski fakultet, Travnik, BiH

nusi.o@hotmail.com

SAMIRA BEBA

OŠ „Turbe“, Travnik, BiH

samira_beba@hotmail.com

**OBRAZOVNE MOGUĆNOSTI OSNOVNIH ŠKOLA NA PODRUČJU SBK-a U
ERA INFORMACIONIH TEHNOLOGIJA**

**THE EDUCATIONAL OPPORTUNITIES OF PRIMARY SCHOOLS IN THE
AREA OF MIDDLE BOSNIACANTON IN THE ERA OF THE INFORMATION
TECHNOLOGY**

Apstrakt - Cilj istraživanja je ispitati koliko se ICT koristi u osnovnim školama na području SBK-a, te ukazati na značaj primjene u nastavi. U vrijeme naglih promjena informaciono-komunikacione tehnologije postale su sastavni dio savremenog života. Uzorak istraživanja čine učenici osnovnih škola sa područja Srednjobosanskog kantona. Temeljne metode u radu su deskriptivna, metoda teorijske analize i statistička metoda. Pretpostavljamo da se u osnovnim školama na području SBK-a ICT ne koriste na nivou koji je značajan sa aspekta osavremenjavanja nastave, obzirom da je obrazovanje veoma važna društvena oblast, a samim tim ne smije ostati van tokova savremenog doba i da je potrebna njena modernizacija. Primjena ICT-a u osnovnim školama bi doprinjele boljem kvalitetu odgojno-obrazovnog procesa.

Da bi bila moguće a primjena ICT-a u školama neophodno je obezbjediti infrastrukturu i opreme kao i kvalitetnu edukaciju postojećeg i budućeg nastavnog kadra. Primjenom tehnologija u nastavni proces, promjenile bi se postojeće metode poučavanja i obrazovanja što bi značilo i nove metode učenja, koje bi za cilj imale unaprijediti kvalitetu nastave. Uvođenjem ICT-a u nastavu učeniku omogućuje da razvija sposobnost samostalnog rada, da koristi različite izvore informacija, te da se osposobi za savremeni život.

Cljučne riječi – nastava, osnovna škola, učenik, komunikacija, ICT.

Abstract - The aim of the research is to examine how much ICT is used in primary schools in the area of Middle Bosnia Canton, and to point out the importance of its application in the teaching. In the time of sudden changes, the information and communications technology has become the integral part of modern life. The research sample consists of pupils of elementary schools from the area of Middle Bosnia Canton. The basic methods of this work are the descriptive method, the method of theoretical analysis and the statistical method. We assume that ICT in the primary schools of the area of Middle Bosnia Canton is not used on the level which would be important from the aspect of modernization of teaching, given that education is a very important social area, and therefore it cannot be left out of the flows of the modern era, and that its modernization is required. The application of ICT in the primary schools would contribute to the better quality of the educational process. In order to apply ICT in schools, it is necessary to provide the infrastructure and equipment, as well as the quality education of the existing and future teaching staff. By applying the technology in the teaching process, the existing methods of teaching and education would change which would bring the new methods of teaching, whose aim would be improving the quality of teaching. By introducing ICT in teaching process, a pupil is enabled to develop the ability of working independently, to use different sources of information, and to train himself for the modern life. **Key words** – teaching, elementary school, student, communication, ICT.

UVOD

Analizirajući tradicionalnu nastavu u kojoj dominira frontalni oblik rada sa izraženom predavačkom funkcijom nastavnika, samim tim u učenicima se ne obezbjeđuje dovoljno interakcije niti ostavlja dovoljno vremena za samostalne aktivnosti učenika u funkciji kvalitetnijim ovladavanjem nastavnih sadržaja. Nastava je često, formalizovana, verbalizovana i nedovoljno otvorena, što smanjuje trajnost znanja i mogućnosti povezivanja teorije sa realnim životom. Savremeno obrazovanje nalaže promjene tradicionalnog vaspitno – obrazovnog sistema, metoda, oblika, principa. Za savremenu organizaciju vaspitno – obrazovnog rada, posebno za primjenu savremene nastavne tehnologije, potrebno je obezbjediti odgovarajuće materijalno – tehničke uslove. „Dve oblasti moderne nauke

najviše su doprinele da se razvije vrhunska nastavna tehnologija: elektronika i informaciona tehnologija. Zahvaljuju i ovim dvema nau nim oblastima, bilo je mogu e razvijati modernu pedagošku tehnologiju (multimedijsku, televizijsku i kompjutersku) koja je doprinijela i doprinosi unapre ivanju nastave, motivacije u enika, podizanju kvaliteta u enja inastave. Ovo je, svakako, ta no samo pod uslovom da se pedagoška tehnologija stru no opremi programima, da se koristi na na in kako to preporu uje pedagoška nauka i da se ne preferira nastavniku ija uloga se ne može zamijeniti tehnologijom pa ma koliko ona bila savršena.“ (Mandi , 1995: 12) Na osnovu svega navedenog možemo re i da je nastavnik nezamjenljiv ne samo za nastavu i vannastavnu aktivnost ve i i za saradnju škole i društvene sredine, porodice i škole. Nastavnik se osloba a predavanja i pou avanja, a više se bavi planiranjem, pripremanjem, organizovanjem, vaspitnim radom – vaspitanjem. Da bismo ispitali nivo primjene ICT-a u nastavi u osnovnim školama, provedeno je eksperimentalno istraživanje. U istraživanju je u estvovalo 294 u enika osnovne škole i to s obzirom na dob, 158 ispitanika (ili 53,74% istraživa kog uzorka) etvrtih razreda osnovne škole i 136 ispitanika (46,26%) u enika osmih razreda. Prema spolu ispitanika 142 (ili 48,30 %) u enika osnovne škole je muškog spola, a 152 (ili 51,70%) u enika osnovne škole je ženskog spola. Podru je škole koju u enici pohaaju je prigradsko podru je Turbeta sa 50 ispitanika (ili 17,00%), Travnika sa 46 ispitanika (ili 15,65%), Novog Travnika sa 49 (ili 16,67%), Viteza sa 52 (ili 17,69%), Donjeg Vakufa sa 51(ili 17,34%) i Gornjeg Vakufa sa 46 (ili 15,65%).

Predmet istraživanja je ispitati nivo primjene ICT-a u nastavi u osnovnim školama.

Problem istraživanja je da li osnovne škole na podru ju SBK-a pružaju u enicima mogu nost u enja pomo u ICT-a?

Cilj istraživanja je ukazati na potrebu uvo enja ICT-a u nastavu s obzirom na nagle društvene promjene.

U istraživanju smo pošli od pretpostavke da sadržaj digitalnih nastavnih sredstava doprinosi opuštenijem ambijentu na satu i dodatno motivira u enike za rad. Postavljeno je 2 pomo nih hipoteza:

1. Postoji pozitivan stav u enika o primjeni ICT-a u nastavi.
2. Ne postoji statisti ki zna ajna razlika u stavovima u enika o primjeni ICT-a u nastavi s obzirom na spol i mjesto škole.

U istraživanju su korištene metoda teorijske analize i statisti ka metoda. Od tehnika je korištena tehnika anketiranja, a od instrumenata anketni upitnik sastavljen od 10 pitanja.

POJAM I TRADICIONALNA NASTAVA

U tradicionalnoj nastavi, bez obzira što je osnovni cilj je da u enik bude u centru vaspitanja, još uvijek dominira frontalni oblik rada sa jednosmjernom komunikacijom izme u nastavnika i u enika. U enici takvim na inom obrazovanja nemaju mogu nost napredovanja individualnim tempom u skladu sa svojim predznanjima i sposobnostima u enika koji zna ajno uti u na motivaciju u enika i temeljitost ovladavanja nastavnih sadržaja. Istraživanja koja su vršena u svijetu i kod nas pokazuju da u svakom razredu postoji najve i broj prosje nih u enika, a manje onih u enika sa iznadprosje nim sposobnostima. To svakom nastavniku otežava u pripremi nastavnih sadržaja kako bi bili optimalni za sve u enike, tako da se naj eš e opredjeljuju za nivo složenosti koji odgovara prosje nim u enicima. Takva nastava je, boljim u enicima dosadna, a nije dovoljno razumljiva za slabije, što zna i da ne obezbje uje mogu nost napredovanja u ovladavanju nastavnim sadržajima tempom koji odgovara svakom u eniku. Najve i problem tradicionalne nastave je nedovoljna interakcija izme u u enika me usobno i u enika i nastavnika. Dvosmjerna komunikacija obezbje uje da u enici bolje razumiju nastavne sadržaje, a nastavniku da prilagodi nivo složenosti izlaganja sadržaja predznanjima u enika i da realnije vrednuje njihove aktivnosti i znanja (Mandi ,P., Mandi , D.: 1997).

KARAKTERISTIKE KOMPJUTERSKE NASTAVE

Eksperimenti pokazuju da su nastava i učenje uz pomoć kompjutera efikasniji od tradicionalne u pogledu kvaliteta i kvantiteta stečenih znanja, trajnosti i aplikativnosti tih znanja, a posebno u pogledu misaone mobilnosti učenika, učenici su više motivisani za učenje, kao i bržeg humanijeg i pravednijeg vrednovanja i ocjenjivanja rada učenika. Naravno, istraživači se ne slažu u ocjeni stepena efikasnosti kompjutera. "Veoma je značajno što se kompjuter jednako odnosi prema svim učenicima, razvija kod njih samoinicijativu u radu, daje im iste šanse za rad i stvari mogući da u radu napreduju koliko i kako mogu. Slabiji učenik dobija pomoć tako da može nesmetano napredovati, maksimalno se razvijati nezavisno od ostalih i korakati stazama života bez podozrenja, prezira, frustracija i ponižavanja, jer kompjuter daje jednako obrazovanje svima, tretira sve učenike na isti način. (Mandić, P., 1972: 88-100). On ne vrši ni jednu vrstu diskriminacije prema učenicima i nema miljenika u razredu. Kompjuterska nastava i učenje pogoduju razvoju apstraktnog mišljenja, omogućavaju plansko usmjeravanje i individualno napredovanje u sticanju znanja. Pri upotrebi kompjutera u nastavi i učenju nijedno svojstvo učenika ne biva negirano, niti postoje bilo kakvi znaci i elementi gušenja njegove individualnosti, već, naprotiv, dolazi do njihovog favorizovanja. Svi učenici su pred kompjuterom potpuno jednaki. Kompjuterska nastava ostavlja nastavniku više vremena za kreativnije poslove, odnosno za vaspitno djelovanje, za pedagoško i stručno usavršavanje, za inoviranje programa, za sistemsko praćenje rada svakog učenika i dr. Zapaženo je naročito da kompjuterska nastava omogućuje razvijanje memorije, fantazije, samostalnosti u učenju, da podiže obrazovni nivo.

ULOGA NASTAVNIKA U SAVREMENOJ NASTAVI

Učenik u savremenoj školi upoznavat će i koristiti nova tehnička otkrića, neposredno će manipulirati nastavnim sredstvima u cilju proširivanja i produbljivanja znanja, istraživanja novih mogućnosti tehnike. Tako nastava neće biti strogo regulisan, organizovan proces koji se odvija po planu nastavnika. Očigledno je da „uvođenje informacione tehnologije u edukativni proces omogućuje i da učenici i nastavnici koriste moderne baze podataka, da komuniciraju sa ekspertnim sistemom, koriste

medije kao što su kompjuteri, interaktivna TV itd. Takav saznanji sistem neuporedivo je cjelovitiji i efikasniji nego kada je najbolji pojedinac – ekspert izvor informacije, odnosno znanja. Nastavnikovu predavačku funkciju sve više potiskivati nove uloge i zadaci za koje se nastavnici moraju osposobiti“ (Ilić, 1991:10). Od učiteljskih fakulteta se očekuje da doprinesu osposobljavanju učitelja i nastavnika za nove uloge i zadatke primjenjujući kompjutere i ostala savremena nastavna sredstva. „Pošto škola treba da bude osnova za doživotno obrazovanje, nastavne metode i postupci moraju biti fleksibilni i produktivni. Da bi se to ostvarilo, potrebno je radikalno promijeniti sadržaje obrazovanja, upoznati nastavnike sa efikasnim metodama rada i oblikovanja nastave, razviti i proširiti sisteme mjerenja i efikasnosti nastavnog rada, nagraditi nastavnike, izdvajati i podsticati one koji postižu najbolje rezultate“ (Čorović, 1997: 8- 9). Znači, nužno je organizovati individualizovanu nastavu jer je praksa pokazala da je kvalitet nastave i obrazovanja nezadovoljavajući, izražena je i posebno naglašena potreba za novom nastavnom tehnologijom primenom primjenom kompjutera. „Individualizovati nastavu znači orijentisati se na realne tipove učenika, uzeti u obzir razlike među njima, uskladiti i varirati metode i postupke pedagoškog djelovanja prema tim razlikama, pomoći učenicima da napreduju u vlastitim tempom i prema svojim mogućnostima. Glavni cilj individualizacije je naučiti učenike učenju, formirati kod njih pozitivnu motivaciju za učenje i osloboditi potencijalne sposobnosti svakog pojedinog učenika“ (Čorović, 1997: 394). Cilj individualizacije je naučiti učenike kako treba učiti, motivisati ih za učenje i omogućiti razvoj sposobnosti svakog pojedinca. „Strukturalni preobražaj škole (i nastave) i proširivanje njenog pedagoškog djelovanja, dovode do dubokih promjena uloga svih članova ove institucije, a posebno nastavnika. Nove funkcije škole i nastave zahtjevaju drugačiji tip, ulogu i funkciju nastavnika. U savremenoj školi nastavnik ne „drži“ samo časove i nije samo glavni izvor informacija, već osoba koja posmatra, organizuje, stimuliše, vrednuje, favorizuje različite procese učenja i zna da primeni, kada je to potrebno, određene strategije kompenzacije.“ (Čorović, 1997: 9 i 10). To nalaže izmjene uloga vaspitanika i nastavnika jer se očekuje da će moderna tehnika i tehnologija omogućiti brže i kvalitetnije sticanje znanja.

METODOLOGIJA

Predmet: Ispitati nivo primjene ICT-a u nastavi u osnovnim školama.

Problem: Da li osnovne škole na području SBK-a pružaju uenicima mogućnost učenja pomoću ICT-a?

Cilj: Ukazati na potrebu uvođenja ICT-a u nastavu s obzirom na nagle društvene promjene.

Hipoteza: Sadržaj digitalnih nastavnih sredstava doprinosi opuštenijem ambijentu na satu i dodatno motivira uenike za rad.

Pomoćne hipoteze

- Postoji pozitivan stav uenika o primjeni ICT-a u nastavi.
- Ne postoji statistička značajna razlika u stavovima uenika o primjeni ICT-a u nastavi s obzirom na spol i mjesto škole.

Tehnike i instrumenti

Od tehnika je korišteno anketiranje, a od instrumenata anketni upitnik od 10 pitanja.

Metode

- Metoda teorijske analize
- Deskriptivna
- Statistička metoda

Uzorak ispitanika

Uzorak sačinjavaju uenici 4. i 8. razreda osnovnih škola sa područja SBK-a i to Turbe, Travnik, Vitez, Novi Travnik, Gornji Vakuf i Donji Vakuf, prema spolu 142 dječaka i 152 djevojčica.

ANALIZA I INTERPRETACIJA REZULTATA

Prva podhipoteza: Postoji pozitivan stav učenika o primjeni ICT-a u nastavi.

S obzirom da je pitanju skala s malim brojem stavki (10 indikatora primjena ICT-a u nastavi i njegov značaj) Tabela 1, vrijednost Kronbahovog koeficijenta alfa je niska $< 0,5$, te ćemo za provjeru pouzdanosti skale navesti srednju vrijednost korelacije između stavki koja iznosi 0,2 (optimalna srednja vrijednost između parova stavki na mjernoj skali iznosi 0,2 – 0,4).

Tabela 1. Mjere centralne tendencije, varijabilnosti i distribucije frekvencije obilježja
Odnos učitelja prema zadavanju, analizi i vrednovanju zadataka

Parametri	N	M	SD	1 %	2 %	3 %	4 %	5 %
Nastavnici na časovima koriste digitalna nastavna sredstva	294	1,86	0,81	33,3	52,4	11,2	1,00	2,00
U školi mi se pruža mogućnost učenja pomoću ICT-a	294	1,49	0,94	71,4	16,00	6,80	4,40	2,40
Upotreba digitalnih nastavnih sadržaja doprinosi opuštenijem ambijentu na satu	294	3,43	1,23	3,10	26,20	23,80	18,70	28,20
Dobro smo savladali gradivo na nastavi u okviru koje su korišteni digitalni obrazovni sadržaji	294	3,83	1,27	9,90	6,50	11,90	34,40	37,40
Upotreba digitalnih nastavnih sadržaja dodatno me motivira	294	3,39	1,52	17,00	15,60	15,00	15,60	36,70
Nastavni časovi na kojima se koriste digitalni obrazovni sadržaji zanimljiviji su	294	4,28	1,17	5,40	5,40	8,50	16,70	63,90
Poznavanje rada na računaru korisna je vještina	294	4,63	0,80	1,00	3,40	3,70	15,00	76,90
Volim upotrebljavati računar	294	4,37	1,08	3,40	6,10	8,20	15,00	67,30
Računar koristim i kao dodatni izvor informacija	294	4,31	1,01	3,40	4,10	7,50	28,20	56,80
Način rada računara potpuno mi je nerazumljiv	294	1,64	1,17	69,70	12,60	8,50	2,40	6,80

Izra unata aritmetička sredina (M) svih indikatora od 3,32 pokazuje da je tumačenje značajna primjene ITC-a u nastavi je različito. Vrijednost standardne devijacije (SD) od 1,10 ukazuje da je rasipanje oko aritmetičke sredine veće, što potvrđuje i koeficijent varijabilnosti (CV) od 33,13%, a time i slabu homogenost dobijenih rezultata. Iz Tabele 1 vidimo da je u istraživanju učestvovalo 294 učenika. (1,00%) ispitanika da učitelji nastavnicima uopće ne koriste digitalna nastavna sredstva, 2,00% da uvijek nastavnicima uopće koriste digitalna nastavna sredstva. Mali broj ispitanika (11,20%) srednje ili 50%, dok je 52,40% ispitanika odgovorilo da ponekad nastavnicima uopće koriste digitalna nastavna sredstva. 33,30% ispitanika da nikad nastavnicima uopće koriste digitalna nastavna sredstva. Na drugu varijablu vezanu za pružanje pomoći učenika u ITC-u u školi su odgovarali na sljedeći način: 2,40% je odgovorilo da uvijek, dok se 4,40% ispitanika da učiteljima se pruža pomoć, 6,80% ispitanika je srednje. Na ovu tvrdnju sa ponekad odgovorilo je 16,00% ispitanika, 71,40% sa nikad sa navedenom tvrdnjom. Od ukupnog broja ispitanika, 28,20% sa uvijek i 18,70% sa učestvom upotreba digitalnih nastavnih sadržaja doprinosi opuštenijem ambijentu u učionici. Srednje je bilo 23,80% ispitanika, dok ponekad je odgovorilo 26,20% ispitanika i nikad 3,10% da upotreba digitalnih nastavnih sadržaja doprinosi opuštenijem ambijentu u učionici. Na osnovu rezultata vidimo da se 37,40% ispitanika izjasnilo da su dobro savladali gradivo na nastavi u okviru koje su korišteni digitalni obrazovni sadržaji. Sa navedenom tvrdnjom sa učestvom izjasnilo se 34,40% ispitanika. Srednje ili 50% odgovorilo je 11,90% ispitanika. Takođe vidimo da se 6,50% ispitanika izjasnilo sa ponekad, a sa nikad izjasnilo se 9,9% ispitanika da su dobro savladali gradivo na nastavi u okviru koje su korišteni digitalni obrazovni sadržaji. Analizom Tabele 1 uočavamo da se 15,60% ispitanika je odgovorilo da upotreba digitalnih nastavnih sadržaja dodatno ih motivira. 36,70% ispitanika su odgovorili da uvijek na navedenu tvrdnju. Po ovom pitanju srednje je odgovorilo 15,00% ispitanika. Na navedenu tvrdnju sa ponekad odgovorilo je 15,60% ispitanika, dok se 17,00% ispitanika izjasnilo sa nikad. Analizirajući i šestu varijablu možemo uočiti da se 16,70% ispitanika izjasnilo sa učestvom na tvrdnju da su nastavni materijali na kojima se koriste digitalni obrazovni sadržaji zanimljivi su. 63,90% ispitanika se izjasnilo da uvijek za pomenutu tvrdnju. Na ovo pitanje je 8,50% ispitanika se izjasnilo sa srednje ili 50%. Takođe možemo uočiti da 5,40% ispitanika se izjasnilo sa ponekad, a 5,40% se izjasnilo sa nikad za navedenu tvrdnju. Na osnovu rezultata vidimo da se

15,00% ispitanika izjasnilo sa esto da je poznavanje rada na ra unarau korisna vještina. Na navedenu tvrdnju sa uvijek odgovorilo je 76,90% ispitanika. Na ovu tvrdnju sa srednje odgovorilo je 3,70% ispitanika. Tako e vidimo da je 3,40% ispitanika odgovorilo sa ponekad, a sa nikad odgovorilo je 1,00% ispitanika. Ispitanici su na osmu varijablu odgovarali na sljede i na in: 67,30% je odgovorilo sa uvijek sa tvrdnjom da voli upotrebljavati ra unar, 15,00% je odgovorilo sa esto na pomenutu tvrdnju, 8,20% ispitanika srednje za ovu tvrdnju, 6,10% je odgovorilo sa ponekad i 3,40% sa nikad na ovu tvrdnju. Od ukupnog broja ispitanika, 56,80% je odgovorilo sa uvijek i 28,20% je odgovorilo ponekad koriste ra unar kao dodatni izvor informacija. Srednje je bilo 7,50% ispitanika, dok se 4,10% izjasnilo da ponekad koriste ra unar kao dodatni izvor informacija, a 3,40% je odgovorilo sa nikad. Na desetu varijablu 69,70% ispitanika odgovorilo je sa nikad, a 12,6% sa ponekad da im je na in rada ra unara potpuno nerazumljiv. 8,5% ispitanika odgovorilo je srednje, dok je 2,40% ispitanika odgovorilo sa esto i 6,80% sa uvjek na ovu tvrdnju. Na osnovu dobijenih rezultata možemo zaklju iti da je u potpunosti potvr ena prva podhipoteza: *Postoji pozitivan stav u enika o primjeni ICT-a u nastavi.*

Druga pomo na hipoteza: Postoji statisti ki zna ajna razlika u stavovima u enika o primjeni ICT-a u nastavi s obzirom na spol i mjesto škole.

Tabela 2. Zna aj i uloga primjene ITC-a u nastavi s obzirom na spol (T-test)

Parametri	Radni status	N	M	SD	RazlM	F	Zna .	T-test	Zna .
ZUZDZ	Muški	142	3,28	,513	,043	3.977	,047	-1.679	,094
	Ženski	152	3,37	,428	,035				

Vrijednost $t = -1.679$ i njegova zna ajnost $\text{Sig.} = ,094$ nam pokazuju da *ne postoji* statisti ki zna ajna razlika u stavovima između u enika i u enica u osnovnoj školi o zna ajni ulozi primjene ITC-a u nastavi s obzirom na spol. (na nivou $p < 0,01$).

Tabela 3. F-test obzirom na mjesto škole

Parametri	N	df	F	Sig.
PDNSZ	294	5	9,354	,000

Vrijednost F- testa i njegova značajnost nam pokazuju da postoji statistički značajna razlika između ispitanika obzirom na mjesto škole.

Tabela 3. Uspoređivanje značajnosti obzirom na mjesto škole

ŠKOLA		MD	SE	SIG.
„Turbe“	„Travnik“	,134	,090	,138
	„N.Travnik“	,369	,089	,000
	„Vitez“	,393	,088	,000
	„D.Vakuf“	,473	,088	,000
	„G.Vakuf“	,460	,090	,000
„Travnik“	„Turbe“	-,134	,090	,138
	„N.Travnik“	,234	,091	,010
	„Vitez“	,259	,090	,004
	„D.Vakuf“	,339	,090	,000
	„G.Vakuf“	,326	,092	,000
„N.Travnik“	„Turbe“	-,369	,089	,000
	„Travnik“	-,234	,091	,010
	„Vitez“	,025	,088	,779
	„D.Vakuf“	,104	,088	,239
	„G.Vakuf“	,092	,091	,314
„Vitez“	„Turbe“	-,393	,088	,000
	„Travnik“	-,259	,090	,004
	„N.Travnik“	-,025	,088	,779
	„D.Vakuf“	,080	,087	,361
	„G.Vakuf“	,067	,090	,455
„D.Vakuf“	„Turbe“	-,473	,088	,000
	„Travnik“	-,339	,090	,000
	„N.Travnik“	-,104	,088	,239
	„Vitez“	-,080	,087	,361
	„G.Vakuf“	-,013	,090	,888
„G.Vakuf“	„Turbe“	-,460	,090	,000
	„Travnik“	-,326	,092	,000
	„N.Travnik“	-,092	,091	,314
	„Vitez“	-,067	,090	,455
	„D.Vakuf“	,013	,090	,888

Ako detaljno analiziramo Tabelu 3 možemo primjetiti da postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika s obzirom na mjesto škole u sljedećim grupama: statistički značajna razlika je između osnovne škole „Turbe“ i osnovnih škola „N.Travnik“, „Vitez“, „D.Vakuf“ i „G.Vakuf“, između osnovne škole „Travnik“ i osnovnih škola „N.Travnik“, „Vitez“, „D.Vakuf“ i „G.Vakuf“, između osnovne škole „N.Travnik“ i osnovnih škola „Turbe“ i „Travnik“, između osnovne škole „Vitez“ i osnovnih škola „Turbe“ i „Travnik“, između osnovne škole „D.Vakuf“ i osnovnih škola „Turbe“ i „Travnik“ i između osnovne škole „G.Vakuf“ i osnovnih škola „Turbe“ i „Travnik“. Prema tome, možemo zaključiti da je u veći mjeri potvrđena druga pomoćna hipoteza: *Postoji statistički značajna razlika u stavovima učenika o primjeni ICT-a u nastavi s obzirom na spol i mjesto škole.*

ZAKLJUČAK

Na osnovu svega navedenog može se zaključiti da je neophodna primjena digitalnih nastavnih sredstava u nastavi kako bi se poboljšao obrazovni proces u kojem učenik zaista postaje centar vaspitanja i gdje se može i dobijati informacije iz različitih izvora kako bi temeljitije ovladao nastavnim sadržajima. Uloga nastavnika razvijanjem informacionih tehnologija nije višedominantni predavač već se zamjenjuje sa ulogom organizatora i savjetnika. Korištenjem novih tehnologija potrebno je izvršiti i promjene u organizaciji rada, nastavnim metodama i oblicima da bi se sveli na minimum nedostaci tradicionalne nastave i obrazovni proces. Provedeno istraživanje u osnovnim školama na području SBK- a nam je pokazalo da nastavnici/učitelji veoma malo koriste digitalna nastavna sredstva i da učenici nisu u mogućnosti koristiti pomoć ICT. Osnovno školstvo se treba prilagoditi promjenama u društvu. Sami učitelji bez podrške unutar škole te nadležnih institucija teško će uspjeti uhvatiti korak sa savremenim tokovima u ICT. U učiteljima treba pružiti podršku u vidu obezbjeđenja potrebnih prostorija, opreme, mogućnosti edukacije kako bi bili u koraku s razvojem informacionih tehnologija.

LITERATURA

- Budimir-Ninković, G. (2007), Savremena obrazovna tehnologija u funkciji nastavnika, (zbornik br. 4 Tehnologija, informatika, obrazovanje), Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, preuzeto : 12.03.2015. na <https://bs.scribd.com/doc/29657331/savremena-obrazovna-tehnologija-i-funkcije-nastavnika>.
- Deli, N. (2008). Informaciono-komunikacione tehnologije u obrazovanju, Panevropski univerzitet, Banja Luka.
- Danilović, M. (2011), Nastavnik kao uzor, model, idol, ideal, simbol vrednost, tj. Mera savršenog i svestrano obrazovanog čoveka (6. Međunarodni Simpozijum, Tehnologija, informatika i obrazovanje), Tehnički fakultet, Banja Luka, preuzeto: 16.03.2015. na <https://bs.scribd.com/doc/223867328/101-Danilovic-Nastavnik-Kao-Uzor>
- Đorđević, J. (1997), Nastava i učenje u savremenoj školi, Univerzitetski fakultet, Beograd.
- Ilić, M. (1991), Nastavnik u uslovima savremenih promjena (zbornik), Pedagoška akademija, Banjaluka.
- Mandić, P. (1972), Inovacije u nastavi i njihov pedagoški smisao, Sarajevo.
- Mandić, P. (1995), Individualna kompleksnost i obrazovanje, „Nauka knjiga“, Beograd.
- Mandić, P., Mandić, D. (1997), Obrazovna informaciona tehnologija, Beograd.
- Pallant, J. (2011), SPSS: Priručnik za preživljavanje, Beograd.
- Selimović, H., Rodić, N. i Selimović, N. (2013), Metodologija istraživanja, Travnik, Univerzitet u Travniku, Edukacijski fakultet.

ZLATKA PAVLIĆ

UDK: 371.3::51]:004

ŠS "Nikola Tesla" Leposavi, Srbija

zlatka.pavlicic@gmail.com

OSNOVNE PRIMENE RAČUNARA U NASTAVI MATEMATIKE

BASIC APPLICATION OF COMPUTERS IN TEACHING OF MATHEMATICS

Apstrakt - *Primena računara u nastavi matematike donela je mnoge novine i optimizam za obogaćivanje metode učenja. Učenici ka radoznalost, brzina, želja za novim informacijama kao i kratkotrajna pažnja - dobar su preduslov za ulazak informaciono-komunikacionih tehnologija u nastavni proces. Ali, relativno strog školski sistem dovodi naše učenike u stanje zasićenja i pojave otpora prema školi i učenju. Iz tog razloga je važno da i učenici i nastavnici postanu inicijatori aktivnog savremenog nastavnog procesa gdje je njihova uloga postati zanimljivija i značajnija. Adekvatnom upotrebom računara u nastavi matematike učenici će ovaj predmet doživljavati kao poželjan i zanimljiv. U ovom radu biće rečeno o tome kako današnje generacije koriste računare i koja je uloga nastavnika u osavremenjenoj nastavi matematike. Videćemo kako se koristi računar kao pomoć pri pisanju i prikazivanju potrebnih sadržaja u nastavi matematike, a kroz upotrebu osnovnih programa: Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, GeoGebra kao i neizostavnih Internet pretraživača. Cilj ovog rada je da, kroz proces upotrebe računara, ukaže na racionalnije i efikasnije postupke izvođenja nastave matematike, kako bi učenici ovladali kvalitetnijim matematičkim znanjima.*

Cljučne riječi – *nastava matematike, primena računara, metode, programi, Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, GeoGebra.*

Abstract - *The application of computers in teaching of mathematics has brought a welcome innovation and optimism for enriching teaching methods. The students' curiosity, speed, thirst for new information as well as the short attention span — are all a good prerequisite for the introducing information technology into the teaching process. However, the relatively rigid school system results in our students' state of saturation and the occurrence of resistance to school and learning. For that reason, it is important that both students and teachers become initiators of an active, modern teaching process where their role becomes more interesting and significant. Through an adequate usage of computers in teaching mathematics,*

students will experience the subject as wanted and interesting. In this paper, we will talk about how today's generations are using computers, and what is the role of the teacher in the modernized teaching of mathematics. We will talk how the computer is used as an aid for writing and displaying necessary content in teaching mathematics, all through the use of primary programs: Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, GeoGebra, as well as the indispensable Internet browsers. The goal of this paper is to, through the process of using a computer, points to more rational and more efficient teaching of mathematics, so that the students can acquire a better knowledge of mathematics.

Key words – *teaching of mathematics, application of computers, methods, programs, Microsoft Word, Microsoft Excel, Microsoft PowerPoint, GeoGebra.*

UVOD

Savremena metodika nastave matematike neprekidno teži za novim, racionalnijim i efikasnijim metodama izvođenja nastave, kako bi mlade generacije što lakše i kvalitetnije usvojile znanja, umjenja i veštine predviđene Standardom obrazovnih postignuća. Kako je sadržaj matematike složen i apstraktan, to se za njegovo razumevanje i usvajanje traži veća učenikova zainteresovanost, usresrećenost i doslednost. Matematički sadržaji su međusobno povezani, pa kako ne bi došlo do teškoća u savlađivanju svih karika matematičkog znanja, potrebna je odgovarajuća metoda i kvalifikovanost nastavnika. Takođe, nužno je da nastava doprinosi razvijanju učenikovih mentalnih sposobnosti, formiranju njihovog naučnog pogleda na svet i svestranom razvitku njihovih ličnosti. Matematički naivni razmišljanja treba usmereno razvijati još od predškolskog uzrasta, jer postaje sve neophodniji u svetu koji se oblikuje uticajem novih tehnologija. Zato je potrebno nastavu matematike učiniti savremenijom i efikasnijom.

ULOGA TEHNOLOGIJE U SAVREMENOJ NASTAVI MATEMATIKE

Ono što čini savremenu i inovativnu nastavu jesu uslovi u kojima učenik postaje subjekat nastavnog procesa, a učenikov razvoj postaje glavni cilj. U takvoj nastavi kod učenika je prisutna snažna motivacija, pa nastavnik u njoj ima ulogu organizatora uspešne saradnje, konsultanta i rukovodioca saznajnog i razvojnog procesa.

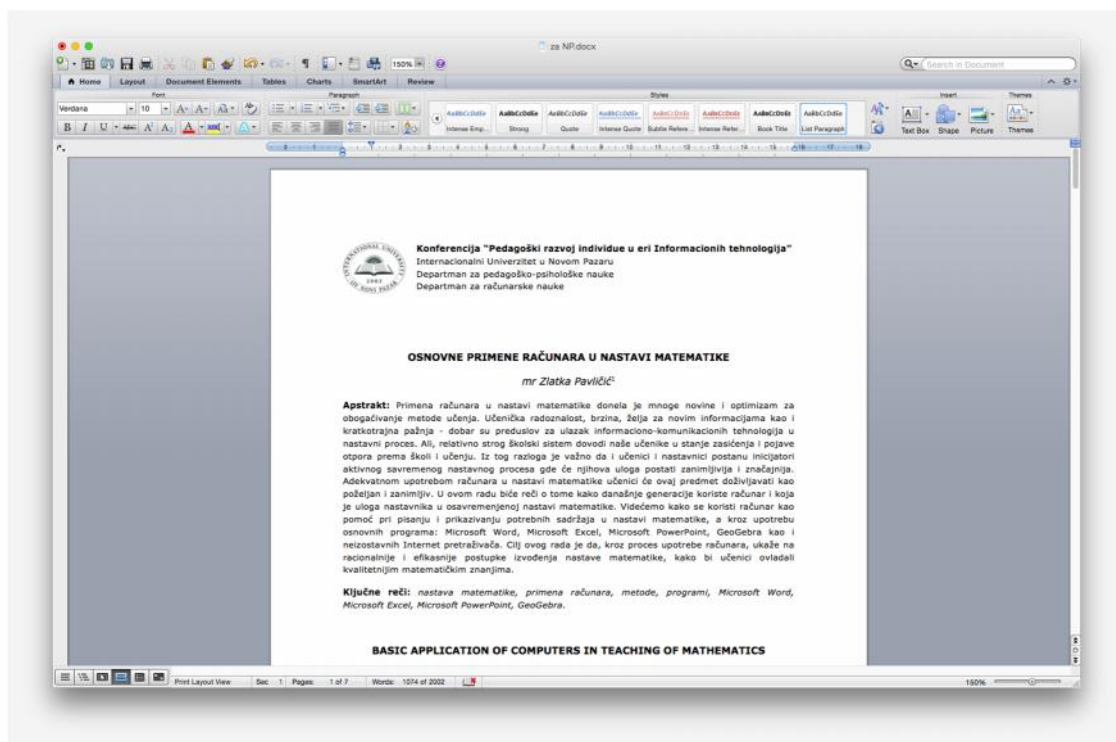
Organizacija rada na času jeste vašan inilac uspešne nastave. Imaju i u vidu ciljeve i zadatke nastave matematike vezane za njen sadržaj, uoava se da je ona jako podesna za primenu računara u nastavnom procesu. Upotrebom računara u nastavi matematike procesi mišljenja i učenja podižu se na viši nivo. Kako su današnje generacije okružene produktima informacionih tehnologija, jasno je da proces izvoenja nastave matematike mora doživljavati promene i prilagoavati se zahtevima savremenog društva. Zato nije teško usaglasiti njihov rad u školi i njihovu zainteresovanost za upotrebu računara, internet, mobilnih telefona i ostalih savremenih tehnologija. Ali, pažnja se mora usmeriti i ka tome da upotreba računara u nastavi ne postane svrha samoj sebi, niti jednostavna zamena za tablu i kredu. Zato je na nastavniku da odredi u kojim situacijama i u kojoj meri treba da koristi računara da bi rad na času bio efikasniji.

Kvalifikacije nastavnika, stručnost i sposobnost prilagoavanja i prihvatanja novina u izvoenju nastave, postaju imperativ savremenog nastavnika. U cilju podrške nastavnicima u izazovu da uspešno integrišu računare u nastavi i uenju matematike, nude se mogući profesionalnog usavršavanja putem akreditovanih stručnih seminara, na kojima se obrauje upravo ta tematika. Na ovaj način oni saznaju o novim pristupima primene računara u nastavi i postaju spremniji za njihovu integraciju u svoju nastavnu praksu. Pored toga, nastavnici mogu da nauče kako da selektivno koriste softver u svojim učionicama i kako da poboljšaju uspeh učenika obezbeivanjem nove i efikasnije mogući za učenje. Međutim, samo obezbeivanje novih tehnologija za nastavnike ne garantuje njihovu uspešnu upotrebu u nastavi i uenju matematike. Potrebno je obezbediti i odgovarajućim profesionalni razvoj u cilju podrške nastavnicima, ne samo za korišćenje novih softverskih alata, već i za njihovo uvoenje u metode o tome kako da efikasno koriste računara u svojoj nastavnoj praksi. Nastavnici moraju biti spremni za sve složenosti ovakvog okruženja koje je definitivno veći izazov i za nastavnike i za učenike od tradicionalne nastave matematike.

PISANJE STANDARDNOG I MATEMATIČKOG TEKSTA

Pripremanje materijala za rad na času mnogo je praktičnije uraditi u elektronskom obliku, jer bi se na taj način jednom napisana priprema za čas na računaru mogla dopunjavati nekim novim

sadržajima, menjati i kao takva sa uvati. Jedan od prvih programa u službi pisanja potrebnih materijala za nastavu je Microsoft Word, namenjen za pisanje i oblikovanje teksta. Word je dobro poznat program za brzo i lako kreiranje, ure ivanje i deljenje dokumenata. Ve ina u enika zna da kreira i otvori dokument u ovom najpopularnijem programu za obradu teksta, da radi na njemu, menja ga, dopunjuje fotografijama, simbolima i na kraju odštampa.

Slika 1: Primer izgleda tekstualnog dokumenta u programu Microsoft Word

Me utim, osim standardnog teksta u njemu se mogu pisati i svi matemati ki simboli, kao što su: razlomci, stepeni, indeksi, integrali, matemati ke konstante, koreni, matrice i ostalo. U verziji *Microsoft Word 2003* je ugra en dodatak za pisanje matemati kih izraza *Microsoft Equation Gallery* i nije ga potrebno posebno instalirati. U novijim verzijama *Microsoft Word 2007* i *Microsoft Word 2010*, uz pomenuti matemati ki alat koji je ugra en u sistem, posebno se može instalirati softverski

Dodatak *Microsoft Math Add-In*. Tu se na raspolaganju nalazi velika kolekcija matematičkih simbola i struktura koje mogu biti deo matematičkih izraza.

$$x = \frac{-b \pm \sqrt{b^2 - 4ac}}{2a} \quad (x + a)^n = \sum_{k=0}^n \binom{n}{k} x^k a^{n-k}$$
$$\sin \alpha \pm \sin \beta = 2 \sin \frac{1}{2}(\alpha \pm \beta) \cos \frac{1}{2}(\alpha \mp \beta)$$

Slika 2: Primeri različitih tipova ispisanih jednačina u programu Microsoft Word koristeći dodatak Equation

Takođe, omogućeno je i izražavanje matematičkih izraza i standardnih matematičkih funkcija direktno u dokumentima, kao što su: trigonometrijske funkcije, koren ili logaritam, operacije nad matricama i kompleksnim brojevima, izražavanje statističkih funkcija, izražavanje određenih integrala, rastavljanje polinoma na faktore, crtanje 2D grafova i 3D grafova u Dekartovom koordinatnom sistemu i dr.

Navedene su samo neke od mogućnosti koje nudi programski dodatak *Microsoft Mathematics Add-In*. One mogu predstavljati doprinos pripremanju kvalitetnih materijala za nastavu matematike - kako testova, kontrolnih i pismenih zadataka, tako i nastavnikove pripreme za čas ili bilo kakvih drugih materijala koji se koriste u matematici.

TABELARNI PRORAČUNI I PRIKAZ PODATAKA

Za bolju preglednost podataka koriste se tabele koje se mogu automatski crtati u Microsoft Word-u, kao i u Microsoft Excel-u, u kome se može vršiti i statistička obrada podataka. Potrebno je zadati podatke koji treba da se odčitavaju na x-osi, podatke na y-osi i odabrati tip grafikona. Posle toga moguće je formirati i različite opcije grafikona. Microsoft Excel se najčešće koristi za izradu raznih tabela, rasporeda podataka, programiranog izražavanja proseka u serijama, prezentacija uz pomoć grafikona i drugo. Iz dana u dan se njena primena u poslovanju, tehnici i nauci proširuje.

The screenshot shows a Microsoft Excel spreadsheet with the following data:

TREĆI RAZRED B KATEGORIJA										
prezime	ime	škola	место	1	2	3	4	5	укупно	награда
1 Драшкић	Радоица	Шабачка гимназија	Шабац	11	20	20	20	20	91	ПРВА
2 Јовановић	Јован	Тринаеста београдска гимназија	Београд	7	20	20	20	20	87	ПРВА
5 2 Самарлић	Младен	Шабачка гимназија	Шабац	20	20	20	20	7	87	ПРВА
6 4 Ковачић	Флорјан	Гимназија "Светозар Марковић"	Нови Сад	9	20	1	20	20	70	ДРУГА
7 5 Радосављевић	Лазар	Гимназија	Младеновац	20	20	1	20	61	ДРУГА	
8 6 Ђорђевић	Александра	Гимназија	Јагодина	20	20	20	60	ДРУГА		
9 6 Симовић	Алекса	Ужичка гимназија	Ужице	20	20	20	60	ДРУГА		
10 8 Ковачић	Виопа	Гимназија "Светозар Марковић"	Нови Сад	10	20	1	5	20	56	ТРЕЋА
11 9 Пешић	Анастасија	Гимназија	Лесковац	20	15	20	0	55	ТРЕЋА	
12 10 Стојиљковић	Коста	Земунска гимназија	Београд	11	20	0	3	20	54	ТРЕЋА
13 10 Селаковић	Милош	Ужичка гимназија	Ужице	20	20	0	0	14	54	ТРЕЋА
14 12 Арсић	Жељко	ЕТШ "Никола Тесла"	Панчево	12	20	0	1	20	53	ТРЕЋА
15 12 Јовановић	Милица	Гимназија	Зајечар	20	15	0	18	53	ТРЕЋА	
16 14 Вјештица	Јован	Гимназија "Светозар Марковић"	Ниш	0	12	20	20	52	ТРЕЋА	
17 15 Киш	Милош	Гимназија	Смедерево	0	20	15	6	7	48	ТРЕЋА
18 15 Шојић	Никола	Ужичка гимназија	Ужице	1	20	15	0	12	48	ТРЕЋА
19 17 Пешић	Владимир	Гимназија "Бора Станковић"	Ниш	7	20	20	0	47	ТРЕЋА	
20 17 Јовановић	Алекса	Девета београдска гимназија	Београд	10	5	0	20	12	47	ТРЕЋА
21 19 Пирлић	Давид	Зрењанинска гимназија	Зрењанин	2	20	0	3	20	45	ПОХВАЛА
22 20 Балитић	Валентина	Девета београдска гимназија	Београд	1	3	20	0	20	44	ПОХВАЛА
23 21 Стаманковић	Маја	Трина београдска гимназија	Београд	13	5	18	2	5	43	ПОХВАЛА
24 22 Томановић	Ирина	Тринаеста београдска гимназија	Београд	1	20	0	0	0	41	ПОХВАЛА
25 22 Сивчев	Владимир	Техничка школа	Клинда	20	1	2	18	41	ПОХВАЛА	
26 24 Пешић	Никола	Гимназија "Бора Станковић"	Врање	20	20	0	0	40	ПОХВАЛА	
27 25 Јевтић	Микро	Гимназија "Бранко Радичевић"	Стара Пазова	20	1	0	17	38	ПОХВАЛА	
28 26 Срејић	Марија	Средња школа	Варварин	0	20	17	37	ПОХВАЛА		
29 26 Ђурић	Тамара	Гимназија "Јосиф Панчић"	Бајина Башта	0	2	15	0	20	37	ПОХВАЛА
30 28 Грујић	Младен	Митровачка гимназија	Сремска Митровица	2	20	0	12	34	ПОХВАЛА	

Slika 3: Primer izgleda dokumenta u programu Microsoft Excel

UPOTREBA INTERNET SADRŽAJA

Pretraživanje sadržaja po Internetu u okviru trajanja asova samo po sebi prevazilazi uobičajenu, konvencionalnu strukturu standardnih asova matematike. Naravno, radi se o onim sadržajima koji su u vezi sa gradivom koje se trenutno obrađuje ili koje je na bilo koji način povezano sa matematikom. Na Internetu možemo pronaći i tekstove, slike, video zapise ili animacije skoro o svim matematičkim sadržajima i pojmovima koji su predmet izučavanja u školi. Nakon toga sledi zajednička analiza i diskusija sa aspekta zadate teme. Korisno bi bilo da se nastavnik prethodno pripremi za ovu vrstu aktivnosti, tj. da pripremi adrese Internet stranica koje će se pregledati na licu mesta, ali i da ostavi prostora uenicima za samostalno istraživanje. To mogu biti stranice gde je sadržaj

strogo vezan za gradivo, ali i Internet stranice iji je sadržaj više zabavnog karaktera - kao na primer one na kojima se nalaze matemati ke zagonetke, šale, logi ke igre, i sli no.

Ovo su neki od primera Internet stranica kvalitetnog matemati kog sadržaja:

- <http://www.mislisa.rs>
- <http://www.dms.rs/DMS/html/kengur/index.html>
- <http://www.odrazi-se.org>
- <http://www.ixl.com>
- <http://www.bbc.co.uk/skillswise>
- <http://www.primaryresources.co.uk/maths>

Osim koriš enja sadržaja Interneta na asu, neophodno je podsta i na upotrebu Interneta u službi matematike i kod ku e. Ovim se uti e na kvalitetniju organizaciju slobodnog vremena u enika. Imaju i u vidu da na Internetu mogu biti objavljene informacije koje nisu bile podvrgnute injeni noj prover i potvdi, važno je u enike obu iti ne samo da imaju sposobnosti da umeju odabirati pouzdane informacije nego i da se štite od informacija koje po svom kvalitetu, eti kom i vrednosnom sadržaju ne odgovaraju pedagoškim standardima.

Slika 4: Primer izgleda Internet stranice: <http://www.dms.rs/DMS/html/kengur/index.html>

Na primer, u enicima se može zadati istraživački zadatak koji obuhvata pronalaženje i analizu informacija na Internetu: zanimljivih matematičkih činjenica, slika geometrijskih objekata, matematičkih zanimljivosti, animacija, primene matematičkih zakona, istorijskih podataka vezanih za matematiku, podataka o životu i radu velikih matematičara, i sl. Materijali do kojih se došlo prezentuju se na časopisu tako što u enici pripremaju izlaganje zadate teme po grupama ili samostalno, i diskutuju o rezultatima svog malog istraživačkog rada. Na ovaj način podstiče se kritički odnos prema zadatoj temi i razvija individualni stav svakog od učesnika.

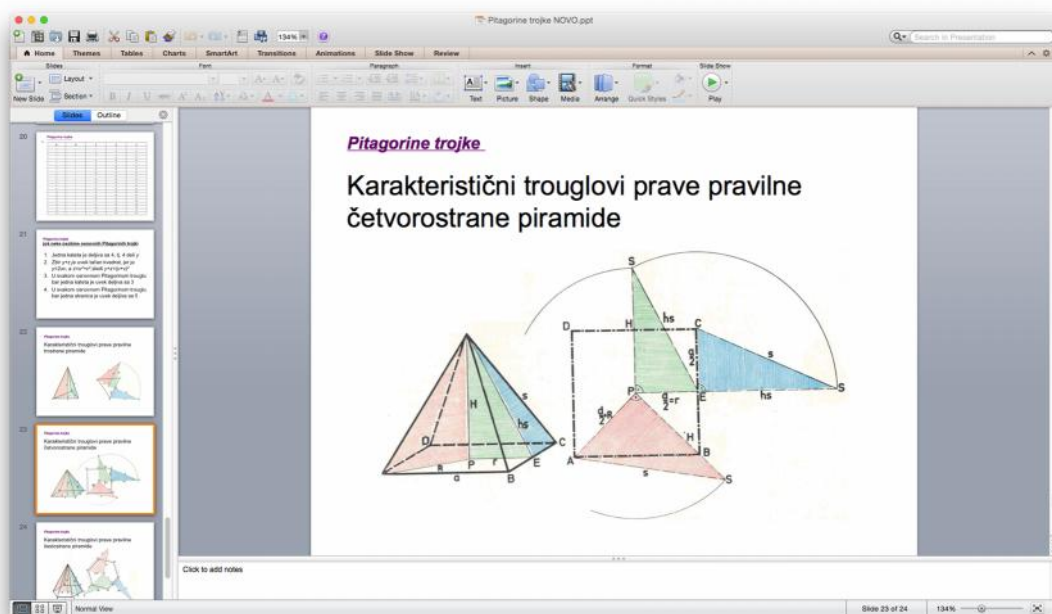
KREIRANJE MULTIMEDIJALNE PREZENTACIJE

Multimedija je naziv za one medije koji omogućuju kreiranje interaktivnih prezentacija koje sadrže tekst, slike, audio i video elemente. Multimediji omogućavaju da se na nov način osmisli i razradi metodologija pogodna za obučavanje učenika i da se realizuju nove i raznovrsne metode u nastavnom procesu.

Bez primene vizuelnih predstava nastavnik matematike ulaže značajne napore da aktivira učenika u imaginaciju i predstavi im ono o čemu se govori. Objašnjavanje izvesnih matematičkih pojmova i odnosa svodi se samo na korišćenje skiciranja na tabli. Poznato je da nisu svi učenici videli da zamisle nastanak kupe rotacijom pravouglog trougla oko svoje katete ili poprečnog preseka valjka. Vizuelnim dobaravanjem matematičkih pojmova najbolje je zadovoljen nastavni princip o iglednosti. Na taj način se pravi veza između opažanja, mišljenja i praktične primene.

Razlozi za popularnost programa Microsoft PowerPoint su brojni, ali oni najbitniji su da je dostupan svima koji koriste računar, jednostavan je za korišćenje i drži pažnju posmatrača/učenika (učenika). Osim toga, ovaj program omogućava lako uključivanje u kreiranje prezentacija i na taj način jednostavan prikaz naučenog. Za izradu multimedijalnih prezentacija nastavnik mora prethodno da prikupi materijal: tekst, zvuk, slike, video priloge ili animacije u zavisnosti od potreba izlaganja. Materijal nastavnik može pronaći na Internetu, a može ga i samostalno izraditi. Proces izrade

prezentacije u programu PowerPoint vrlo je jednostavan: dodavanje slajdova koji sadrže elemente prikupljenog materijala.

Slika 5: Primer izgleda predavanja Pitagorine trojke u programu Microsoft PowerPoint

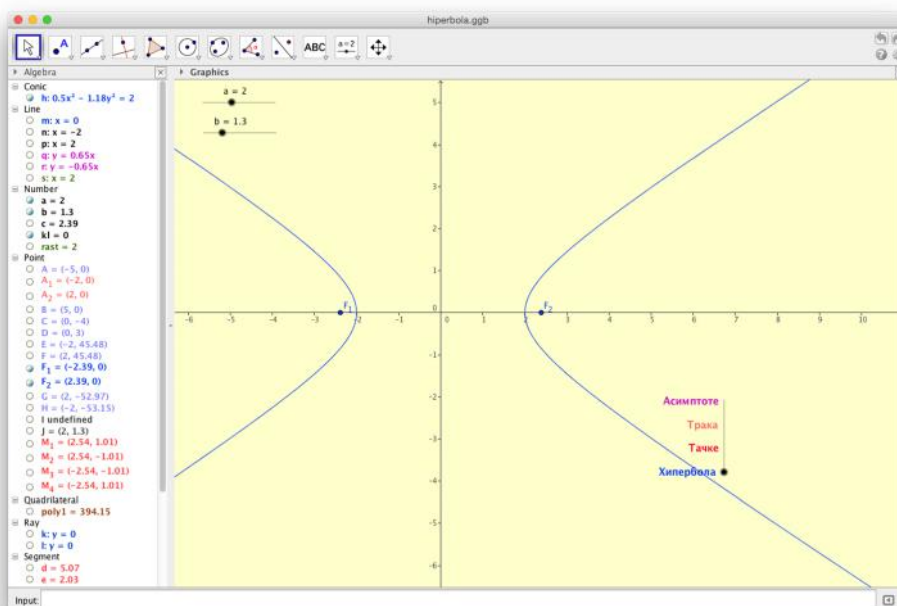
U centralnoj ulozi u prezentaciji koja se koristi na asu mora biti suština nastavnog sadržaja koji se prezentuje. Cilj je da pažnja u enika bude usmerena na bitne sadržaje, a da se uticajem na što više ula kod u enika podsti u aktivno u eš e, razumevanje i motivacija za u enjem.

PRIMENA MATEMATI KOG SOFTVERA U NASTAVI MATEMATIKE

Me u softverima koji mogu da se koriste u nastavi matematike razlikujemo one koji prate nastavni plan i program predmeta i one koji služe kao matemati ki alati, odnosno, koji pomažu pri izra unavanju, crtanju grafika, crtanju geometrijskih figura i sl.

GeoGebra je besplatni dinami ki softver koji se istovremeno koristi u nastavi i u u enju. Uspešno

povezuje tri matemati ke discipline: geometriju, algebru i analizu. Osobine geometrijskih figura ispituju se algebarskim metodama (metodom koordinata). Konstrukcije geometrijskih objekata (ta ke, prave, vektore, kružnice,..) su vrlo jednostavne i njima se može upravljati pomo u miša ra unara. GeoGebra je vrlo pogodan program za nastavnike, jer pruža mogućnost o iglednosti, preciznosti i brzine pri crtanju geometrijskih slika. Tako e, poželjan je program i za u enike, jer ga lako koriste sami van škole, na taj na in nastavljaju i školski as. Svaki radni list sa rešenim geometrijskim problemom (grafi ki prikaz) može se sa uvati. Ovaj program je vrlo zahvalan za crtanje krivih drugog reda (kružnice, elipse, parabole i hiperbole) i za uo avanje njihovih karakteristika.

Slika 6: Primer izgleda grafika rešenja jedna ine hiperbole u programu GeoGebra

Jedna od glavnih karakteristika programa GeoGebra jeste dinami nost prikaza. Crtež na papiru predstavlja statički model, a u GeoGebri je mogu e menjati određene parametre u grafi kom prozoru. Dinami nost programa naro ito je pogodna za zapažanje i vizuelno predstavljanje zavisnosti

pojedinih matematičkih objekata od određenih parametara. Recimo, kada se obrađuje nastavna jedinica *Zavisnost linearne funkcije $y=kx+n$ od parametara k i n* , prilikom crtanja grafika funkcije u program GeoGebra parametri k i n mogu da se definišu da budu promenljivi. Tako se učenik može i da prati promenu izgleda grafika funkcije u zavisnosti od pomenutih parametara i da bude podstaknut na samostalno izvođenje zaključaka.

ZAKLJUČAK

Protok informacija, dostupnost literature, obrazovni softver samo su neke od karakteristika koje obeležavaju obrazovanje u savremenom društvu. Dakle, savremeno doba nemoguće je zamisliti van okvira informatičke epohe i elektronske kulture komunikacija. A njih, pak, simbolizuje računar, te stoga računarskoj tehnologiji pripada posebno mesto pri razmatranju aktuelnih promena u nastavi i učenju. Računar i njegova primena u obrazovanju, nastavi i učenju postaje i najveća i najznačajnija promena u sistemu inovacija.

Ovaj rad ima za cilj da predstavi jedan od načina korišćenja računara i informacionih tehnologija u nastavnom procesu, kao i da ukaže na njegove prednosti. Takođe, u radu se pokušava dati odgovor na pitanje: Koje su to posebne mogućnosti i potencijali primene računara u nastavi matematike? Može se reći da, pored primarnih, postoje četiri posebna aspekta koje nudi upotreba računara u nastavi matematike. To su:

- Različiti oblici prikazivanja matematičkih sadržaja (jednostavno prebacivanje iz jednog oblika u drugi, npr. iz simboličkog u grafički i sl.);
- Eksperimentalni rad (tj. mogućnost da učenici samostalno kroz eksperimentiranje dođu do novih ideja i rešenja problema);
- Pojednostavljivanje matematičkih postupaka (tj. mogućnost korišćenja elementarnih metoda koje su bile napuštene zbog zahtevnih izrađivanja);
- Modularitet (tj. sposobnost direktnog pozivanja naredbi, bez zamaranja s koracima algoritma).

Ovakav tip nastave matematike, gde je prisutan raunar sa svim svojim karakteristikama i potencijalima primene, je jako zanimljiv, motiviše i, podstiče na razmišljanje i aktivni rad, kako nastavnika tako i učenika. Uz vešću u motivaciju, igru i samostalno istraživanje, učenici se na lakši način savladati gradivo, a na nastavnicima je da im to omoguće.

LITERATURA

- Bakovljević M. 1984. Didaktika. Beograd: Naučna knjiga.
- Danilović M. 2000. Primena multimedijalne informatičke tehnologije u obrazovanju. Beograd: Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja.
- Nadrljanski M., Soleša D. 2002. Informatika u obrazovanju. Sombor: Pedagoški fakultet.
- <https://sites.google.com/site/matematikazacas>, pristupljeno stranici: 28.03.2015.
- Metodika primene multimedije u nastavi, Elektronski časopis za nastavnike "Partner u učenju", jan. 2011, <http://pilcasopis.wordpress.com>, pristupljeno stranici: 25.03.2015.
- Paul Newhouse C. December 2002. The Impact of ICT on Learning and Teaching, Western Australian Department of Education.
- Mandić D. 2003. Didaktičko-informatičke inovacije u obrazovanju. Beograd: Mediagraf.
- Emmanuel C. Lallana and Margaret N. Uy. 2003. The Information Age. UNDP.
- <http://www.kreativnaskola.rs/BazaZnanja/BazaZnanjaZaSrednjeSkole.aspx>, pristupljeno stranici: 25.03.2015.
- Mićanović V. 2007. Osavremenjivanje pedagoške nastave matematike primenom računara, Pedagoška stvarnost, vol. 53, br. 7-8: 733-748
- Tasić M., Stanimirović P. 2006. Primena računarskih sistema. Leskovac: Tehnološki fakultet.

BRANKA TURKI

UDK: 371.39:004

Fakultet za tehni ke studije, Univerzitet u Travniku

branka.turkic@gmail.com

PROCES U ENJA I INFORMACIONE TEHNOLOGIJE

LEARNING PROCESS AND THE INFORMATION TECHNOLOGY

Apstrakt - *Proces u enja iz perspektive savremene tehnologije je koncept kojim cemo se baviti. Savre- meni informacioni sistemi nam omogu avaju brz protok informacija što nužno mijenja metode usva- janja novih znanja. U inkovitost ovog procesa je direktno vezana sa vizuelnom komunikacijom i tehnikama prenosa informacija. Tehnike prenosa informacija podrazumijevaju vizuelizaciju sadržaja što je u direktnoj vezi sa pam enjem. Vizuelizacija sadržaja je bazirana na principima grafi kog dizajna i same likovne umjetnosti.*

Klju ne re i – *online u enje, grafi ki dizajn, vizuelna komunikacija, moodle.*

Abstract - *Process of learning explains new and modern technology is the concept of this work. The information technology enable users to have fast information flow. With modern technology we are changing learning methods. The efficiency of those process is directly related to visual communica- tion and techniques of information flow. The information flow represents visualisation of content as a directly connected with memory. Concept visualisation is based on graphic design principles and visual art as well.*

Key words – *online learning, graphic design, visual communication, moodle.*

KARAKTERISTIKE SAVREMENOG DOBA

Svaka diskusija na temu koja dovodi u korelaciju obrazovni proces individue i savremene informa- cione tehnologije veoma esto po inje krajnje negativnim stavovima, ak i relavantnih autoriteta u polju obrazovanja, u kojima se iznose podaci o tome koliko se manje u i i jos manje zna. U prilog

ovoj tvrdnji se najčešće kao argument uzima činjenica da se u savremeno doba, uglavnom oslanjamo na lakodostupne informacije koje postaju besmislena baza podataka, nepotrebna za pamtiti, jer ih možemo dobiti jednim klikom na mobilom uređaju. Sve što nam treba jeste konekcija na Internet. I ova tvrdnja nailazi na odobravanje poklonika tradicionalnog poimanja samog obrazovnog sistema i vrijednosti koje taj sistem nosi. Svakako da ove tvrdnje imaju i uporište u stvarnom stanju u obrazovanju koji pokušava uhvatiti ritam sa vrtoglaviim razvojem savremenih tehnologija. Odbijaju i da sagledamo novo doba iz aspekta pedagogije, ne bismo zaustavili vrijeme. Imamo obavezu upoznati se sa medijskim tehnologijama i mogućnostima koje nam one pružaju. Era informacionih tehnologija ima mnogo prednosti u edukativnom procesu svake individue, da ih je teško sve i navesti, a kamoli obrazložiti u kratkom pregledu.

Gledajući iz aspekta likovnog umjetnika, grafičkog dizajnera i onoga ko se bavi vizuelnom komunikacijom, veliki akcenat se stavlja na vizuelnu prezentaciju multimedijalnih sadržaja, koji su glavna odlika savremenog doba, komunikacije i edukacije, pa bismo se u ovom kratkom izlaganju fokusirati samo na ulogu vizuelne komunikacije u online edukacijskom procesu, koji postaje dominantni oblik stjecanja znanja, odnosno, posljedica je prebrzog razvoja informacionih tehnologija i sve bržeg ritma života. Traži se, brz, kvalitetan i jeftin način prezentiranja i usvajanja znanja dostupnog u što kraćem vremenskom periodu i na što većem geografskom području. Naizgled nemoguće misija! Savremeni život inzistira na instant rješenjima, fast food-u, coffee to go, supi iz kesice, brzim kursovima, putovanjima bez presjedanja. S druge strane i zahtjevi tržišta su usklađeni sa ovim brzim ritmom života i gotova rješenja se traže još više. Često se žrtvuje kvalitet usluge da bi se bilo konkurentno i "na vrijeme". Savremeni mediji i dostupnost informacija omogućavaju baš tu brzinu, dok je dobra edukacija omogućiti i kvalitet usluge, o bilo kojoj profesiji da se radi. U sretnoj simbiozi, edukativni proces potpomognut savremenim medijima može dati iznimno dobre rezultate. Jedan od načina da se uključimo u ovaj proces je i online učenje.

ONLINE EDUKACIJA

Online učenje nije novijeg datuma i nije vezan za razvoj informacionih tehnologija. Pionir učenja na daljinu (“distance learning”) je bio Isaac Pitman, uitelj stenografije, koji je još 1840. godine održavao komunikaciju sa studentima širom svijeta putem pošte (davao mi je zadatke na koja su odgovarali poštom, a on im uspješno prenosio znanje). Ovo se smatra pretekom online učenja, koji je slobodniji, praktičniji i ekonomičniji u odnosu na tradicionalne metode. Ovu pojavu možemo pratiti i mnogo ranije, još od početaka ljudske civilizacije, kada se pojavila potreba za prenosom informacija putem vizuelnih elemenata. Govorimo, naravno, o piktogramima, koji su najstariji pronađeni dokaz o prenosu informacija putem vizuelnih elemenata. Jasno je, naime, da je vizuelna komunikacija ljudima urođena i stoga ne iznenađujućinjenica da je komunikacija putem slika najstarija “pisana” komunikacija, odnosno, da se embrionalnim pismom smatra najstariji oblik piktografskog pisma. Psihologija opisuje dva načina na koji naš um pohranjuje i priziva sjećanja, odnosno procesuirainformacije: vizuelizacijom i jezikom. Ova dva sistema se često nazivaju sistemom mentalnih slika i verbalnim sistemom.

Verbalni sistem podrazumijeva konceptualni i linearni način razmišljanja koji se zasniva na činjenicama. Same po sebi, riječi su apstraktne i ne predstavljaju ništa, osim označitelja određenih pojmova. Verbalni sistem je veoma kompleksan i zahtijeva rastavljanje jezika na komponente, te rekonstrukciju slike iz dijelova verbalnog sistema, što zahtijeva svjesnu kontrolu.

Za razliku od verbalnog sistema, sistem mentalnih slika je više cjelovit, holistički i potječe iz fantazije, želje i osjećanja, te je kao takav nepatvoren i svojstven svakom ljudskom biću. Slike puno lakše i brže evociraju sjećanja nego riječi, te prije nego što percipiramo elemente slike na svjesnom nivou, reagujemo na sliku kao cjelinu. Brojna istraživanja pokazuju da se puno lakše pamti i percipira informacija ako je predložena u formi slike, a ne riječi ima. Ova istraživanja su pokazala da se slike šifriraju na superiorniji način u odnosu na riječi, što olakšava prisjećanje slike (Curran & Doyle,

2011). Ova teorija se svakodnevno dokazuje u svim segmentima prebrzog i haotičnog savremenog života, pogotovo u domenu vizuelnih komunikacija, odnosno, grafičkog dizajna, gdje svakodnevno dokazujemo krilaticu da “slika govori više od hiljadu riječi”. Upravo od ove pretpostavke se ide u

kreiranju sadržaja za učenje preko multimedijalnih sadržaja, koji veoma brzo postaju vodeći i na online prezentacije, a koji ima niz prednosti; kao što je mogućnost učenja u bilo koje vrijeme, brzinu dostupnosti svih potrebnih informacija, vremensku i fizičku fleksibilnost prema korisnicima usluga.

U savremeno doba, u eri informacionih tehnologija, online učenje postaje nezaobilazan element edukacijskih procesa. Ispred ovakvog načina prezentiranja znanja se stavlja veliki broj izazova, kao što su: dovoljno dobra vizuelna prezentacija, adekvatan izbor načina za usmjeravanje pažnje, dobra i jezgrovita prezentacija ponuđenih sadržaja koja će nas zainteresovati da proširujemo svoja znanja (navodeći nam, recimo, da istražimo i ponuđene linkove, tj. nove sadržaje unutar same teme) i još mnogo elemenata koji mogu poboljšati individualni edukativni proces. Bitan segment jeste vizuelna prezentacija sadržaja koji je od ključnog značaja prilikom ostvarivanja komunikacije sa korisnikom elektronskih sadržaja. Dobrom organizacijom vizuelnih sadržaja i informacija dobijamo dizajni koji može dati bolje rezultate u procesu učenja.

MOODLE SISTEM

Postoji veliki broj sistema upravljanja obukom, takozvanih CMS (Course Management System), koje univerziteti, škole, akademske zajednice, preduzeća i slični subjekti koriste da bi preko web tehnologije unaprijedili svoje nastavne sadržaje. Jedan od njih je i Moodle sistem koji se od drugih razlikuje po tome što ga stvorio pedagog i računarski ekspert, Martin Dougiamas, koji je shvatio da bi sistem osmišljen od strane nekoga ko je aktivno uključeno u odgojno-obrazovni sistem, dakle, učitelj, a ne inženjer, bio mnogo bolji i intuitivniji. Danas više od 30 hiljada obrazovnih institucija širom svijeta koristi Moodle.

Moodle je akronim za modularno objektno-orijentisano dinamičko okruženje za učenje (Modular Object Oriented Dynamic Learning Environment), a također označava i glagol za ugodno, sporo, vijugavo kretanje koje često dovodi do spoznaje i stvaralaštva (Saša Bradić, Uputstvo za kurs kreatore, moodle priručnik, str. 5). Moodle je u cijelosti prilagođen za kreiranje modularnih online iskustava za individualno učenje, kao pomoć u tradicionalnoj nastavi učionici i za stvaranje di-

nami njih online zajednica za učenje. Budući da je sam kreator Moodle-a pedagog, za razliku od većine CMS sistema koji su izgrađeni oko skupova alata, on je usmjeren ka učenju putem niza alata za diskusiju i razmjenu informacija, dijeljenju ideja i izgradnji znanja, a pruža mogućnost praćenja aktivnosti studenata, provjeru znanja i ocjenjivanja i niz drugih pogodnosti za kreiranje sistema unutar samog sistema u svrhu lakšeg učenja. Upravo ova i ovakva dizajnerska filozofija i pristup učenju u doba informacionih tehnologija daje sasvim novo svjetlo edukacijskim procesima kako individualnih, tako i grupnih, koji imaju potencijal da prevaziđu nedostatke ovakvih sistema učenja.

Moodle je jedinstven jer je otvoreni kod (open source), koji slijedi obrazovnu filozofiju (educational philosophy) i funkcionira po sistemu zajednice (community) u kojoj programeri i korisnici podjednako aktivno učestvuju u kreiranju novih, kvalitetnih modula i gdje postoji mogućnost realizacije novih ideja nakon što se iste procesuiraju i kontrolišu njihov kvalitet, te ukoliko su zrele i razrađene, postaju i službeni moduli.

U slučaju korištenja ovih i sličnih elektronskih aplikacija u procesu edukacije potpuno je uklonjen najveći nedostatak i zamjerka online edukacijskim procesima u kojoj se navodi da ne postoji komunikacija i razmjena iskustava sa ostalim sudionicima u procesu učenja tj. nedostatku socijalne komponente. Sva istraživanja ukazuju na to da je u eri informacionih tehnologija i usluga koje iste pružaju, osim samih sadržaja, veoma bitan raspored vizuelnih elemenata unutar same kompozicije, odnosno layout koji nam omogućava da se na lakši i efikasniji način kreiramo kroz ponudeni sadržaj. Dobra organizacija layout-a i dizajn su veoma bitni faktori koji daju najbolje rezultate u procesu učenja. Dobar dizajner se koristi pravilima koja vrijede kako u vizuelnoj komunikaciji, tako i u svim sferama likovne umjetnosti, kao što su adekvatan izbor kompozicije, korištenje pravila zlatnog presjeka da bi se u fokus stavila najvažnija informacija, izbor boja koje imaju odgovarajuće psihološko djelovanje, a u skladu je sa prezentiranom informacijom, izbor ilustracije koja će privući pažnju i podržati tekstualni dio, upotreba kontrasta, te još mnogo toga. Jasno nam je da ovo nije ni malo jednostavan i naivan posao, nego zahtijeva poznavanje kako samih edukativnih procesa, tako i načina vizuelne prezentacije.

ZAKLJUČAK

Iz ovog kratkog osvrt na pozitivne aspekte upotrebe savremenih tehnologija u obrazovne svrhe, jasno je da je veoma blizak tradicionalnom poimanju edukacije od koje se također zahtijeva kvalitet samih obrazovnih sadržaja, ali i na drugačija prezentacije. Ukoliko svi prethodno navedeni parametri nisu zadovoljeni, rezultat će izostati. Lako je uvidjeti da kvalitet ponuđenih sadržaja, osim samih podataka, umnogome ovisi i od drugih spomenutih faktora.

Šta god mi mislili i koliko god se opirali novim tokovima i tehnologijama, online edukacija nije dio naše budućnosti, ona pripada sadašnjosti i zadatak svakog od nas jeste da se aktivno uključimo u iste i postanemo korisnici usluga informacionih tehnologija, sa bilo koje strane edukacijskog procesa da stojimo.

LITERATURA

- Bradić, Saša. 2013. Moodle priručnik. Idego, Sarajevo
- Curran, Tim & Doyle, Jeanne. 2011. Picture superiority doubly dissociates the ERP correlates of recollection and familiarity, *Journal of Cognitive Neuroscience*, vol.23 issue 5, 1247-1262
- Dirksen, Julie. 2012. *Design for how people learn*. New Riders, Barkley, USA

ŠEFKET KRČIĆ

Internacionalni Univerzitet u Novom Pazaru, Novi Pazar, Srbija

dr.s.krcic@uninp.edu.rs

UDK: 37.013.73

316.324.8:316.774

SMISAO DJELOVANJA INDIVIDUE U INFORMATI KOM VREMENU

(filozofsko-pedagoški pristup)

MEANING OF AN INDIVIDUAL ACTION IN THE INFORMATION AGE

(Philosophical and Pedagogical Approach)

Apstrakt - Autor u ovom radu osmišljava neke aspekte multi znanstvenog razumijevanja smisla djelovanja individue u informati kom vremenu, kroz angažirani kriti ko-filozofski i pedagoški pristup. U tom smislu, pisac je znanstveno saop enje podijelio u tri kra a poglavlja, tj. u tri teze ili pod-hipoteze (kao otvorena pitanja), kao i istovremeo dao relevantne odgovore na postavljane premise. Pored toga, ovdje su istaknute metodološke me uveze odre enih znanstvenih oblasti, koje pisac tretira u ovom istraživanju, specijalno pripremljenom za Me unarodnu konferenciju “Pedagoški razvoj individue u eri informati kih tehnologija”, koju organiziraju dva departmana: Pedagoško-psihološki i Informati ki Internacionalnog univerziteta u Novom Pazaru. Dakle, autor kroz odgovore na tri premise, osmišljava svoju naslovljenu temu “Smisao djelovanja individue u informati kom vremenu – filozofsko-pedagoški pristup”. Pored uvodnog i zaklju nog razmatranja, izlaganje je podijeljeno u tri kruga pitanja: I - Filozofija – pedagogija – informatika; II – Ideje – svjetski duh individue – Kako riješiti zagonetke moderne? i III – Djela za informati ki futurizam – Osvajanje svijeta putem interneta.

Klju na poenta ovog izlaganja, se sastoji u sljede em: Smisao procesa individualizacije u infromati koj eri u biti zna i, široka emancipacija od tradicionalnog životnog konteksta, koja je pra ena unitarnom standardizacijom novog na ina života u kreativnoj informati koj eri brže primjene raznih životnih filozofema, kao i pedagoških aspekata znanosti i obrazovanja, koje dovode do samosvijesti i emnicipacije u oblasti prava i ve e odgovornosti individue u vremenu. To je, bez sumnje, novi put osmišljavanja smisla postizanja viših nivoa standarda individue u novijem vremenu ljudskog življenja i djelovanja arheologije znanja, re eno u duhu Fukoa. Zacijelo, sam in emancipacije individue i društva, ovisi od informati kih modela rasprostranjenosti tržišta rada, a time bi se ujedno širio proces oboga ivanja raznih resursa obrazovanja. Tim progresivnim inom, enormno rastu životne potrebe, interesi i razni vidovi potrošnje. Zatim, u takvoj

atmosfera, dolaze do izražaja socijalno-pravne regulative u komunikacijsko-informativnim, kao i racionalno-sobna ajnim planiranjem ekspanzije strukture ljudskog društva. Taj konstruktivno-analiti ki metod, povezuje relevantne društvene mogu nosti i umrežava kroz sferu medicinskih, psiholoških i pedagoških i drugih savjetovanja u pogledu svestranog razvoja individue i društva. Sva ova djelatnost se odvija u cilju bržeg zapošljavanja stru nih kadrova i osmišljavanja radne pozicije individue, kako bi uz pomo informati kih tehnologija se širili horizonti proizvodnih kapaciteta društva u cjelini. Na taj na in, autor pokušava da sa filozofsko-hermeneuti kog aspekta pristupiti promišljanju zna aja informati ke ere za razvoj individue u suvremenom društvu.

Ključne riječi – filozofija, pedagogija, informatika, ingormati ke tehnologije, individua, individualizam, suvremeno društvo, sloboda, odgovornost, sistem vrijednosti, planetarno razumijevanje...

Abstract - In this paper the author develops some aspects multi knowledgeable understanding of the sense of an individual in the Information Age using both critical philosophical and pedagogical approach. Without a doubt, this is a very broad and far-reaching issue, which opens far-reaching issues, in what way today, in a time of expansive information technology, general and individual interests affect the education and information of individuals? In this context, the writer begins with one slogan of the famous Danish thinker Søren Kierkegaard (1813-1855), the founder of existentialism, whose last wish was that the inscription: "He was an individual!" stands written on his tombstone. And so it was. In a word, individualism manifests itself as a state of mind. As such, this line has formed the man as a whole, indivisible personality. In this sense, the modern information technology era raised the man to be the human being with a broad interests, on whose spiritual and educational development various disciplines and their doctrines have the influence upon, which in their domains develop a special system of values, scientific and political beliefs and principles and attitudes of the times in which we live.

Clearly, according to the global perception of the individual's action, the man has grown into a complex phenomenon through the revaluation of the various factors of civilization. In this context, the information image of the world, which cannot be missed by the world of religions, especially Islam and Protestantism, which deal with the relationship between man and God, without intervention, as opposed to other religious beliefs. Hence the fore individuality in such a worldview of the man. Then, there is also manifestation of maximum freedom of action, which is accompanied by moral responsibility for the selection of goals and resources in order to achieve these goals using modern, democratic, anti-Machiavellian way. Therefore, individualism is seen here as the supreme value of the educational process, and the manifestation of moral standards in the political and economic achievements of the business of social action. The differences that occur from one another, imply hermeneutical sense of individualization itself of both pedagogical and information technology knowledge, of which, today, are primarily dependent numerous professional standardizations and controls of the spiritual development of the human personality and the formation of a comprehensive critical view of the world.

Doubtless, the process of individualization within information technology era essentially means broad emancipation of traditional life context, which is accompanied by a unitary standardization of a new way of life in a creative information age faster implementation of various life philosophemes and pedagogical aspects of science and education that lead to self-awareness in the field of law and greater responsibility of the individual . It's a new way of designing sense of achieving higher levels of standards in recent times an individual human life and activity.

The act of emancipation of the individual and society, depends on the information technology distribution model of the labor market, and thereby spread the enrichment process various resources education. Together with this progressive act, the necessities of life and various forms of consumption are enormously growing. Then, in such an atmosphere, socio-legal regulation in relation to informative communication come to the fore, as well as the rational flow of expansion of the society's structure. This constructive method links relevant social opportunities and networks through the sphere of medical, psychological and pedagogical and other counseling regarding the development of the individual and society. All this activity takes place in order to design more efficient employment and working position of the individual so that, with the help of information technology, the horizons of productive capacity of society as a whole can be expanded.

Certainly, the information technology era has contributed to the development of the dynamics of society in its totality, and in particular, to the development of institutions. In this planetary era, often comes to the paradox of the relationship between individuals and social groups. Precisely because the newer regimes form institutions, in which the individual loses long built up independence identity and freedom. Often do we hear in public, that the man and certain groups have become the machine (a paradigm: voting machine, for example, in parliamentary and presidential elections). So generally speaking, the leadership of the new time is jeopardized. Further Kafkaesque complaints about these issues lead to the absurd loss of freedom of the individual. At this point, the question arises, how to go forward, if mankind is in danger? Prominent German poet Hölderlin (1770-1843), who pronounced planetary verses: " But where there is risk, there sprouts Our salvation too!"

All of these components indicate to the special structure of the importance of the individual in the sense of an era of information technology, and this is the time that we have been living in the past five decades. Information technology era, as it was observed, enabled faster comprehension, meaning, planetarily understanding of people using the advantage of the speed of sending information, as well as ease of processing data from all areas of modern life. Dr. Norbert Wiener (1894-1974) founder of cybernetics, in his book "The Mechanism and History of Language," pointed out the objectives of the code we use. In contrast to Dr. Weiner, the painter P. Picasso (1881-1973) who was a skeptic concerning information technology era and thought that it only provides answers. But the relationship between information technology and philosophy, lies in the fact that, the new questions should be asked and new answers should be given. Precisely because the reason of today's informatics entelechy (a being in the state of completion according to Aristotle), is the development of the individual and of modern society. Therefore, this topic should be considered as the topic at the crossroads of

civilizations. In this context, the 21st century belongs to the era of information technology.

Key words – philosophy; pedagogy; computer science; information technology; individual; individualism; modern society; freedom; responsibility; value system; planetarily understanding.

UMJESTO UVODNOG RAZMATRANJA

“Mitovi postoje da bi ih mašta oživjela. Tako mi vidimo samo kako se jedno napregnuto tijelo trudi da gura veliki kamen, da ga kotrlja uzbrdo i da se sa njim uvijek iznova penje uz strminu; vidimo izobli eno lice, obraz priljubljen uz kamen, vidimo rame kako se upire da izgura kamen prekriven zemljom, nogu kojom se podupire i ruku koja nastavlja taj pokret, doživljavamo sve ljudsko samopouzdanje izme u te dvije zemljom uprljane ruke. Kona no, nakon tog dugotrajnog napora (...) cilj je postignut. No, sada Sizif vidi kako se kamen u tren kotrlja ka podnožju sa koga e opet morati da ga gura na vrh brda. On se spušta u podnožju. (...) Taj trenutak, koji mu služi kao predah, i za koji je izvjesno da e se ponovo vratiti kao što je izvjesno da e se vratiti njegova nesre a, jeste trenutak svijesti.

Alber Kami,
alžirski i francuski mislilac

Citirana Kamijeva misao, upozorava da mislimo danas jednu filozofiju kafkijanstva, unutar filozofije egzistencije, kao vode e struje suvremene misli.

Bez sumnje, rije je o vrlo širokoj i dalekosežnoj temi, koja otvara dalekosežna pitanja, kako utje u pojedina ni i op i interesi na vaspitanje i informiranje individue danas u vremenu ekspanzije informacionih tehnologija? U tom kontekstu, pisac polazi od jedne krilatice uvenog danskog mislioca **Serena Kjerkegora** (1813-1855), utemeljiva a filozofije egzistencije, ija je posljednja želja bila, da na plo i njegove humke stoji natpis *“on je bio individua!”*. Tako je i ostalo. Jednom rije u, individualizam se manifestuje kao stanje duha. Kao takav, ovaj pravac je formirao ovjeka kao cjelovitu i nedjeljivu li nost. U tom smislu, suvremena informati ka era ovjeka je uzdigla u bi e širokih interesiranja, na iji duhovni i pedagoški razvoj zapaženo utje u raznovrsne discipline i njihove doktrine, koje u svojim domenima razvijaju poseban sistem vrijednosti, znanstvenih i političkih uvjerenja, te principe i stavove vremena u kojem živimo.

Jasno, prema globalnom sagledavanju djelovanja individue, uvijek je izrastao u jedan složeni fenomen prevrednovanja kroz razne faktore civilizacije. U tom kontekstu, informatička slika svijeta, u koju ne mogu zaobići ni svijet religija, posebno *islam* i *protestantizam*, koje tretiraju odnos ovjeka i Boga, bez posredovanja, nasuprot drugim religijskim uvjerenjima. U takvom svjetonazoru ovjeka danas dolazi do izražaja *individualnost*. Zatim, tu se i ispoljava maksimalna sloboda djelovanja, koja je prvenstveno moralnom odgovornošću za odabir ciljeva, kao i sredstava, kako te ciljeve podstiče i, na suvremen demokratski-antimarkijalistički način. Dakle, individualizam se ovde javlja kao vrhunska vrijednost vaspitno-obrazovnog procesa, te manifestiranja moralnih normi u političko-ekonomskim sferama poslovnog društvenog djelovanja. Razlike koje se pojavljuju jedna od druge, podrazumijeva i sam hermeneutički smisao individualizacije pedagoških i informatičkih znanja, od kojih danas prvenstveno ovise brojne profesionalne standardizacije i kontrole duhovnog razvitka ljudske ličnosti i formiranja svestranog kritičkog pogleda na svijet.

Bezbedni proces individualizacije u informatičkoj sferi u biti znači, široka emancipacija od tradicionalnog životnog konteksta, koja je prvenstveno unitarnom standardizacijom novog načina života u kreativnoj informatičkoj sferi brže primjene raznih životnih filozofema, kao i pedagoških aspekata znanosti i obrazovanja, koje dovode do samosvijesti u oblasti prava i veće odgovornosti individue. To je novi put osmišljavanja smisla postizanja viših nivoa standarda individue u novijem vremenu ljudskog življenja i djelovanja.

Samim u *emancipacije* individue i društva, ovisi od informatičkih modela rasprostranjenosti tržišta rada, a time bi se širio proces obogaćivanja raznih resursa obrazovanja. Tim progresivnim načinom, enormno rastu životne potrebe i razni vidovi potrošnje. Zatim, u takvoj atmosferi, dolaze do izražaja socijalno-pravne regulative u komunikacijsko-informativnim, kao i racionalno-sobričajnim planiranjem ekspanzije strukture, ljudskog društva. Taj konstruktivni metod, povezuje relevantne društvene mogućnosti i umrežava kroz sferu medicinskih, psiholoških i pedagoških i drugih savjetovanja u pogledu razvoja individue i društva. Sva ova djelatnost se odvija u cilju bržeg zapošljavanja i osmišljavanja radne pozicije individue, kako bi uz pomoć informatičkih tehnologija se širili horizonti proizvodnih kapaciteta društva u cjelini.

Zacijelo, informatika era je doprinijela razvoju dinamike društva u totalitetu, a posebno institucija. U takvoj planetarnoj eri – dolazi esto i do samog paradoksa odnosa, između individue i društvenih grupa. Upravo što noviji režimi formiraju institucije, u kojima individua gubi dugo izgrađivani identitet samostalnosti i slobode. Tako esto, možemo uti u javnosti, da su uvijek i pojedine grupe postali mašina (paradigma: glasačka mašina, recimo na parlamentarnim i predsjedničkim izborima). Zato je općenito rečeno, dovedeno u pitanje liderstvo novog vremena. Dalji kafijski prigovori kod ovih pitanja, dovode do apsurdnog gubitka slobode individue. U ovom trenutku, otvara se pitanje, kako i naprijed, ako ovo stanje je u opasnosti? Istaknuti njemački pjesnik **Helderlin**, koji je izrekao planetarne stihove: “*Gdje postoji opasnost / tu se rađava spasonosno!*”

Sve ove komponente ukazuju na posebnu strukturu značenja smisla djelovanja individue u informatičkom vremenu, a to je ono vrijeme koje živimo u posljednjih pet decenija. Informatika era je, zapaženo je, omogućila brže razumijevanje, odnosno planetarno razumijevanje ljudi koristeći prednost brzine slanja informacije, kao jednostavniju obradu podataka iz svih oblasti suvremenog života. Dr. **Norbert Viner** (1894-1974) utemeljivač kibernetike, u djelu «Mehanizam i historija jezika», je ukazao na ciljeve koda kojim se koristimo. Nasuprot slikaru **P. Pikasu** (1881-1973) koji je bio skeptik prema informatičkoj eri, misleći da ona samo nudi odgovore, ali njene veze sa filozofijom, jeste u tome, da se postavljaju nova pitanja i da se daju novi odgovori. Upravo, iz razloga zato što je danas informatika entelehija (bilo u stanju dovršetka po Aristotelu), razvoja individue i suvremenog društva. Zato se i ova tema, ima smatrati temom našeg razvoja u civilizaciji. U tom kontekstu XXI stoljeće, pripada eri informacijskih tehnologija.

KLJUČNA PITANJA RAZUMIJEVANJA SMISLA DJELOVANJA INDIVIDUE U INFORMATIKI I VREMENU

Pristup

U okviru ovog centralnog pitanja rada, razmatram slijedeća pitanja: Prvi, Filozofija – pedagogija – informatika; Drugi, Ideje – svjetski duh individue – Kako riješiti zagonetke moderne? i Treći, Djela za informatiku i futurizam – Osvajanje svijeta putem interneta

I - FILOZOFIJA – PEDAGOGIJA - INFORMATIKA

“Promašena proročanstva esto su inspirativna lektira”.

Riçard Rorti,
suvmremeni ameriçki filozof

Da bi odgovorili na ovo pitanje, polazimo od samog pojma filozofija, kao jedinstvo dvije najsuptilnije riječi: *filo – ljubav i sofija – mudrost*. Dakle, **filozofija** (gr. *filosofia* – ljubav prema mudrosti), u sebi obuhvaća i bitku. Iz određenja bitke (svoga što jest) svaka filozofija traži **put** i na njemu osmišljavanje **ovjekove egzistencije** i njegovog mjesta u svijetu. Filozofija je uvijek uvjetovana određenim prostorom i vremenom. To je područje u kojemu filozofija djeluje na taj način da u mislima kritički izrazi realnost društvenog i historijskog zbiljanja. Iz samog fakta historijske uvjetovanosti filozofije nužno slijedi i sadržaj njenog mišljenja. Osmišljavanje svijeta oblik razvoja, koji je bio svijesti dotične epohe. Stoga je prošlost filozofije (sa svojim različitim sistemima) sinteza filozofskog pristupa u kojemu je mišljenje pokušalo dati odgovor na izvorno pitanje: što je to što jest? Mnoštvo filozofije nije dokaz protiv same filozofije jer filozofija treba da bude stalno otvorena na nova mišljenja i postavljanja pitanja. Stoga se vrijednost neke filozofije određuje iz njene mogućnosti za daljnje odgovore na kritička pitanja mišljenja, te ne smije u sebe preuzimati pretpostavke, koje nisu dobijene putem mišljenja. Na osnovu tog kriterija može se sistematizirati razvoj filozofije od njenih prvih početaka pa do danas. Bez poznavanja historije filozofije ne može se shvatiti što je filozofija bila. Tek u kontinuitetu mišljenja vidi se cjelina koja se određuje kao niz

razlika među samim filozofijama. Iz šireg shvaćanja i razumijevanja problema odnosa prema svijetu i životu, na osnovu tumačenja samog pojma bitka, oblikuje se određena filozofija u intenciji da se realitet približi ideji a ne da se ideja poistovjeđuje s postojećim stanjem. Imaju i to u vidu Marx je kritizirao dotadašnju filozofiju što je tražila svoje mjesto i priznajnje samo u tome da bude «tumačenje» postojećeg stanja. Time se filozofija zadovoljava s minimumom, a trebalo je i na kritiku prevladavanje svega što umanjuje vjekovnu vrijednost i ljudske odnose uopće. Stoga je **Marx kritički shvatio filozofiju kao teoriju revolucije**, kao misaonu kritiku i kritiku misao, kao djelovanje teorije i kao teotriju prakse. Sve je to bilo sadržano u njegovu zahtjevu da svijet treba racionalno i progresivno mijenjati. Time se filozofija marksizma potvrđuje kao stalno pristupa misao našeg vremena u općem humanom kretanju.

Dakle, **filozofija** - predstavlja, kritiku ispitivanje racionalnih osnova naših osnovnih uvjerenja i logička analiza osnovanih koncepata koji se primjenjuju u izražavanju tih uvjerenja. Filozofija se također može definirati kao razmišljanje o različitim vidovima ljudskog postojanja ili kao racionalno, metodičko i sistematsko razmatranje tema koje su od najveće važnosti za ljudski rod. Jasno, **filozofska pitanja** predstavljaju srž intelektualne historije brojnih civilizacija. Poteškoće do kojih dolazi prilikom usaglašavanja definicije ove znanosti djelimično održavaju činjenicu da se filozofija isto bave raznim oblastima znanja te soga obrađuju pažnju na različite vrste ljudskog iskustva. Najveće svjetske religije iznjedrile su sebi svojstvene i veoma važne filozofske škole. Filozofi zapadnog svijeta, kakvi su bili i **Toma Akvinski, Džordž Berkli, Seren Kjerkegor**, smatrali su filozofiju sredstvom za odbranu religije i uklanjanja antireligioznih grešaka materijalizma i racionalizma. **Pitagore, Rene Dekart i Bertrand Rasel** samo su neki od filozofa koji su u prvom redu bili matematičari, čiji je pogled na znanje i realni svijet bio pod utjecajem matematike. Filozofi, kao što su **Tomas Hobs, Žan-Žak Ruso i Džon Stjuart Mil** uglavnom su se opredijelili za političku filozofiju, dok su se sa druge strane **Sokrat i Platon** bavili uglavnom pitanjima etike i moralne filozofije. Predsokratovci **Fransis Bejkon i Alferd Nort Fajthed** samo su neki od mnogih čija je polazna tačka bio fizički sklop prirode. U druge filozofske discipline spadaju estetika, epistemologija,

logika, metafizika, filozofija uma i filozofska antropologija, eristika, retorika i analitička filozofija, kontinentalna filozofija, femnistička filozofija i filozofija znanosti i dr.

S druge strane, **pedagogija**, kao humanistička znanstvena disciplina koja se bavi edukacijom i vaspitanjem, odnosno, odgojem, kroz njegove ključne sadržaje: moralno, estetsko, intelektualno, fizičko i sl., se manifestiraju kao svojevrsna filozofija obrazovanja i vaspitanja. Zato je nova škola i posebno studijski programi, značajno mjesto poklanjaju vezama između u pedagogije, filozofije i informatike, kao sistema jedne moguće filozofije obrazovanja i vaspitanja, koju su započeli svojevremeno Sokrat, Platon, Lok, Volter, Ruso, Kant i drugi.

Jasno, **Filozofija obrazovanja** (*philosophy of education*), se manifestira kao primena filozofskih metoda na probleme i pitanju obrazovanja. Među temama koje se istražuju u filozofiji obrazovanja nalaze se priroda učenja, naročito kod dece, i cilj obrazovanja, uključujući i pitanje da li i na koji način pedagozi treba da razvijaju kod djece ili im udahnuju moralne vrline i političke vrijednosti. Među velikim ličnostima u historiji filozofije obrazovanja i vaspitanja spadaju **Platon, Ruso, Volter, Kant, Džon Džui** i dr. Ova naša grana upućuje na **filozofiju nanosti**, kao posebnu filozofsku disciplinu, koja nastoji da rasvijetli prirodu znanstvenog istraživanja – posmatra i procedure, te vidove razmatranja, metode predstavljanja i razmatranja, metafizičke pretpostavke – i procenjuje njihovu validnost sa aspekta znanstvenih disciplina epistemologije, formalne logike, naučnih metoda, odnosno metodologije i metafizika. Historijski promatrano, dvije su glavne preokupacije filozofije znanosti: **ontološka** i **epistemološka**. **Ontološka** (koja se često prepliće sa samim naukama) traži odgovor na pitanje, kakve vrste entiteta mogu figurisati u naučnim teorijama i kakva je vrsta egzistencije takvim entitetima imanentna. **Epistemološka** pak podrazumijeva kritičku analizu i procjenu koncepata i metoda korištenih u proučavanju prirodnih fenomena, kako onih generalno prihvaćenih koncepata i metoda koji se koriste u svim naučnim istraživanjima, tako i onih specifičnih, po kojima se određene nauke međusobno razlikuju. U tom kontekstu, značajnu ulogu u formiranju individue ima **filozofska kritika**, posebno u gledištima njenih klasika, od Kanta, Fichtea, Šelinga (Schelling) i Hegela, koji su izdavali časopis “*Kritički žurnal filozofije*” (Kritisches Journal der Philosophie). Kao uvod u taj

asopis objavili su raspravu: Ueber das Wesen der philosophiscen Kritik uberhaupt, und ihr Verhaltniss zum gegenwartigen Zustand der Philosophie insbesondere (1802).

Tu se javlja fundamentalna teza, da kritika ne može biti utemeljena a na subjektivnom uvjerenju, ve mora imati svoje objektivno važenje. «Kao što ideja lijepe umjetnosti nije tek stvorena ili prona ena kritikom umjetnosti, ve je bez daljnjeg pretpostavljena, isto tako je i u filozofskoj kritici sama ideja filozofije uvjet i prepostavka» da bi se izbjeglo objektivno stanje i došlo do stupnja apsolutnog. Ako kritika nije subsumirana ideji, onda ona i ne može biti kritika i gubi se u bespredmetnosti. Bez ideje filozofije nije mogu a prava filozofska kritika.

Filozofija ima nešto u sebi ezoterijsko i nije prikladna za svakoga, ona se suprotstavlja tzv. zdravom razumu, koji u sebe uključuje sve lokalne i temporalne ograniženosti. «Filozofija mora spoznati mogu nost, da se narod uzdigne do nje, ali se ona ne smije spustiti do naroda.» Cilj je dakle u tome da se popularnost uzdigne na stupanj filozofije.

Kod Marxa filozofska kritika ima stalnu društveno-povijesnu funkciju. To je Marx u pismu Rugeu (septembar 1843) izrazio ovim rije ima: «Ako konstrukcija budu nosti i završenost za sva vremena nije naša stvar, onda je utoliko sigurnije, što treba da izvršimo u sadašnjosti, mislim na bespoštednu kritiku svega postoje eg, bespoštednu kako u smislu da se krtika ne treba bojati svojih rezutata isto tako da se ne boji sukoba s postoje im silama.»

Dalje, **informatika i informati ke tehnologije** zavrije uju širu analizu ova tehni ka znanost, dolazi do izražaja u posljednjih pet decenija, kao jedinstvo informacije i njegovog automatskog djelovanja. Sam fenomen informacije, prema mišljenju filozofa i sociologa, kao i pedagoga, postao je posebno važan u savremenom formiranju ovjeka, koji se ne može zamisliti bez razvoja informacijskih tehnika i uop e sistema ovog mišljenja. To je doista jedan poseban na in prikupljanja, pohranjivanja, te prenosa, upotrebe obrade informacija, koje se razmjenjuju i upu uju kod velikog broja primalaca. Dakle, informatika je posebna tehni ka znanost o racionalnom iskoriš avanju informacija za razvoj privrede, znanosti, kulture i tehnike. Naravno, infomatika zna ajno doprinosi razvoju politike i

političkih procesa u društvu i u vremenu. Bezbeli, informatika je omogućila lakšu i elementarniju obradu podataka, i kao takva, koristi se u svim oblastima suvremenog života. Prema tome, informatika je neophodna i veoma značajna, kako za individuu, tako i za društvo u cjelini. Na taj način, na ovu znanost, sa pravom bacamo svjetlo - sa stanovišta **filozofije tehnike**, koju slijedimo preko djela i ideja **Marxa, Hajdegera**, i prije svega, **Kostasa Akselosa**.

II – IDEJE – SVJETSKI DUH INDIVIDUE – KAKO RIJEŠITI ZAGONETKE MODERNE?

“... U profesionalnom i poslovnom životu ima danas malo oblasti u kojima, pored ostalog, nije nužna ili bar dobrodošla, sposobnost i vinst prikupljanja informacija, razvijanja ideja i dobrog pisanja”.

Dr. Midhat ŠAMI,
istaknuti sarajevski metodolog

Sam pojam **individua** - dolazi iz konteksta pomišljanja filozofskog pravca individualizma, koji je prisutan u tokovima suvremene filozofije, posebno egzistencijalizma. Pitamo se, šta je individualizam? Individualizam je filozofski pravac suvremenog mišljenja, osjećanja i htjenja koji je upravljen prevashodno na jedinku kao takvu, sistem izdvajanja jedinki u društvu. Razlikujemo etički, historijski, politički, privredni i sociološki individualizam. Dakle, u pitanju je raznovrstan skup doktrina, koje tvore sistem vrijednosti, određeni politički uvjerenja, principa i stavova. U tom smislu, individualizam posebno insistira, kako formirati svjetski duh, slobode i ljudska prava. Dakle, u pitanju je formiranje individue kao vrhunske vrijednosti u moralnom domenu, a to je sve prvenstveno pravom i ekonomijom u vremenu. Dakle, obrazovanje individue, je jedno od strateških pitanja – oblikovanja suvremenog društva.

Relacija: **Individua – društvo – tehnologija** – Prateći i šire informacije o ovim pitanjima u suvremenom društvu, u prilici smo da pedagoško i psihološki razmišljamo o mnogim “tajnim” društvima, te “tajnim kabinama”, koje vuku ključne poteze razvoja međunarodnih odnosa, kao i problemima sa kojima se suočavaju uvijek u vremenu. Najzad, kako objasniti brojne izvore društvenih problema, a posebno nastale posljedice? Prema tome, došlo je do **izoliranosti individue**, kao posljedice tehnološkog napretka društva. Jasno, u ovom pitanju trebaju više razmišljati stratezi

industrijskih revolucija, u kojem je ovjek ili individua razvio osjećanje nesigurnosti i težnju za slobodom. Možda pretrpan ovjek sa informacijom, ne može biti drukčiji nego što jeste, ili da se utopi i distribuira njegov na in života preko interneta. Zato, kršenje ljudskih prava i sloboda i naše razmišljanje o tim paradigmatima, može i u nedogled. Važno je da ljudi u ekspanziji informatičke ere sa uvaju slobodu, razboritost, sabur, kao suptilnim dimenzijama reforme života i mišljenja, kako ne bi njegova egzistencija bila prikazana u Lametrijevom smislu “ **ovjek mašina**”.

Mišljenja, da je suvremeni ovjek doveden je jedno apsurdno stanje sputanosti kroz mrežu pravila i propisa, i da njegova budućnost i egzistencija ovisi od mnogo udaljenih osoba na koje odluke on nikako ne može utjecati. Zato, se u novijem vremenu razvija arogantna birokratija, po kojoj **institucija** predstavlja **sve**, a **ovjek** u kafkijanskom smislu, postaje **ništa**. Naravno, ovo stanovište je otvoreno sa pozicije filozofije egzistencije, a ne sa pozicije bio-inženjeringa. Upravo taj bio-inženjering sa stanovišta filozofije, treba da se podigne na veći i nivo. Primjera radi, uzimamo, kao okosnicu profesionalnog ponašanja **medicinsku i sudsku etiku**, kao i druge kodekse raznih profesija. Ali tu se otvaraju nova pitanja, kako zaštititi slobodu u odnosu na tehnički napredak medicine?! Jasno, etički aspekt ovdje dolazi iz pitanja, kako podstići i uvećati regulaciju genetske konstitucije ljudskog bića? U post-industrijskom vremenu i šta ona zna i za budućnost kompletnog ljudskog roda. Prema tome, tehnologija, prije svega ona koju proizvodi informatička tehnologija, se manifestuje kao mnogo jača društvena sila, od težnje ka slobodi. U tom smislu, ljudi idu u različitim pravcima kroz tehnološko izobilje. A zaboravljaju na tradiciju, kao tlo pod nogama. Dakle, informatička era koja formira individuu, koja treba imati u svom svjetonazoru jedinstvo oblikovanja tradicije i buntovne informatičke mašinerije. Tu se otvaraju pitanja paradoksa, kako na tom raskršću sa uvati ovjeka danas? Jer, danas ovjeka ne možemo zamisliti, bez svjetla, vode, zraka, kao ni mobitela, kompjutera i t.s.l. Takav je industrijski sistem usljed revolucionarnog napredovanja suvremene informatičke tehnologije, o čemu kompetentnije mnogo više znaju da govore sami eksperti informatičkih sistema.

III – DJELA ZA INFORMATI KI FUTURIZAM – OSVAJANJE SVIJETA PUTEM INTERNETA

“Knjiga je opijum koji treba da razbije bedem mora u nama”.

Kafka

Ova Kafkina misao, je podsticajna za dalje razmišljanje i širu eksplikaciju pitanja, koja dolaze iz duha vode ih mislilaca pred nama postavljamo. U tom smislu, sam pojam **internet** nam dolazi od *lat. inter* – što zna i me u, izme u i eng. pojma *net* – što zna i mreža. Dakle, u pitanju je javno dostupna pokretna mreža podataka, koja povezuje, uz pomo kompjutera i kompjuterske mreže itave sisteme internet protokola. Na taj na in, povezuju se milioni ljudi, kroz uzajamnu interakciju na raznim profilima. To daleko ljepše i konstruktivnije mogu da objasne informati ari. Ali, u ovom slu aju, javlja se paradigma, kako povezati filozofske i pedagoške ideje, koje su zna ajne za formiranje individue u vremenu, a posebno u današnjoj informati koj eri. U tom smislu, bilo bi interesantno, kako bi mogli da povežujemo ideje od Sokrata, pa sve do današnjih modernih mislilaca, recimo *Ri arda Rortija, Mišela Fukoa, Deride, Habermasa, Muhi a* i drugih.

U tom kontekstu, zna ajno je spomenuti i povezivanje pravne znanosti sa drugim disciplinama duha, posebno sa subjektima internacionalnog prava. To isti em, kao jednu mogu u paradigmu, koja dolazi iz djelokruga Internacionalnog suda pravde, ili pak, Raselovog suda pravde. Razumljivo, veliki narodi, recimo Englezi i Njemci, znaju da uvaju svoje filozofe. Recimo, *Bernarda Rasela*, po kojem je sud u Mirovni sud u Hagu dobio ime. Dalje kao paradigmu, iznosim jednu injenicu, kada sam u jednom nedavnom intervjuu u Sarajevu prijedložio, da bi po imenu filozofa akademika *M. Filipovi a* mogao biti utemeljen sud u BiH, tada sam uo razli ite komentare, koje ovdje razumljivo, ne u komentirati. To je samo znak, koliko mi poštuujemo vlastite vrijednosti velikih djela, koje posjeduje naša kultura. S druge strane, Grci nikad nisu mogli da prevazi u tragi nu i apsurdnu injenicu osude Sokrata na smrt, godine 399. prije Hrista, odnosno, Hazreti Isa, a.s.

Na taj način, danas se velikom brzinom u PDF formatu plasiraju remek djela civilizacije, koja trasiraju put razvoja modernog svijeta. Jasno, svaki u ovom svijetu, treba da ima svoj izbor djela svojih značajnih autora u kreiranju djela svojeg nazora na svijet, a posebno to da čine predavači i koji usmjeravaju mlade generacije.

ZAKLJUČAK I RAZMATRANJE

“Obrazovanje je najmoćnije oružje koje možete koristiti da biste promijenili svijet”.

Nelson Mandela,

Istaknuti heroji za ljudska prava i slobode

Avaz akademske slobode, individue u vremenu je jedno veoma ozbiljno pitanje, koje se kreće u jednom inspirativnom retrospektivom prema budućnosti. Upravo zbog toga je i sam pojam “slobode” različit i shvaćen, od mnogih pisaca, filozofa i pedagoga. Mišljenja smo, da oni koji misle da su slobodni, to je samo uvjetno osjećanje želje za slobodom. Ako to doista misle, onda su oni u velikoj zabludi.

S druge strane, postavlja se pitanje, da li u tom kontroverznom vremenu, razvoja informatičke tehnologije, može doći do jedne konstruktivne humanističke paradigme usmjeravanja mladih generacija? Ostaje da se na temelju konkretnih rezultata vidi kakva je naša stvarnost. U tom kontekstu, volio bih čuti dragocjena objašnjenja od sudionika ovog međunarodnog skupa. Razmišljajući o relevantnoj konstrukciji zaključnog razmatranja, ukazao bih na jednu paradigmu iz povijesti filozofskog mišljenja. Primjera radi, kako informatičko društvo, sa velikim stupnjem informatičkih sloboda može da prevaziđe **Bekonove** (1561-1626) **idole: plemena, pećine, trga, pozorišta**, kao svojevrstnih predrasuda, koje su svojstvene ovom svijetu, kao pripadniku ljudske vrste, tj. koje se nalaze u samoj ljudskoj prirodi i koje ne mogu da se potisnu i kritički da budu prevladane. Zato, pred informatičkom erom su i nova pitanja i novi izazovi, kako ove znanosti mogu da dosegnu do najsubtilnijih osjetila ovog svijeta, kao individue, u kojim se se ljudske slutnje, straha i fantazije uvježile tako duboko u svijest i podsvijest. Dakle, evo o čemu je razmišljao jedan mislilac prije pet stoljeća, koji je bio uvar Velikog državnog pečata u ondšnjoj Engleskoj, a kada je otišao u mirovinu

postao je jedan od najblistavijih i najsmjelijih umova svoga vremena, pa i danas. Dovoljno je samo spomenuti djelo "Novi organon", kojim je lansirao induktivnu metodu, naspram Aristotelove deduktivne. No, iza svega toga, stoji jedna hipoteza modernih znanstvenika, da je upravo Bekon, po svemu sudeći, autor većine onih djela koje je potpisao veliki Šekspir, kao najveći i engleski poet i pisac!!! Vjerujem, da će informatika era riješiti ovu veliku civilizacijsku enigmu.

Bezbedi, informatika era može približiti, kako filozofiju, tako i pedagogiju i druge znanosti sa ključnim segmentima informatičke tehnologije i sve ih povezati u jednu veću kompoziciju duha u interesu obrazovanja i vaspitanja suvremenog čovjeka.

LITERATURA

- Krčić, Š.: „Uvođenje u metodologiju“ (2014.), Univerzitet u Novom Pazaru
- Krčić, Š.: „Filozofski putokazi“ (1973-2002), FUN, Novi Pazar
- Kjerkegor S.: „Osvrt na moje djelo“ (1978), BIGZ, Beograd
- Termiz, Dž.: „Problemi meta metodologije“ (2015), Univerzitet u Sarajevu
- Halilović, E.: „Logika ko-empirističkog racionalizma kao filozofija znanosti“ (2015), Dobra knjiga, Sarajevo
- časopis „Pregled“ (2014), Sarajevo

UPUTSTVO AUTORIMA RADOVA

PRVI AUTOR

Organizacija, adresa

kontakt (e-mail)

DRUGI AUTOR

Organizacija, adresa

kontakt (e-mail)

NASLOV RADA

(u najviše dva reda)

PAPER TITLE IN ENGLISH

(maximum two lines)

Apstrakt - *U ovom uputstvu je opisano na koji na in je potrebno pripremiti radove. Rukopis rada tehni ki obraditi po ugledu na tekst ovog uputstva.*

Klju ne re i - *uputstvo, rad, forma*

Abstract - *This document presents a template for preparing the camera-ready papers. We suggest your papers to be prepared in form of this template.*

Key words - *instruction, paper, form*

UVOD

Radove pisati na srpskom/bosanskom ili engleskom jeziku. Radovi treba da budu obima do 9000 re i (maksimum 25 strana). U odre ivanju dužine teksta grafi ki prilozima (tabele, grafikoni, i sl.) broje se kao 250 re i (pola strane) ili 500 re i (cela strana).

PODNASLOV

Radove pisati na papiru formata A4 i koristiti margine: 2 cm gornja, 2 cm donja, leva i desna. Imena i prezimena autora i nazive njihovih institucija (ako postoje) pisati fontom Times New Roman 12 pt. Na in pisanja je pokazan na po etku ovog uputstva. Na sredini prve stranice rada napisati naslov rada na srpskom/bosanskom jeziku. Ispod njega sledi naziv rada na engleskom jeziku. Koristiti font Times New Roman Bold 14 pt.

Posle imena autora i naslova rada sledi apstrakt na srpskom/bosanskom jeziku pisan *italic*. Iza toga sledi apstrakt na engleskom jeziku tako e pisan *italic*. Podnaslove u rukopisu pisati **bold** velikim slovima veli ine kao u tekstu.

Rad kucati proredom 1.5 i dvostrukim proredom (2.0) izme u pasusa fontom Times New Roman 10 pt, kojim je kucano i ovo uputstvo. Po etak pasusa kucati od po etka reda. Sve delove teksta koji se žele istaknuti treba pisati italic (ne **bold** ili podvu eno). Strana imena pisati u originalu ili transkribovati na srpski/bosanski jezik, a pri prvom navo enju u zagradi staviti ime u originalu. Strane ne treba numerisati.

ZAKLJU AK

Ispod teksta u fusnote upisivati samo propratne komentare. ¹

Na kraju citata u tekstu otvoriti zagradu i u njoj upisati prezime autora, godinu izdanja i broj strane.

- Primer za citiranje bibliografske jedinice jednog autora: (Giddens, 1986: 68).
- Primer za citiranje bibliografske jedinice dva autora (Horkheimer i Adorno, 1947: 77).
- Primer za citiranje više bibliografskih jedinica: (Fauconnet, 1928: 36; Barthes, 1971: 183).
- Primer citiranja bibliografske jedinice bez autora: (*Deklaracija*, 1948: 2).
- Primer citiranja bibliografske jedinice jednog autora u slu aju da postoje druge bibliografske jedinice istog autora izdate iste godine: (Durkheim, 1915c: 45).

¹ Propratni komentar pisati fontom Time New Roman 8 pt.

LITERATURA

Abecednim redom navesti sve citirane bibliografske jedinice. Knjiga se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, *naslov knjige kurzivom*, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u knjizi se navodi sledećim redom: prezime (autora), ime (autora), godina izdanja, naslov članka, u: prezime (urednika), ime (urednika), skraćena oznaka uredništva (u zagradi), *naslov knjige kurzivom*, mesto izdanja, naziv izdavača. Članak u časopisu se navodi sledećim redom: prezime, ime, godina izdanja, naslov članka, *naslov časopisa kurzivom*, godište, broj i broj prve i poslednje strane na kojima je članak objavljen.

- Primer navođenja knjige: Giddens, Anthony. 1990. *Sociology*. Cambridge: Polity Press
- Primer navođenja teksta u knjizi: Pateman, Carole 1988. The Fraternal Social Contract, u: Keane, Jeane (ur.). *Civil Society and the State*. London: Verso Press
- Primer navođenja članka u časopisu: Kateb, George 1987. Death and Politics: Hannah Arendt's Reflections on the American Constitution. *Social Research*, god. 54, br. 3: 605-616

CIP –

008

UNIVERZITETSKA misao: časopis za
Nauku, kulturu i umjetnost / glavni i odgovorni
Urednik Suad Beirovi . - 2002, br. 1- . - Novi
Pazar : Internacionalni Univerzitet u Novom
Pazaru, 2002 - (Kraljevo : Graficolor). - 24 cm

ISSN 1451-3870 = Univerzitetska misao (Novi Pazar)
COBISS.RS-ID 121150220